

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. VI 1923

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG VI · 1923

U P P S A L A

1923

UPPSALA 1923
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Linnés humor. Av ELIS MALMESTRÖM	1— 18
En blick på Linnés allmänna naturuppfattning och dess källor. Av ERIK NORDENSKIÖLD	19— 28
Några uppgifter om Danmarks socken och Linnés grannar. Av CARL FÖRSSTRAND	29— 34
Die stellung der polnischen Botanik zu Linnés systeme. Von FELIX BRVK	35— 51
Ernst Hultgren. Några minnesord. Av ERIK MÜLLER	52— 53
En samling Linnémedaljer. Av ASTLEY LEVIN	54— 60
Studier över Carl von Linnés verksamhet som läkare. Ett bidrag till syfilidologiens historia. Av JOHAN ALMKVIST	61—119
Hortus upsaliensis. Några anteckningar om dess öden under 180 år. Av ELOF FÖRBERG	120—135
Råshult Södregård. Av EMIL LINDELL	136—151
Ett Linnébibliotek. Några reflektioner och anteckningar. Av JÖRAN SAHLGREN	152—159
Förteckning över till Linnésamlingen hörande böcker, som ej äro upptagna i J. M. Hulth's Bibliographia Linnæana. Uppgjord av ELOF FÖRBERG	160—165
Vårt nyaste Linnémonument	166
Resumé of contents	167—170

Linné-Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1922 . .	171—174
Revisionsberättelse	174
Linnéträdgården 1922	175—177
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	178

LINNÉS HUMOR

AV

ELIS MALMESTRÖM

A V DE I FRAMLIDNE PROFESSOR TYCHO TULLBERGS arbete »Linnéporträtt» återgivna avbildningarna av Linné drages väl särskilt uppmärksamheten till porträtten av P. Krafft d. ä. och A. Roslin, fängslande som de äro genom sitt levande uttryck. Blicken är Linnés livliga, goda och visa blick, draget kring munnen är mjukt och förråder en återhållen glättighet. Så skildrar också en av Linnés lärjungar, dansken och entomologen Chr. Fabricius, sin lärares utseende: »Hans ansiktsuttryck var öppet, nästan alltid glatt — — — Hans ögon voro de vackraste jag någonsin sett».¹ Då P. Kraffts porträtt var färdigmålat, 1774, ansåg Linné, att »det kunde intet förbättras», men när ett av Roslins var färdigt, 1775, lyder det kategoriska omdömet: »Effigies Roslini optima»² (Roslins porträtt är det bästa). Har Linné härvid ej förletts av sin plötsliga entusiasm för allt nytt, utan är detta verkligen att anse som hans slutgiltiga värdering, så har han här givit företräde åt det av de båda mästerverken, i vilket hans humor mest lyser fram. Det humoristiska draget kommer emellertid åter på flera porträtt och avbildningar, liksom humorn blänker fram i många av Linnés böcker, brev och skrivelser. Humorn torde nämligen hos Linné ha varit ett konstant drag, nära sammanhängande med hans väsensart och personlighet, den har varit en sida bland många andra hos en rikt begåvad natur, ehuru förklarligt nog ej direkt »odlad». Men då den kommer i dagen, verkar den desto naturligare, och än framhäver den det harmoniska spel av lynnesdrag och andliga krafter, som i Linnés bästa dagar och i hans ljusa sinnesstämning gör hans gestalt så tilldragande, än drar

¹ TYCHO TULLBERG: Linnéporträtt, Stockholm 1907, s. 16 och 17; jfr D. H. STÖVER: Leben des Ritters Carl von Linné, Hamburg 1792, II: 102.

² TULLBERG, a. a., s. 16.

den, som då svärmodet fattade honom, som ett hastigt solblänk över ett mörkt landskap. Mycket av det, som vi uppfatta som humor hos Linné, har säkert inte varit medvetet för honom själv som sådant. Det förminskar inte rätten att tala om humorn och förringar ej dess värde; humorn är lika välgörande vare sig den kan nämnas vid namn eller ej. Och Linnés humor är ofta naiv.

Mellan de många mycket bestämda egenskaperna, som tagit sig uttryck i Linnés gärning och verk, ligger humorn, försonande, förmedlande, stundom förbytt i ironiens skärpa. Icke underligt f. ö. att humorn hörde Linnés mentalitet till, då alla dess förutsättningar funnos, ett mer än vanligt hårt och arbetsfyllt liv, en i grunden allvarlig livssyn, förmåga till omfattande överblickar och en naturlig gladlynthet. Men den uppträder icke i modernt snitt, den är inte planterad utan växer vilt. Den har därför ingenting att göra med modern skämttidningskultur utan är helt en mänsklig egenskap, organiskt bildad, vilket framför allt visar sig i dess oreflekterade karaktär. »Humorist» i våra dagars bemärkelse är Linné absolut ej. Många Linnés vänner och lärjungar ha haft sinne för humorn hos Linné. Arkiater Abraham Bäck, Linnés »Kiäreste Hr. Broder», har intygat dess befintlighet.¹ S. Hedin talar om, hur Linné i sitt tal »blandade kvickhet och grundlighet», och hur han förlöjlighade modets påhitt och nyheter,² och Stöver säger ungefär detsamma: »So bald er merkte, dass er müde und matt ward, legte er seine Arbeit bey Seite, und mochte des Abends gerne gute Gesellschaft haben, worin er recht vergnügt war, scherzte und oft herzlich lachte».³ Chr. Fabricius skildrar, hur Linné kunde komma över till honom på ett kort besök, då han vistades i Uppsala och föra ett glatt och muntert samtal. Sist bland vittnena här kan nämnas själva Lovisa Ulrika som i brev till sin mor skriver om Linné: »C'est un homme fort amusant, qui a tout l'esprit du monde sans en avoir les manières, et qui m'amuse infiniment par ces deux raisons. Les soir, il est obligé de se promener avec le Roi, et il ne se passe point de jour qu'il ne trouve moyen de mettre tout le monde en bonne humeur».⁴ I detta uttalande har den svenska drottningen, som var mycket intagen av Linné, karakteriserat honom väl. Linnés natur var sådan, att han ägde »världens kvickhet utan att äga dess sätt», och i otvunget sällskap med människor drog hans humör andra med sig.

* * *

¹ Åminnelsetalet, s. 78.

² S. HEDIN: Minne av Linné, Fader och Son, Stockholm 1808, s. 124—5.

³ D. H. STÖVER: a. a., II: 82.

⁴ B. S. I: IV: 281—2.

Det kan därför med skäl frågas: hurudana uttryck har humorn hos Linné tagit sig? av vad art har den varit? och icke minst, vad har den betytt i hans liv och gärning?

Vad vi uppfatta som humor hos Linné är säkerligen mången gång intet annat än Linnés drastiska och rättframma uttryckssätt. Hans livliga fantasi och hans vana att ej sällan en smula oväntat använda bilder och liknelser göra hans framställningar medryckande och åskådliga. Linné målar då med ord, och ibland har man den förnimmelsen, att han tager starkare färger än behöfvigt, och att han njuter av att breda på. När han talar om sina lärare i Växjö trivialskola, falla orden så: »rude Lärmästare med lika rude method gåfwo Barnen hog för wettenskaper, att håren måste resas på deras hufvud». Men hur det är, bilden av skolpiltarna med håren på ända fasande för allt, vad studier heter, inger oss inte någon rätt föreställning om de dåliga lärarna. Man har svårt att fördöma »de rude Lärmästarne», fastän man nog vill erkänna, att de hade sina svagheter. Själva arghetens nerv är borta i uttrycket, det är både för allmänt och för kraftigt. Dessutom lära oss andra ställen hos Linné, att samma bild kommer igen. En gång är den ännu tydligare: håren resa sig på mitt hufvud och lössen bita rötterna på det, när jag bekikar cataloguen». ¹ Linné är så förfärad och häpen att det smittar av sig. Många liknande uttryck finnas, vilka för oss helt visst ha en mycket starkare humoristisk klangfärg än för Linnés samtid. Om Linné, då han skrivit ned dem, kunnat känna något av humorns välbehag är problematiskt. Men humorns invärtes glädje måste Linné ha känt redan då han som 23-årig student skrev företalet till »Fundamenta mea botanica», ² där särskilt slutet, som här anföres, röjer hans sinnesförfattning: Gack därför uht min lilla Book och submittera dig hela wärldsens omdöme, i. e. qvot capita tot sensus. Men jag will doch säga dig föruht några dina fata och hwad sårigheter du måste undergå. Ty [du] blifwer illa liden hoos alla Botanici, som något wärk utgifwit, emedan jag wett, att din mening är emot deras. Ty för än fläste delen af dem skulle låta sina scripta förläggas och [de] sina galne satzer revocera, skulle all veritas stiga till Stygs att blifwa bunden af mörksens kädjor. Komer här till att alle som äro professores och hafwa disciplar, förn de skulle ändra sina satzer, fast alt för galne, för skulle de cedera bonis; ty deras Autoritet skulle förminskas, om de antogo sanningen, och förlade sina partes ingenii, ty apan fruchtar och för sina barn. — Komer du till ynglingar, blifwer du aflagd, emädan du will hafwa något nytt på banne, och de äro omogne att examinera dina skiähl. — Komer du till någon, som är intagen af Tournef: Raji äl:r Rivini methoder, blifwer du hållen för en pärlesteckare och

¹ B. S. I: IV: 223.

² Ungdomsskrifter utg. af EW. ÄHRLING, I: 95.

lämnat med begabberij. — Komer du till någon, som begynner ältr hafwer i wärket skrifwa någon book, ach hur snart blifwer du drifwen på dörren, emädan du föreskrifwer en börda, som deras länder är altför swår att bära. Tu tager frå dem all den frihet, som deras antecessores ägt, och lägger på deras axlar tråldom. Ty måste du med tolamod en tid ligga utan condition. Men gläd dig dock att tu af några, som jag till namnet käner, blifwer upptagen, och hälst af sådana som hafwa största vota, jag wett och att den ängelska nationen, — fast du och wähl des utan finner dina gynnare. Och will jag dig försäkra, att med tiden få boo uti Botanices principum palats, ja ofta bliwa deras geheimi råd. —

Här ligger humorn i frö. Linné har gjort sig fri från auktoriteter men har ännu icke slagit igenom, fastän han ej ett ögonblick tvivlar på, att han skall göra det. När han alltså, ännu ensam, ämnar ge sig ut i striden för sin uppfattning, intalar han sin tolk för denna, den lilla boken, mod och försöker visa den världens besynnerliga och egenkära sätt, som han själv ju i grund känner, och försäkrar den, att allt skall till slut bli bra, ja, mycket bra. Sedan Linné givit sig själv denna tröstande klapp på axeln, känner han sig viss om, att alla besvärligheter i princip äro övervunna.

Det goda humöret förnekar sig ingenstädes i Linnés beskrivningar av ungdomsresorna, där också allt är rakt på sak, med stänk av poesi och humor. Skolmästartonen tränger väl också fram. Ingen av Linnés senare resor, fastän viktigare, är så omedelbart given som Lapplandsresan 1732 och Dalaresan 1734. Särskilt den sista är hurtigt skriven. Det myckna regnet och andra motigheter ha inte tagit på sinnet. Det kunde vara frestande att citera mycket, men två ställen må vara nog. Först en beskrivning på en präst: Här (i Lima) var intet något särdeles curicust att betrakta mer än endast en fattig, af verlden föraktad, dock curieust och lärd man, vid namn Lars Dahle, som här var capellan. Hans slarfviga kläder, innocente physiognomie, fattige åtbörder, kloka raisonnement, uti hvad som efterfrågas, ser hvem, som honom såg». ¹ I Nås, där Linné och hela Rese-Societen stannade en söndag »var ett makalöst dundrande i kyrkan af det hvar och en agerade den andras spögubbe, eller slogo i bänkarna för hvarandra, då sömnen dem anfäktade så hårdt, *att ingen nyss prestvigder bondprest skulle kunna slå så hårdt i predikestolen*». ² Den andaktsfirande församlingen befinnes i dundrande hålla måttet med den värste präst. Alltså ingen onödig askes i ordvalet, när det gäller så handgripliga realiteter som denna folklivsscen. Om Linnes drastiskt målände humor illustreras av denna passus, visas den mer ren i nästa, hämtad ur

¹ EW. ÄHRLING, a. a., II: 324.

² EW. ÄHRLING, a. a., II: 344 (kurs. av L.).

Flora lapponica.¹ »Då lappgossar funnit denna, — en i det föregående nämnd svamp — förvara de den omsorgsfullt i en nederst på magen hängande pung, för att de genom den vällukt, som den sprider, skola blifva mer behagliga för sina nymfer. O du löjlige Venus, som i främmande länder har till din tjänst kaffe och choklad, sylter och konfekter, viner och limonader, ädelstenar och perlor, guld och silfver, siden och pomador, dans och kalas, musik och lustspel! Här får du nöja dig med endast en saflös svamp.» Dessa ord, som bära prägeln av att ha tillagts under florans omarbetning på det rika Harlecamp, bära också humorns prägel: en torr svamp från Lappland och främmande länders allra saftigaste härligheter tjäna samma syfte.

De större reseskildringarna från Öland och Gottland, Västergötland och Skåne giva också bidrag till en teckning av Linnés personlighet ur humorns synpunkt. Jag stannar vid ett ställe i Skånska Resan (1749),² där Linné blottar den fäfänga, som kan gripa bonden: »När bonden kör med många par, så ropar han högt och hans grannar hafva aktning för honom; men när han kör med ett par, höres han mycket litet på åkern».³

I hög grad färgad av Linnés humor är också följande vändning om Roma kloster på Gottland (Öländska Resan 1741, den 16 juli): »... Ladugården war här en af de präktigaste, och hade man tilfälle at se, huru tiden kan spela sin metamorphosin starkare än någonsin Ovidius; man såg et härligt Kloster af Marmor upbygdt, uphuggit och slipat, wara förwänt uti et Fähus, som altså är det präktigaste Fähus, man ser i Sverige.» Och när Linné och hans kamrat på samma resa kommo till Jönköping och där betraktade »en stor samling Hexerie Instrumenter», voro de muntra och glada som studenter på vandring: »Här sågos och andra konststycken af knytningar med trådar, silke, tagel, rötter. Wij blåste på det helgade hornet, utan at dieflar framkommo, och miölckade miölckkäppen, utan at få miölck.»

På sina resor gick Linné helt visst och drog på smilbandet åt folks godtrogna och konstlade förklaringar över mångt och mycket och över de försök »uti Oeconomien», som vid denna tid ej sagnades. Men han tycks ha undvikit utsiktslösa dispyter för att ej synas »gräligh». En för sin kunskap överskattad engelsman Blackwell, som Linné besökte under Wästgöta-resan, trodde att sand efter ett par års bruk kunde förvandlas till matjord och måste därför under några år »tola missväxt». Om hans försök säger Linne: »men denna förlust lærer hundradefalt betalas, om Sand någonsin skulle förvandlas i Swartmylla».⁴

¹ Fl. lapp. utg. av Sv. V.-Ak., övers. av TH. M. FRIES, s. 303.

² Carl Linnæi ... Skånska resa ... förrättad år 1749, Stockholm 1751, s. 174.

³ Jfr FREDRIK BÖÖK: Svensk Vardag, Stockholm 1921, s. 59.

⁴ Jfr TH. M. FRIES: Linné, Stockholm 1903, del I: 330.

Det må låta underligt men är dock visst, att Linnés sinne för komik ofta yttrar sig i hans tal om aporna på Drottningholm. Den ögonfröjd de beredde honom, varar mer än för stunden. Linné har mycket roligt åt dem. »Det fögnar mine aper, at en af des syskon fåt nåd i hofwet; de recommendera sig hos henne, och önskar jag at en gång också få se denne nye gästen. Utan skiämt, ingen ting kan vara artigare än at se på dessas mores, och huru nära de gå till människans.»¹ Linné har dessutom lärt mycket av aporna, det visar hans kulturkritiska betraktelser. »man behöfwer ej hämta dem (aporna) från Africa; går jag endast ut på gatan, så får jag se hundrade; emedlertid äro både de afrikanske och våra egne artige.»² Apan är skapelsens pajas. Det är hennes uppgift, fastän somliga människor fuska i den. Det finns inga djur så som aporna »sålsame och differente och så för alla pusslustige. en Comedia må vara så rolig som hon will, när narren kommer fram, få alla spectatores nytt lif; skaparen har gjort werlden till en Theater, der hade fattats mycket, om endast sombliga människior skolat spelat Harlekin och ej någor annor.»³ »Utan skämt» alltså, visar oss dessa och andra ord om aporna, hur starkt Linnés humor lutar åt situationskomiken, det, som han själv kallar det »pusslustiga», det överdrivna och omotsvariga i åtbörder och ställningar.

Som av det föregående något framgått och av det efterföljande ytterligare skall visas, äro de brev, Linné ofta i brådskanie hast kastade ned på papperet, mycket upplysande för vårt ämne. Ett av dessa låter oss se den snart sextioårige Linné tillsammans med sin jämnårige kamrat, kanslirådet Johan Ihre njuta en säkert mer än stilla förnöjelse av en lösmynt norsk biskop, som blivit ledamot av K. Vet.-Ak. »Biskop Frijs var här; KansliR. Ihre och jag hade vårt största nöje (uti) att höra honom ljuga, det ena gröfre än det andra.»⁴ Kanske sanningen om deras sammanträffande helt enkelt var att Ihre och Linné inte bara haft en njösam stund på biskopens bekostnad utan även drivit en smula »anständigt gyckel» med honom. Linné har helt genomskådat honom: »Så mycket sådane hedras, så mycket minskas hedren för de andre ledamöter af Akademien».⁵ Ett annat brev, riktat till Carl Hårleman, hovintendent och ledamot av Vetenskapsakademien, en av Linnés mest förtrogna vänner må här återgivas i sin helhet.

¹ B. S. 1: IV: 199.

² B. S. 1: IV: 198.

³ B. S. 1: IV: 223.

⁴ Linnés Svenska Arbeten utg. av EW. ÄHRLING, I: 396

⁵ A. a., s. 396.

MÆCENATI.¹

Då jag i dag upkom med hopen i Tacksamhetenes tempel at fira des årliga fäst, utdelades af *Naturen* wid ingången, åt hwario sitt Lius aller fakla; där frå gingo wj fram till stora altaret, som war helgat Providencen, där hwar fick hämta ny eld och påtända sina lius af elden som brant på altaret, där wij sedermera nedfölla, tilbudo och tackade.

Sedermera blef jag warse ett med lager utprydt altare som stod på sidan af templet och war helgat *Mæcenatibus*; ofwan på detta stod en stor Spegel som utwisade det werldsliga utan skugga. När jag här stante at se i Spegelen, såg jag en stor hop folk gå med brinnande Lius och de kallades *Virtuosi*; desse woro af 2:ne slag: *Inventores* som gingo med höga tunga och stora fakler, och *copister* med små ordinaire Lius. de förre lyste wida, men de senare mäst för sig sielf. Då folkhopen trängdes såg man ofta inventores stötas kull och förtrampas med sina faklor, at det blef helt mörkt; Men några bewäpnade Herrar togo sig före at gifwa hwar sin Salva gardie; af desse kallades de som förswarade copistene *Fautores scientiarum*, men de ännu starkare hieltar som höllo inventores, med sine dryge faklor, i ryggen och förswarade dem kallades *Mæcenates*.

jag önskade mig få se den Botaniska werlden, straxt wistes hon för mig i Spegelen. där såg jag en C. Bauchinus bära bloss under en Marcgrefves protection, Rajus under en Archiebiskops och Tournefort under en Cardinals wård.

jag önskade se Swerige, som straxt där på förestälte sig. där såg jag en Brant bära så stor fakla, at om 100 Wall. lade sine lius tillsammans woro de intet där emot. jag såg Swabens fakla så lysande at om 1000 Till. lade sine lius tillhopa, gofwo de doch ej hälften sken. jag såg en Pålheims fackla så brinnande, at om 1000 Liungq. lade sine lius tillhopas woro de intet där emot. jag såg en Hårlemans fakla wara så lysande, att om 1000 Carlbergar tände sine lius i begge ändar woro de doch intet här emot.

Af desse och andre såg jag många hwilkas fakler woro afbrutne, dels och till mästadelen utsloknade, genom det deras förare ej fåt några Mæcenates, som wårdat och förswarat dem. i det samma blef jag warse mig sielf i Spegelen, där jag gick med en ganska liten fakla men öfwer mig stod en stor och stark hielte som med dragen wäria hög om kring mig på alla sidor, at ingen fick komma när mig, och då jag såg noga till war det H:r Baron Hårleman, som war min wård.

¹ B. S. I: VII: 141 och EW. ÅHRLING: Svenska arbeten I: 127.

Då föll jag ned på mine bare knäen inför Mæcenatis altare och utbrast i diupaste tacksamhet

jag tackar dig Mæcenas som fört mig ut i werlden, at jag ej med min fackla måst blefwit instäng [!] i ett mörkt rum, til des jag mistat hog och vigeur som en Brant.

jag lofwar dig Mæcenas som uppehållit mig i desse bäste åhren, at min fackla ej blefwit nedtrampat såsom en Swabs, då han skippat rätt, uppgrafwet Gallmeja äller skurit guld

jag prisar dig Mæcenas, som icke tillstadt min fackla afbrytas, at jag nödgats hålla henne nedre till grå håren, för än jag fått henne lagad, som en Pählheim.

jag beder dig Mæcenas, at vidare hålla mig wid armen at jag ej må falla, och uprätta mig om jag snafwar at jag ej må nedtrampas af hopen.

jag utfäster mig ärligen at uti detta tempel, på Mæcenatis altare, upoffra all min wördnad, min tillit och min tacksamhet, intill des Gudarne försätta mig uti det lius, som är i en ewig dag.

1749 januari 1.

devotissimus cliens

Carl Linnæus.

Detta brev ger oss utom allt annat även en förträfflig inblick i Linnés livliga fantasi. Den kunde skapa bilder och situationer, där det personliga tycket styrde och ställde med människor och förhållanden efter behag. Att så här få giva sina känslor luft inför en förtrogen var säkerligen för Linné lika mycket ett stort behov som ett kärt nöje, då han, som själv alltid och till alla sidor offentligen ville vara måttfull och försiktig i sitt omdöme om andra människor, måste ha samlat på en hel del intryck, som ej i längden kunde återhållas. I detta brev har han utan tvekan släppt sitt eget tycke löst. Följden har också blivit något av det mest uppsluppna, som Linné givit från sig. Det sätt, varpå han här andas ut, röjer välbehaget att få säga, vad han tänker, och skriva, vad som av sig själv kommer. Det hela slutar med ett tack, på vars uppriktighet ingen kan tvivla, och som kan jämföras med tacken i de många nyårsbrev till C. G. Tessin. Också är själva tacket det allvarligaste i brevet, där Linnés humor fått ett så stort spelrum. Dråplig är karakteristiken av och skillnaden mellan inventores, dit Linné räknade sig själv, och kopisterna. De förra hade »höga, tunga och stora facklor», de senare »små ordinaire ljus», så att »de förre lyste wida, men de senare mäst för sig sielf». Det är givet att inventores »med sine dryge facklor» skulle ha en smula svårt i folkträngseln, där små copister med ett litet ljus lättare komma fram. Somliga falla också

och förtrampas, så att det blir mörkt; andra få hjälp av väldiga »hjältar», mæcenates. Hur lysande en riktig inventör är, visar Linné med exempel från Sverige, där en samling av 1,000 copisters ljus ger svagare sken än en inventors fackla. Att Linné gjort sig skyldig till orättvisor är ju uppenbart, inte minst då det gällde jämförelsen mellan Hårleman själv och Carlbergarne med deras 1,000 ljus brinnande i bägge ändar. Linnés välgörare, riksrådet C. G. Tessin, är mer opartisk. I sin Dagbok för 1757¹ (s. 58) räknar han inte bara Brandt och Swab utan rättvisligen också Wallerius bland »Svenska Förnuftsledare» och »Vetenskaps-Mästare». Men Linné räknar inte här på rättvisans sätt. Brevets höjdpunkt är emellertid, då Linné ser sig själv tåga fram »med en ganska liten fackla» och »en stor och stark hjälte» som försvarare. Annars visste nog Linné, att hans fackla inte hörde till de minsta; att den här i brevet icke blivit så stor beror ej på försiktighet i uttryckssättet, »ne audiat Nemesis» (på det att inte Nemesis skall höra det), utan därpå att brevets stil och Linnés stämning för tillfället fordrade det. Linné kunde vara mycket mån om sin heder, äregirig på humanistiskt vis var han bevisligen och många yttranden visa ett så starkt självmedvetande, att man på den grund förebrått honom för egenkärlek. Men då Linné riktigt fick vara sig själv och slapp att tänka på världens dom och sitt verks framgång, var han munter och glad och tog sig inte själv högtidligt såsom hans vänner och lärjungar betygat. »Er war ein herrlicher Gesellschafter, angenehm im Umgang», säger Chr. Fabricius, som skrivit en värdefull och träffande karakteristik av Linné. Och dock — det är intet misstag, att Linné ansåg sin lilla fackla vara minst lika stor och klart skinande som någon annans i vårt land. Det var ju Princeps Botanicorum, som bar den.²

Efter detta långa brev må ett helt kort anföras. Till kommissarien C. A. Clerck, framstående kännare och tecknare av insekter och spindlar, skrev Linné rakt på sak om Clercks teckningar: »Admirabelt ritade, at ritningarne äro dem likare än de sig sielfwa. C. L.» Hörs det inte på själva tonfallet, att kvickheten ej är gammal?

Nemesis-anteckningarna gömma också många naivt humoristiska element, varom det är lätt att övertyga sig.

* * *

Det löjlige i en situation, ett uppträdande hade Linné sinne för, och då han återgiver något sådant, försummar han ej att stryka under överdriften, så att den ej skall undgå läsaren. Härmed kommer ironien in och som alltid tjänar den syftet — i enlighet med sin natur — att rätta missförhållanden. Men aldrig slår den över i den syrliga och kalla satiren,

¹ Utg. av C. MONTGOMERY, Stockh. 1824.

² Jfr B. S. I: II: 139.

som Linné ej var mäktig. Därtill hade han för gott hjärta. Den vassa stöten och den espritfulla paraden lågo icke för honom. Linné använde ordentliga slag, då han ju kämpade för ärliga mål, väl värda omak och obekvämlighet. Därför är Linné också en kulturpersonlighet av rang, vars insats i vårt nationella kulturliv ej får underskattas eller glömmas för hans vetenskapliga insats. De två kunna väl sällan skiljas. Särskilt synes ironien ha fått en plats i hans lärargärning, då ämnets art f. ö. varit sådan, att den ej behövde saknas. Någon gång kan man dock märka just i anteckningarna till föreläsningarna över dietetiken (liksom undantagsvis även eljest) en viss överlägsen (eller irriterad?) skärpa.

Ironien framträder redan tidigt hos den unge studenten, och här visar sig Linné i släkt med en viss ännu levande, alltid konkurrenskraftig studenttyp, hos vilken skarpsinne, kunskap och självsäkerhet¹ i olika portioner, något uppblandade med en smula ovederhäftighet, äro de konstituerande dragen. Dessa egenskaper måste alla tillskrivas den unge Linné — jämte många andra — om man ej orättvist vill idealisera honom. Senare lärde han bättre känna sig själv och var gränserna gingo. Man kan, om man vill, uttrycka det så, att självsäkerheten till stor del blev självkänedom. I den Linnés opposition på en akademisk avhandling, till vilken överbibliotekarien J. M. Hulth i Linnean Society i London funnit utkastet och som prof. E. Lönnberg publicerat i Svenska Linné-Sällskapets årsskrift IV, se vi självsäkerheten ett par gånger leda skarpsinnet utom Linnés kunskapsområde; men ingenstädes sviktar fördenskull överläsheten och hela tiden verkar sättet — vilket här är det intressanta — ironiskt docerande, inte bara lätt och i förbigående utan på Linnés sätt markerat och tydligt. Ett enda ställe i denna opposition må här anföras. Respondenten har varit olycklig nog att karakterisera laxen som *oceanicus* och *fluviatilis* (hållande till i havet och i floder). Här är ju en uppenbar svaghet, som Linné omedelbart blottar: »Men om någon kringströvande lax råkade in i en sjö, skulle jag önska att veta, huru den skulle kallas, då det är nödvändigt att den skall vara *oceanicus* eller *fluviatilis*». Och strax därpå heter det: »Då laxen serveras på bordet eller utbjudes på salutorget är den överhuvud taget ej längre lax, emedan den varken simmar i hav eller floder». Även andra skämt tillåter sig Linné med

¹ Att självsäkerheten, självhävdelsen, förmågan att gentemot motståndare och hos vänner göra sig gällande är en mycket väsentlig egenskap hos Linné, märker man strax vid studiet av hans person. Belägg härpå torde vara överflödiga och falla utom ramen för denna studie. Den intresserade hänvisas förutom till Linnés skrifter (se t. ex. företalet till *Flora Dalecarlica*, 1734, utg. Örebro 1873, ss. I—II) även till FELIX BRYK: Carl von Linnés eigene Referate über sein *Systema Naturæ*, Stockholm 1922, s. 7 ff. Därur må endast anföras det omdöme, som rör ungdomsåren: »Vom ersten Tage seines öffentlichen Auftretens verstand es Linnés praktischer Sinn auf eine ganz eigene Art meisterhaft das Vehikel der Selbstreklame in Gang zu setzen...» — Men Linné var också en ödmjuk människa, varpå talrika uttalanden tyda.

respondenten ifråga, utom det att tonen, ehuru akademiskt och traditionellt högtidlig, måste betecknas som minst sagt frigjord från onödig hänsynsfullhet, vilket likväl kan ha undgått både præses och respondent. Vad Linné säger, säger han »cum grano salis». Han lär i varje fall ha haft det angenämare än respondenten, fastän han ej alltid hade rätt.

Ett gränsfall mellan humor och ironi kan man kalla Linnés avhandling »De Inebriantia»¹ (om berusning), som ventilerades 1762 med O. R. Alander som respondent. Vad som i våra dagars akademiska avhandlingar vore orimligt och olämpligt, att giva en bred, färgmättad, saftig och skämtsam teckning ur livet för att därmed stödja framställningen, har Linné här gjort con amore. Intet har han härvid nekat sig. Läsaren föres vid Linnés sida till en vinkällare, presenteras för en gammal gubbe, dyrkare av Bacchus i dennes tempel. Sällskapet slår sig ned vid ett bord. Gubben har nickande huvud, darrande händer, håglöst sinne och rinnande näsa (nutante capite, tremulis manibus, languente animo et stillante naso). Först vägrar han dricka. Men han övertalas och knappt har »en åttondels timme» förflutit, sedan han börjat, förrän näsan blir torr, huvud och händer fasta, sinnet muntert och rynkorna utslätade. Men Linné, som intet förbarmande har med sitt försöksobjekt — han är den nyktre vetenskapsmannen och dricker därför efter andra glaset vatten — låter fylla i gubbens glas gång på gång. För varje gång tar gubben ett steg på ålderns skala — baklänges — och blir man, yngling, pojke och jollrande barn (vir, juvenis, adolescens, puer, infans) och för varje steg inregistrerar Linné som den säkre forskaren spritens verkan och gläder sig samtidigt som den kunnige demonstratorn över sitt lyckade experiment. Scenen är oförliknelig och trots sitt allvarliga innehåll lekfullt hållen. Att den återfinnes i en akademisk avhandling gör den ej tråkigare. Och efter scenförändringen blir det nästan lika roligt. Nu föres läsaren in till ett pokulerande sällskap, där deltagarna äro förvandlade till djur, »så att utom den yttre gestalten knappast något återstår av den förutvarande mänskliga naturen».

»Den, som presiderar vid bordet och som du finner förvandlad till en vild häst med sträckt hals och uppspänt bröst, tror sig förestå de andra och gnäggjar till med ett våldsamt skratt.

Den näste är en tjur med arg uppsyn, som med neddragen lugg betraktar bordsgästerna mitt emot och mumlar onda önsknings.

Den tredje är ett svin, som dricker utan måtta och sörplar i sig allt, som kommer i hans närhet.

En hund sitter i hörnet och spyar ned sig och sina grannar.

Den femte är en tupp, som gör sig viktig med sina stordåd och högljutt och gränslöst besjunger sina förtjänster.

¹ Amoenitates academicæ ed. Erlangæ 1789, vol. 6, pag. 180—196.

En sladdrande papegoja är den sjätte, som ostört ordar om sig och andra både vad hon vet och inte vet och oförsiktigt skvallrar om det, som borde förtigas.

En näktergal, den sjunde i sällskapet, sjunger i slippriga visor Bacchus' och Venus' lov och anser sig överträffa alla i röstens ljuvhet.

Hånfullt ser en gök med höjda ögonbryn ned på de andra men är själv ej ett grand förnuftigare än de.

Den nionde är en broms, som här far omkring och sticker alla i näsan. De måtta åt honom med knytnävarna; därför borde han akta sig; men oförsämdheten känner ingen gräns.

Till en stinkande bock, som förföljer källarflickan, är den tionde förvandlad. Det bjuder emot att mönstra de andra, då de ju nästan likna lika många djur, som de själva äro. Men källarens bacchantinna ropar och bedyrar, att det är tid att svärja Bacchus trohetsed till denna festliga dags beständiga minne; rörda härav kasta sig alla på sin plats på knä, själv anger hon varför skålen tömmes och bjuder alla dryckesbröder och kamrater att förenas i broderskapets namn och band; den som vågar ha en annan mening, fortsätter hon, skall pryglas till döds. Sedan sjunger hon med de drickande:

Natten, kärleken och vinet yrka ej på tukt.

Samkvämet slutar med det efterspel, som kallas en bacchisk orgie; men några anse, att det är under broderskapets värdighet att med ed försvärja sig åt Bacchus till en beständig hågkomst av allsköns osnyggghet. Nu utsläckas ljusen, borden kastas omkull, stolarna stjälpas, fönstren krossas, alla skockas ihop, slåss, rivas, bitas och trampa varandra; man såras; kläderna förstöras; det upphäves rop, förbannelser, klagan; man förtalar och skadar varandra, blöder och kräks; slutligen bege sig alla till torget, hemåt eller föras till häktet; följande morgon vakna de upp bleserade, sönderrivna i ansiktet, med nedsölade kläder och tomma fickor, darrande händer, värkande huvud, torr strupe, med feber i kroppen och melankoli i sinnet, med den ledsamma hågkomsten av den förflutna natten och nu redan bragta på andra tankar än kvällen förut.» (övers.)

»Inebriantia» är ingen tråkig avhandling. I sin redögorörelse för Linnés skrifter säger Pulteney om det anförda stället (A general view of the writings of Linnæus, ss. 440—1): »A fable is introduced, in a most striking and lively manner, to illustrate the effects of intoxicating liquors on the human frame and passions», och med rätta har prof. Lindfors anmärkt om det anfördas förra del, att »det är som en scen ur Reineke Fuchs»¹. Han har också påpekat, att Linné fått idén från Homerus och

¹ A. O. LINDFORS: Några Linnéstudier, Uppsala och Stockholm 1907, s. 8.

att utkastet till denna livliga bild är ett ord i dietetikföreläsningarna:¹ »Ulysses' kamrater förvandlades till tjurar, tigrar, bockar, påfåglar, svin, näktergalar; råa, ondskefulla, vrenska, högmodiga, smutsiga, skvalleraktiga» (övers.).² — Den som nu inte har förstått, vad berusning är och hur den verkar, bör i varje fall inte anklaga Linné för bristande åskådlighet och tydlighet. Han har gjort, vad han kunnat. — Det är emellertid här liksom ofta annorstädes hos Linné, att fantasien, väl i gång, har ryckt skildraren med sig och låtit det goda humöret förgylla upp bilden, även då så allvarliga ting som berusning avhandlas. Utom den rörliga fantasien, som till sist nästan blir andfädd av ansträngning, och det en smula raljerande skrivsättet märker man även, att Linné här talar utifrån en klar och bestämd ståndpunkt och att den drift, för vilken han utsätter berusningens offer, har sin tydliga uppgift. Det ligger i denna temperamentsfulla beskrivning en god portion ironi, som dock mot slutet stelnar till i bistert allvar. Talet om häktet och »dagen-efter»-stämningen verka inte alltför muntra. I de tio djurbilderna särskilt finns det klart ironiska drag. Själva greppet, att ikläda de mest framträdande mänskliga felen i berusningens stadium olika djurs skepnad är genomfört med osviklig säkerhet. Här har Linné rört sig på känd mark. Men liksom i all ironi är väl även här tendensen oförtydbar, ett blottande av berusningens individuella och sociala faror. Därför är denna passus i avhandlingen ingen tom fantasilek — fastän en fantasiprodukt — utan den tjänar ett mycket bestämt syfte, bakom vilket ligger en läkares erfarenhet och auktoritet. Detta blir så mycket klarare, som ju stället ifråga ur vetenskaplig synpunkt just inte bjuder på något nytt. Så mycket mer är det ett uttryck för en sida av Linnés sociala och patriotiska patos, ägnat att avskräcka genom förlöjligande och överdrift och med löjets medel åstadkomma rättelse.

Samma sociala och patriotiska patos träder oss osminkat till mötes i de intressanta anteckningarna över dietetiken. Vad som ligger under detta är en stark önskan att åstadkomma en återgång från främmande och skadliga seder och bruk till enkla, rättframma och naturliga. Linné påyrkar intet återvändande till naturen i den oklara, rousseauanska stilen, men väl att man skall taga naturen till läromästarinna, då det gäller mat, kläder, bostad och annat, som rör den personliga hygien. Natur tages då i motsättning till mode och överkultur, ej till kultur i allmänhet. Att det för Linné blev ett verkligt livsintresse att reagera mot de ofta löjliga och förvända bruken, som med den franska smaken trängde in i vårt land, framgår av många yttrande i breven, avhandlingarna och andra

¹ L. N. s. 142 och Anm.² samma sida.

² Att Dalins Argus och möjligen även C. G. Tessins fabler varit förebilden för eller övat inflytande på framställningen torde väl få hållas för troligt.

skrifter. I brev till sina förtrogna vänner försummar Linné ogärna att giva modet och fåfången i klädsel och seder en släng, vanligen i all godmodighet och gemytlighet, då det reformatoriska nitet här kan avläggas.¹ Vad nu särskilt dietföreläsningarna angår, måste de ha givit kärkomna anledningar att ironisera de förmögnare klassernas levnadssätt, något som Linné enligt sina lärjungars efterlämnade anteckningar och meddelanden ej försummat. Härom skriver Sven Hedin på ett ställe i sin minnesteckning: »Talade Han — — — om diätens föreskrifter, så lät han ofta sina lärjungar skratta öfverljudt vid målningen af modets dåraktiga nycker, och under ett lätt och behagligt skämt bibringade Han de nyttigaste lärdomar rörande hälsans skötsel och bibehållande».² Under dessa föreläsningar hade Linné ett människomaterial att bearbeta, som ännu ej kunde vara alltför mycket påverkat av det nya onda. Han lät »sina lärjungar skratta öfverljudt». Han vann skrattarna på sin sida och därmed seger för sin sak. Den personliga tjusning, Linné för visso i sådana ögonblick meddelade, dröjer endast matt kvar i hans eget efterlämnade, mest på latin skrivna utkast och i lärjungarnas anteckningar. Men man förnimmer dock, att i föreläsningarna funnits utom kraft, klarhet, välvilja och godhet även skärpa och lut. Det kan ingenstädes undgå läsaren, att Linné velat något och att därvid ironien varit ett pedagogiskt hjälpmedel på detta område, liksom exkursionerna och avbildningarna varit det på ett annat. Utkast sådana som om »Bergsmannen som är förmögen i Fahlun» och »Stockholms cavallier»³ tyda på detta. Tyvärr får man här låta sig nöja med blotta föreställningen om hur saken muntligen blivit utlagd. Troligt är väl att Dalin direkt eller indirekt är förebilden i detta fall. Hans »sprätt» stiger visserligen upp en timme senare, men f. ö. är »petitmaitren» i Argus samme man som »cavallieren» i Lachesis naturalis. Dalin träffade sin förebild i Stockholm tio år tidigare än Linné som läkare lärde känna sin. Om man i Linnés framställning ser Dalins disposition av ämnet, så märker man likväl att Linné ej glömt sin egen erfarenhet av denna människotyp under ett brydsamt Stockholms-år.⁴ Dock är det påfallande hur lika Dalin och Linné skildrat typen. Uppdelningen av dagens timmar är så gott som alldeles densamma. Det finns heller ingenting som hindrar att Linné här talar med Dalins tunga. Med den talade många då för tiden. — Mestadels förråder stilen ett över dårska-perna upphöjt lugn. Linné vill inte skrida över måttans gränser. För detta står hans Nemesis-tro på vakt. Därför är det inte heller hans avsikt att förgifta genom hån. Det behövs en opinion emot det fördärvliga

¹ Jfr t. ex. B. S. 1: IV: 204.

² SVEN HEDIN: a. a. s. 125.

³ L. N., s. 152—153.

⁴ Märk skildringens slutord! Där talar *läkaren* Linné.

och till att få den igång tjänar ironien. »Mundus regitur opinionibus»,¹ världen styres av opinionen (modet), säger Linné. Men likaväl som opinionen kan verka nedbrytande och förstörande på det sunda, likaväl kan den ju tagas i tjänst och verka *för* ett sunt levnadssätt. Hur Linné velat hjälpa till att vrida utvecklingen på detta område in i normala gängor, visar oss andra ord om »cavalliererna», till vilka Linné hade ett gott öga. »Här hos oss hafwer modet största influence i kläderna, så at nu skola kläderna gifwa karlen anseende; men det är största galenskap. Så måste en stackars cavallier gå i starka wintren med tunna silkesstrumpor, fast benen skal blifwa kylda».² Och vidare: »Hatten bruka wi att betäcka hufwudet med, men en sprätthök bär honom under armen, och mjället (pudret i peruken) ryker om hufwudet på gatan. Wore wäl at på slutet ej blefwe i modet at taga af sig böxerna och bära under armen».³ Sedan archiatern sagt ett par sådana saker, gå studenterna ut från föreläsningssalen och spridas i Fyris staden. Och med matematisk visshet upprepas de mest pregnanta omdömena redan samma dag i studentrummen och matlagen och de yngsta studenterna docera sina nyvunna synpunkter för kamrater, som ännu ej haft lyckan höra dem. Något betyder dock detta just för opinionbildningen. Är emellertid archiatern svår mot kavaljererna, är han ej en bit bättre mot damerna, utan gycklar obarmhärtigt med deras slavtjänst hos det meningslösa modet. Obarmhärtigheten är naturligtvis ganska systematisk. Linné tar det grundligt och vill i detalj uppvisa det som är naturstridigt, ty »mores böra aldrig wara emot naturen». Här endast några prov. »Öronringar bruka våra fruntimmer mycket, de må och ha dem, efter de ha allt annat lapperi. Somliga wilja föregifwa, att de derigenom conservera sin helse, men falskt. — — Hwad kan wara orimligare än göra wäld och borra hol i en lem och uppfylla holet med ett metallstycke».⁴

»Solfjädrar äro för fruntimmer braf, emedan de med dem emottaga solstrålarna och swalka sig, då de äro varma, jämväl kunna de leka med dem, då de intet ha at säga».⁵ Mycket annat och mer graverande andrages på samma sätt.

Både män och kvinnor gäller det följande: »Att mästra den af Gud förlänta naturens skickelse, bruka wi klackar under skorna, whilket vi kunna se vara mindre nödigt, ty hade det varit af nöden, säkerligen hade då Skaparen satt sådana under hälarna».⁶

¹ L. N., ss. 89 och 150.

² Koll.-ant., s. 37—38.

³ Koll.-ant., s. 39.

⁴ Koll.-ant., s. 39—40.

⁵ Koll.-ant., s. 41.

⁶ Koll.-ant., s. 11, jfr s. 40.

Så gick Linné till strids mot gamla fördomar, nya meningslösheter och överflödig lyx. Han föraktade därvid inte ironiens vapen eller kanske ännu rättare förlöjligandets. Ty modet är inte lätt att bekämpa och måste angripas med alla medel. Linné vet, att det ej kan besegras blott med »förnuftiga skäl».

* * *

Humor och ironi bottna båda i samma sinne, och de vilja båda, fastän inom olika områden och under olika omständigheter, ett och detsamma: en utjämning. Så även hos Linné. Humorn verkar en, låt vara kort avspänning av krafter, eller förhållanden, som borde motsvara varandra men ej göra det och till vilka man ej kan stå neutral. Den innebär ett sinnets tillfälliga höjdläge antingen över det bristfälliga och oförnuftiga eller över det pressande, slitande och eljest påkostande och erbjuder därför en momentan vila och vederkvickelse. Humorns sinnesbeskaffenhet låter en se andra men främst sig själv i det större sammanhang, vari man står, men som man oftast varken kan eller behöver överskåda. En allmän överblick över förhållandena behöver dock ej innebära humor, ty humorn är icke endast en sådan intuitiv känsla av sammanhanget utan också en egenartad sinnesstämning, som skapar ett innerligt förhållande mellan ens person, egenheter och öde. Den är medveten både om ens egen belägenhet i den faktiska, besvärliga, kantiga, alldagliga verkligheten och om det man vill vara, kunde vara, eller enligt egen eller andras mening borde vara. Detta är humorn som betraktelsesätt och hand i hand med den går humorn som sätt att återgiva. Dessa båda finnas hos Linné, som däremot nästan alldeles saknar det, som i våra dagar torde vara den kanske vanligaste formen av humor, den som är objekt för litterär beskrivning och dagskäserier.

Humorn är det sundas, naturligas, starkas, upphöjdas och storas seger över det sjuka, onaturliga, svaga, låga och lilla i känslan av dessa senares ringa värde, särskilt då de uppträda med falska, officiella och konventionella anspråk på upphöjdhet och giltighet. Humorn fördrager ej humbugen. Den är arvfienden, som genom humorn alltid besegras. Härpå är Luther ett exempel. Ett annat är Charles Dickens. Hans hela produktion är en framgångsrik strid emot humbugen och dess släktingar, högfärd, orättfärdighet och dumhet, oftast förd i humorns tecken. Denna humorns seger är alltså först en seger i det mänskliga gemytet. Humorns färgläggning av det flyktiga mötet mellan det, som är, och det, som kunde eller borde vara, skänker en jämvikt och ro, som eljest brukar vara vida mer dyrköpt, lyser upp det trista och blir dessutom en tjänlig form för framställning i första personen både i sanningens och den naturliga blygsamhetens intresse i varje fall för en kongenial åhörare.

Det är väl detta man känt, då man talat om humorns försonande verkan. Genom den sker i själva verket anknytningen till religionen, som humorn, alltid en psykisk företeelse, antingen avlöser eller kompletterar eller ersätter genom ombildning och avkortning.

Linnés läggning, hans livs händelser och båda i förening och växelverkan stämde hans mottagliga sinne religiöst, och det är förvisso ingen överdrift att tala om en avgörelse hos honom (1734, jfr *Nemesis Divina*, s. 20). Ur en synpunkt sett, den, som ligger vårt ämne närmast, betyder det, att han funnit sitt personliga sätt upplösa livets dissonanser, sina hämndkänslor, sitt ofta på äldre dagar tunga missmod och det ondas förvirrande inflytande i en försynstro, som nog kan synas rätt starkt deistiskt anstruken, men som dock även har klart personlig färg. Ur samma sinnets jordmån som religiositeten har även humorn vuxit upp. Vissheten om en rätt vandel och ett rent sinne är bästa utgångspunkten för att även taga humorn till hjälp emot förtretligheter och mötande svårigheter eller vid skildringen av egna svagheter och gärningar. Därmed är också givet, att humorn inte så ofta visar sig hos Linné som andra egenskaper och förmågheter, sådana som den klara blicken, den livliga känslan och fantasien, den stora lärarbegåvningen, det trygga, sunda omdömet, självbelåtenheten sida vid sida med ödmjukheten, den barnliga förtjusningen över livet och det hemliga samförståndet med Honom, som styr natur och människoliv. Men utan humorn är teckningen av Linnés personlighet inte fullständig.

I denna korta framställning av humorn hos Linné har ironien, såsom en art av humor, fått sin särskilda plats. Detta synes ha sitt berättigande. Är nämligen den rena humorn mer det positiva och optimistiska välbehaget över en belägenhet, där det obetydliga i den omgivande världen eller den egna personen förgäves söker störa tron på det i sig själv stora och förnuftiga, så ser visserligen ironien det obetydligas anspråk och yttre gestalt, men vet, både att det onda förgör sig själv och att ironien till yttermera visso bidrager att förgöra det. Härmed är humorn själv med att åvägabringa försoningen genom att förgöra det värdelösa och byta det förvända i något värdefullt. Så förhåller det sig också hos Linné. Hans ironiska humor är inte lugnt optimistisk — icke heller som satiren pessimistisk — utan den är verksam till en optimism genom det skevas rättelse i likhet med upplysningstidens s. k. »moraliska humor.» Den har härigenom kommit att spela en ej ringa roll vid Linnés i stort sett skarpa, vederhäftiga och fullt berättigade samhälls- och kulturkritik. Den är helt enkelt ett medel i Linnés folkfostrargärning och visst icke ett enbart negativt sådant. Via ironien går därför anknytningen från vårt ämne till det, som handlar om Linnés livslånga härnad mot onaturliga seder, för-

därvlig lyx och veklig, ofosterländsk slapphet och hans lika långa, hänfödda strid för enkelhet och redlighet.

Men först och sist hjälper oss humorn se ljus och skugga i bilden av Linnés person.

I förestående studie använda förkortningar av några Linnés skrifter:

- B. S. = Brev och Skrifvelser af och till Carl von Linné ... utgifna af Upsala Universitet. Avdelning 1 del I—VII, avd. 2 del I.
- L. N. = Caroli Linnæi Lachesis Naturalis etc. (föreläsningsutkast) och
- Koll.-ant. = Collegium Diæticum eller Academiska föreläsningar öfver Diæten af Carl Linnæus (upptecknade av Linnés lärjungar.) L. N. och Koll.-ant. utgivna 1907 av A. O. Lindfors under gemensam titel: Linnés dietetik.

För övriga källor hänvisas till studiens noter.

EN BLICK PÅ LINNÉS ALLMÄNNA NATURUPPFATTNING OCH DESS KÄLLOR

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets högtidsdag
den 25 maj 1922

AV

ERIK NORDENSKIÖLD

EN FORSKARES ALLMÄNNA UPPFATTNING AV NATUREN och livet skapas dels av den miljö, ur vilken han själv utgått, dels av hans vetenskapliga utbildning, av de lärdomar han får av andra och av de studier han själv bedriver. Genom allt detta medverkar samtids och gångna tiders vetenskapliga idématerial till att forma den bild av livet som blir hans och på vars grund han utför sina särskilda iakttagelser och utarbetar sina allmänna teorier. Även den mest utpräglade praktiker kan ej undvara en allmän uppfattning av tillvaron, mer eller mindre genomtänkt, vilken i sin mån påverkar allt hans detaljarbete. Men ett allmänt känt faktum är att de mest utpräglade praktiker ofta ha i rent teoretiskt avseende varit de mest konservativa, i det att de utan närmare granskning från föregående släktled upptagit deras allmänna uppfattning av naturföreteelserna, lagt den till grund för sin verksamhet och blott modifierat den jämnt så mycket som behovet för tillfället gjort nödvändigt. Och likväl måste för eftervärlden just på denna grund även en så att säga praktisk forskares teoretiska uppfattning äga ett visst intresse, i det att den påverkar all hans gärning även i de minsta detaljer. Då Linné-Sällskapet har hedrat mig med att hålla ett föredrag vid dess årsfest, har jag därför trott mig kunna vinna dess intresse genom att yttra några ord om Linnés allmänna uppfattning av naturen, och om den teoretiska grundåskådning, varpå hans naturforskning vilar, ett kapitel, åt vilket hans biografer i allmänhet skänkt föga uppmärksamhet.

Linné utgick ur ett svenskt prästhem; hans föräldrar voro födda under 1600-talet, den gammallutherska ortodoxiens tid, och uppfostrade i dess åsikter. Hans far var ju utmärkt för sitt varma intresse för växtvärlden; genom honom lärde den unge Carl från början att älska naturen och iakttaga dess liv. Men annars hade nog hemmet den världsåskådning, som den dåtida lutherska kyrkan, med modifikationer blott på det teologiska området, övertagit från den medeltidskatolska. Denna sistnämndas syn på naturen vilade som bekant på den av Aristoteles lagda grunden: att världen är skapad och upphållen av ett styrande förnuft — bibelns Gud enligt kyrkans lära — som ur materien låter utvecklas allt högre former för tillvaron; att jorden är skapelsens medelpunkt, men dock ett hemvist för synd och ofullkomlighet i motsats till den felfria himlarymden, att människans kropp är skapad för själens skull och i sin fullkomliga ändamålsenlighet ett Guds särskilda mästerverk, och — enligt kyrkans tillägg — att människans frälsning är skapelsens särskilda ändamål, orsaken varför Gud sig till ära låter livet utvecklas här på jorden. Mot denna uppfattning hade sedan renässansens dagar kämpat tvenne olikartade tankeriktningar, vilka var för sig sökte en annan mera antaglig förklaring av tillvaron. Den ena, som vi kunna kalla den mekanistiska, grundade sig på den föregående tidens stora rent mekaniska upptäckter, på Giordano Brunos lära om världsalltets oändlighet, på Galileis upptäckt av rörelsefenomenens matematiska lagbundenhet och slutligen på Newtons gravitationsteori. Inom biologien hade Harvey, för övrigt en rättrogen aristoteliker, bevisat, att blodomloppet är en rent mekanisk process, och Galileis lärjunge Borelli behandlat muskelsystemets funktioner från mekanisk synpunkt. Denna mekanistiska uppfattning av livet sattes sedermera i system av Friedrich Hoffmann och framför allt av Boerhaave, det börjande 1700-talets främsta medicinska och även biologiska auktoritet. I Sverige hade den en glänsande representant i Swedenborg. Emot densamma framträdde en annan uppfattning av livsföreteelserna som, ursprungligen grundlagd av Paracelsus och vidare utvecklad av van Helmont, sökte förklara livet såsom ett uttryck för andliga krafters verksamhet; gent emot den mekanistiska teorien hade denna riktning det företrädet, att den insåg de kemiska processernas betydelse för livet. En klarare och mindre mystisk form fick denna riktning genom Georg Ernst Stahl, som, själv reformator inom den kemiska vetenskapen, med kraft hävdade den kemiska sammanställningens grundläggande betydelse för kroppens särskilda beståndsdelar, ävensom att dessa var och en äga sin bestämda, under livet bibehållna, men sedan sönderfallande struktur; därjämte vidhöll han visserligen som huvudgrundsats själens egenskap av livsbärande. Yttermera ingrep i tidens uppfattning av livsföreteelserna den av Leibniz skapade monadläran, som på 1700-talet hade ett stort och olikartat inflytande.

Till dessa teorier skulle nu Linné taga ställning. I hemmet hade han som sagt inhämtat den gamla kyrkliga läran om tillvarons orsaker och mål. Emellertid fick han redan under skoltiden i Växjö göra bekantskap med en annan uppfattning av livsföreteelserna än den aristotelisk-kyrkliga; undervisningen i skola och gymnasium var visserligen främst teologisk, men physices lektorn Rothman, Linnés trogne beskyddare, gav honom Boerhaaves skrifter till självstudium, och i dem mötte honom den mekanistiska uppfattningen av livet. Under studietiden i Lund och Uppsala arbetade ju Linné mest på egen hand, men i Holland, där hans systematiska storverk sågo dagen, kom han under Boerhaaves personliga inflytande, och detta kan skönjas i hans följande uttalanden om livets väsen. Boerhaave hade visserligen i ungdomen läst Spinoza, men han var ändå ingen skeptiker, utan tvärtom en varmt religiös natur, och hans åsikter behövde därför inte avskräcka Linné, liksom över huvud skepticismen på denna tid inte ännu hunnit försätta mänsklighetens sinnen i oro.

Jag har i min »Biologins historia» framhållit, att i Linnés ungdomsverk råder enbart en naivt-folklig uppfattning av naturen, som för övrigt i stort sett följer honom livet igenom: allt som sker, sker på Guds befallning och under hans ledning; någon annan förklaring till naturföreteelserna sökes icke. Ett citat — enligt respondentens översättning av det latinska originalet — ur avhandlingen »Oeconomia naturæ», så sent som av år 1750, skall styrka detta. »Hvar och en som med någon eftertanke betraktar naturens mästerstycken finner nogsammt huru alla ting sist stöta tillsammans i tu hufvudändamål: Guds *Åra*, såsom det yttersta och högsta, samt *Människans Lycksalighet*. Ty om vi åsido sätta allt annat och allenast kasta våra ögon uppå vårt jordklot, som närmast rör våra sinnen, samt med uppmärksamhet skärskåda Elementerne och de naturliga tingen: Stenar, Örter och Djur, blifva vi först varse en vishet och konst som till öfverflöd talar om sin höga Uphofsmans dråpelighet. Alla Berg äro prof af Hans magt, alla Örter äro vitnen af Hans konst, och alla Djur efterdömen af Dess försyn, ja hela naturen är full af hans äro.» Och något längre fram »— — — Jorden är för Växterna, Växterna till Djurens uppehälle; Det ena Djuret för det andras skull och omsider allting för Människans, såsom det ädlaste af alla och som af Skaparen blifvit utrustad med större förmåga än andra att befrämja Dess lof.» Som bevis för hur litet Linné sysslat med de allmänt vetenskapliga spörsmål som intresserade hans samtid, har jag framhållit att han ännu i sin sista upplaga av *Systema naturæ* låter världsalltet bestå av de urgamla fyra elementen: eld, luft, vatten och jord, vilka han uttryckligen benämner corpora simplicissima, obekymrad om de framsteg kemien då redan gjort. Som förklaring härtill kan dock anföras att även Boerhaave föga befattat

sig med kemi: han låter ju exempelvis magens inverkan på födan vara rent mekanisk. Och i sina senare arbeten försöker Linné att framställa en mekanisk förklaring av livsföreteelserna, som otvetydigt påminner om Boerhaaves. Tydligast framträder detta lärarens inflytande i ett uttalande i dissertationen »Sponsalia plantarum» av år 1746, som jag tyvärr förbigått i mitt ovannämnda arbete. Jag vill därför ur denna skrift anförå några rader, enligt respondenten Wahlboms svenska översättning av det latinska originalet: »§ 2. Änskönt det synes allom varit kunnogt, hvaruti lifvet består; måste vi icke dess mindre bekänna att HARVAEUS varit den första, som gifvit oss tillräckeligt ljus i denna saken, hvilken upptäckte blodets omlopp hos alt lefvande, och i hänseende dertil med rätta påstod, at lifvet bestod derutinnan. Vi följa nu denna hans mening, och säga, at lifvet består uti *blodets och vätskornas rörelse uti en kropp*.» Som bevis anføres att om en lem hos ett djur eller en gren hos en växt hårt omsnöres, så att vätskornas rörelse hindras, dör lemmen eller grenen. § 4. »När vi således bevist, at vätskorna äfven uti örterna drifvas och röra sig, ock at alt lif allena består derutinnan; blifver häråf klart at alla örter och växter jemväl lefva», heter det längre fram. Ehuru Harvey citeras som upphovsman till denna åsikt, är det i själva verket Boerhaaves mekanistiska livsteori som går igen i det ovan anförda uttalandet. I dennes »Institutiones medicae» finna vi uttalanden, som tydligt bevisa detta; särskilt inledningen till hans patologi talar om livets funktioner som bestående av vätskornas rörelse i kroppen och kärlens motstånd mot dessa rörelser. Man får sålunda anse bevisat att Linné här följt sin gamle lärare och vän i spåren.

I de sista upplagorna av Systema naturæ framlägger Linné ett konsekvent genomfört försök att förklara livet som en mekanism. Denna framställning, som i den 10:de upplagan upptar en, i den 12:te två sidor såsom begynnelse till kapitlet »Regnum animale», synes egendomligt nog alls inte ha intresserat Linnés talrika biografer och kommentatorer. Den förbigås helt enkelt. Orsaken därtill ligger nog delvis uti dess svårfattliga tankeinhåll, dubbelt tungläst i Linnés starkt koncentrerade latinska stil, som här, i motsats till vad eljes är fallet, verkar oklar, och därför också är till ytterlighet svår att översätta. Men själva de åsikter som uttalas äro också i flera avseenden högst egenartade och verka inte blott alldeles främmande för vår tids föreställningar om livet, utan också avvikande från de åsikter, som Linnés egen samtid omfattade. Anmärkningsvärt är också att dessa definitioner inte stödas av några citat ur andra författare: de äro uppenbarligen alster av Linnés egen spekulation.

Jag vill här försöka lämna en — ställvis på grund av språkligt nödtvång fri — översättning av dessa definitioner. Den 10:de upplagan innehåller under rubriken Regnum Animale följande:

»De levande djuren känna och uppfatta med nerverna, och röra sig enligt gottfinnande med olika rörelser.»

»Den frikostigt alstrande Naturen skapar ur ringa ursprung, avlar i en vätska, tager sitt upphov i äggets flytande innehåll, alltså omne vivum ex ovo.»

»Ägget innehåller inom sina skal, och sin stundom förekommande vita, en gula, vid vilken är fästad en livspunkt, varur utväxer ett embryo, genom en navelsträng sammanhängande med gulsäcken.»

»Den fruktsamma modern alstrar före avlelsen en levande sammanfattning av det nya djuret, fullkomligt lik henne själv, liksom grodden i ett växtfrö; detta utvecklas genom värme, sedan det elektriserats av faderns spermatiske pollen; det ruvade fågeläggets livspunkt visar nämligen först ett pulserande hjärta jämte hjärna och ryggmärg: detta lilla hjärta upphör att slå av köld, men upplivas av varm luft, och pressar medels äggets småningom utvidgade luftblåsa ut vätskor längs de elastiska kanalerna. Livspunkten är således i de levande varelserna lika väl en från den första skapelsen fortsatt förgrening av livet, som ägget är en kropp av moderdjuret, levande från begynnelsen, ehuru ej kännande före befruktningen; alltså ingen uralstring.»

Denna ganska egendomliga embryologiska resumé avser som synes främst att bevisa den av Linné många gånger uttalade, i och för sig riktiga satsen, att ingen uralstring äger rum, en sats som han ursprungligen och med större klarhet härlett ur sin lära om arternas oföränderlighet. Efter detta följer en definition på djurets kropp, i vilken Linné ger uttryck åt en av sina olyckligaste idéer: den om en genomgående motsvarighet i detalj mellan djurets och växtens skilda delar, en idé som visserligen tidigare uttalats av Cesalpino och även senare vunnit efterföljare, exempelvis C. F. Wolff, men som i alla fall för Linné liksom för dessa omöjliggjorde varje försök till jämförande anatomi. Även här framträder emellertid Linnés mekaniska uppfattning av livet, liksom han här bibehållit den gamla kända tredelningen av livsföreteelserna, ehuru under något olika namn: vanligen lyda ju de tre termerna, vegetativ, sensitiv och rationell.

»Djurens kropp är» säger han, »en sammansatt maskin».

»Den naturliga utväxer ur skallens skalförsedda *lök*, med en lodrät, ledad, pargrenad *stjälk*, varå sitta köttiga, trådiga, strödda *blad*, med spetsarna fästa i musklerna, med könsorganens *fruktifikation* i stjälkens yttersta dikotomiska förgrening.»

»Den *vitale* förgrenas ur den ständigt rörliga hjärtlöken, som har rötter av mjölk-kärl, ur tarmrörets gödselstad,¹ till den naturliga stängeln

¹ tubi intestinalis sterquilinium.

med en dubbelt cirkulerande kanal, för att icke den närande saften må lida av översvämning eller torka.»

»*Den animala* utsänder ur de omedvetna drifternas och tankens organ *hjärnlöken* och den utsträckta märgen, enkla, elektriska trådar till alla retbara fibrer, varigenom den tänkande känner och rör sig.»

»Sinnesorganen äro fysiska redskap, vidfästa en nervända, nära hjärnans sinnesmedelpunkt, genom vilka djuret av gudomlig tillskyndan förnimmer.»

Bortser man från den redan framhållna olycksaliga jämförelsen mellan djurets och växtens delar, så återfinner man här den rent mekanistiska uppfattning av livet, som Linné redan tidigare tillägnat sig. Särskilt skarpt framträder den i den sist anförda definitionen av sinnesorganen som »fysiska redskap» eller verktyg, likaså i den allmänna karakteristiken av kroppen som en sammansatt maskin. Under rubriken *den animala maskinen* återfinna vi uttrycket »retbara fibrer», vari Linné upptagit A. v. Hallers sju år tidigare i Svenska Vetenskapsakademiens handlingar framställda irritabilitetsbegrepp. Dessutom begagnar Linné det egendomliga uttrycket »elektriska trådar» om nervsystemet. Man erinrar sig härvid att just omkring år 1750 intresset för de elektriska fenomenen var särdeles starkt. Då upptäckte William Watson, som därjämte var botanist i Linnés anda och stod med honom i meningsutbyte, den elektriska gnistans ledbarhet genom långa metalltrådar, då experimenterade två Uppsala-professorer, Strömer och Rosén, med elektrisk behandling av sjukdomar, och Linné själv diskuterade samma problem i en disputation av år 1754. Det låg sålunda nära till hands för honom att jämföra impulsens ledning från hjärnan genom nerverna med elektricitetens snabba fortplantning genom metalltråden.

I 12:te upplagan av *Systema naturæ* återfinna vi den anförda jämförelsen mellan djurets och växtens delar i något modifierad form, som emellertid ej påkallar någon förnyad uppmärksamhet. Däremot definieras själva livet här på följande sätt:

»Djurlivet, en ständigt rörlig hydraulisk maskin, fortsatt ur märgen sedan begynnelsen, brinner, en helig eld, med eterisk-elektrisk låga, uppehållen av andhämtningen, vari en obegriplig, fri vilja härskar.»

Att i detalj kommentera denna egendomliga definition har icke lyckats mig, trots därpå använd möda. Teorien om djurlivets mekaniska natur går ju här igen, men i övrigt synes hela sammanhanget mig vara ytterst oklart: det hela verkar snarast en fantastisk dröm. Ännu mer egenartad är den indelning av livsföreteelserna i fem underavdelningar, som sedan följer: Dessa fem egenskaper betecknas som: Δ Animalis, Δ Vitalis, ∇ Naturalis, ∇ Alimentaris, $\bigcirc$ Genialis. De signaturer, vilka åtfölja dessa, har jag ej kunnat tolka, vare sig med avseende å deras

härkomst eller deras betydelse, och de definitioner, som åtfölja dem, äro nästan lika obegripliga.

Det måste sålunda erkännas att Linnés försök att skapa en lagbundet mekanisk teori för livsföreteelserna misslyckats, trots enstaka aktning svärda ansatser att upptaga och utnyttja de viktigaste av samtidens allmänt naturvetenskapliga upptäckter och teorier. Linné förmådde ej infoga dessa i sin spekulaton, och så lät han sin poetiska fantasi förläda sig att skapa definitioner utan något fotfäste i verklighetens värld och därför också utan klarhet och begriplighet. Om dem gäller nog Tegnér's kända ord att det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta. Och dock synas mig även dessa i och för sig förfelade ansatser vittna om en av Linnés mest beundransvärda egenskaper: om hans ständiga strävan framåt. I unga år erövrade han en lysande plats i vetenskapens historia som systematikens reformator; men han slog sig ej till ro med sin seger: han sökte, sedan han med sitt sexualsystem bragt ordning i botaniken, att skapa ett naturligt system, grundat på verklig släktskap, och då han fann att detta med de resurser, som då stodo till buds, måste bli fragmentariskt, sökte han, redan bräcklig av år och mödor, skapa sig en rent teoretisk uppfattning av livsföreteelserna. Att fantasien här fick makt med hans eljes så sunda kritik må ej förvåna: hos Linné fanns ju mycket av skald; och här, med hela det oändliga livsförloppet framför sig, förmådde han ej behärska sin tankeflykt. En form, som bättre harmonierade med hans verkliga läggning, tog emellertid denna poetiska skaparbegåvning hos honom, då han fick ställa den i tjänst hos sin barndoms fromhet. Uti inledningen till de nämnda sista upplagorna av *Systema naturæ* ingår hans så ofta anförda sublima hymn till Skaparen som den yttersta orsaken till, och sammanhållande kraften i tillvaron, en åkallan, som i poetisk kraft söker sin like inom både samtidens och eftervärldens litteratur. Den anføres här efter hans eget i våra dagar offentliggjorda svenska koncept till den latinska redaktionen:

»Jag såg den oändelige, alwettande och alsmächtige Guden på ryggen då Han gick fram och jag hisnade! Jag sporade äfter Hans fotsteg öfwer naturens fält, och jag märkte utur hwart enda, äfven i dem jag näppeligen kunde skönia, en oändelig wishet och macht; en outransakelig fullkomlighet; jag såg där, huru alla diur underhöllos af växterne, växterne af jorden, jorden af jordklotet; huru jordklotet hwälfdes natt och dag omkring solen, som gaf det lif; huru solen med planeter och fixstierner rollade liksom på sin axel, till ett obegripeligt antal och oändelig widd, samt uppehöllos uti sitt tomma intet af den obegripeliga första Rörelsen, altings Warelse, alla orsakers Driffiäder och Styresman, denna werldenes Herre och Mästare; Will man kalla Honom Öde, så felar man intet, ty all ting hänger på Hans finger; will man kalla Honom Natur

så felar man ock icke, ty af Honom är all ting kommit; will man kalla Honom Försyn, säger man ock rätt, ty äfter Hans wink och willia går alt. Han är hehl och hållen Sinne (Sensus), hehl och hållen Syn, hehl och hållen Hörsel; Han är Siähl (Anima); Han är Sinne (Animus) och Han endast är sin egen! Ingen mensklig gissning kan fatta Hans gestalt; det är nog att Han är ett ewigt och oändeligt, gudommeligt Wäsende, som är hwarken skapat äller födt, ett Wäsende, utom hwilket intet är, som gjordt är; ett Wäsende som har grundat och bygd alt detta, som allestädes skimrar för våra ögon utan att kunna synas och allenast kan ses af tankan, ty ett så stort Majestet residerar på en så helig tron, där ingen kan få tillträde, utan endast Siählen.»

Den uppfattning av naturföreteelserna som uttalas i denna lovsång till Skaparen var dock för visso icke de samtida naturvetenskapsmännens, ty dessa hade då, under senare delen av 1700-talet, med få undantag anslutit sig till den Voltaire'ska uppfattningen av naturen som en enda stor mekanism, visserligen skapad i begynnelsen, men sedan dess fortsättande sin tillvaro enligt egna orubbliga lagar, utan Skaparens vidare ingripande. De författare som Linné anför som stöd för sin naturuppfattning äro också sådana, vilka hans samtid nog ej skattade särdeles högt som naturvetenskapliga auktoriteter. En blick på dessa citat skall emellertid upplysa oss om på vilken grundval Linné mot slutet av sitt liv främst baserade sin uppfattning av tillvaron i dess helhet.

Främst bland de verk, som Linné citerar, skattade han nog själv Den Heliga Skrift. Därur citerar han Exodus XX, »Du skall icke göra dig något beläte», som bevis för det mänskliga förnufts oförmåga att fatta Guds oändlighet. Likaså anføres Esaïas VI, 4 och Davids 118 psalm som exempel på Guds härlighet. Oftare än Bibeln citeras emellertid Senecas *Quæstiones naturales*, vartill sju hänvisningar finnas anförda. Författaren till detta verk åtnjöt som bekant under medeltiden ett stort anseende: hans om kristendomens kärleksbud påminnande stoiska filosofi hade framkallat tron att han i själva verket blivit av Paulus omvänd, innan de båda föllo offer för Neros grymhet; och hans *Quæstiones*, vari han sammanfattar en del under antiken gängse fysikaliska och astronomiska teorier, var under medeltiden den mest använda lärobok i fysik. Huruvida boken ännu i Linnés barndom lästes som skolbok, har jag ej lyckats utröna, men tydligt är, att han som ung fått göra dess bekantskap, ty i de fackvetenskapliga kretsar, i vilka han som vuxen blev införd, gällde den säkerligen inte som auktoritet. I själva verket citerar Linné ej heller bokens fysikalisk-geologiska teorier, vilka dess författare väl för det mesta kompulerat ur tidigare antika källor, utan vad som slagit an på Linné är de etisk-religiösa betraktelser, manande till vördnad för Skaparens vishet och allmakt, som finnas inströdda i verket, och som

Linné upprepat citerar i den ovananförda alloktionen till Skaparen. I samma syfte citerar Linné en gång Plinius' naturalhistoria och en gång Cicero. I mera rent vetenskapligt syfte anför han citat av van Helmont, Cesalpino och Boerhaave. Med den förstnämnde framhåller han att naturen är Guds oföränderliga lag, varigenom ett ting är vad det är och verkar vad det skall verka. Cesalpino anför han som stöd för nödvändigheten av system i vetenskapen, Boerhaave åter i en systematisk detaljfråga.

Dessa citat, jämte namnen på dem från vilka de tagits, visa emellertid tillfyllas att Linné, om han än, som av disputationerna framgår, i viss mån följde med vetenskapens dagshändelser, likväl helt och hållet ställt sig utanför de idéer, på vilka den tidens naturvetenskap vilade: de tankar som uttalats av en Bacon, en Cartesius, en Leibniz, en Newton: på vilka samtidens övriga naturforskare grundade sin uppfattning av naturföreteelserna, vilka de anförde till sitt försvar eller polemiserade mot.

En fråga som i samband härmed vore av särskilt intresse att få besvarad är, i vad förhållande Linné stod till den som jämte honom är Sveriges snillrikaste naturforskare under 1700-talet, till Swedenborg. I den frågan tåga emellertid både Linnés skrifter och hans biografer, och alldeles omöjligt är ju ej att Linné faktiskt inte fann något att lära hos sin store samtida. Väl hade de vissa gemensamma grundåskådningar: den varma religiositeten och vid sidan av denna den mekaniska uppfattningen av livsföreteelserna. Men å andra sidan voro de ju till hela sin läggning varandras motsatser: Swedenborg uteslutande spekulativ, grundande sina idéer helt och hållet på andras iakttagelser, ur vilka han med sin tanke drog ut teoretiska konsekvenser långt utöver vad samtiden kunde fatta eller begagna; Linné åter en utpräglad verklighetsmänniska, med skarp blick för naturens former och företeelser och med en utomordentlig förmåga att översiktligt sammanställa och kombinera dessa till gagn för naturkunskapen hos samtiden och därmed även hos eftervärlden.

Ty om Linné icke ägde sinne för de teorier om livet, vilka sysselsatte hans samtid, så har han i stället som få före och efter honom bidragit att utvidga mänsklighetens kunskap om livsföreteelserna. Han har gjort det, främst genom att han med sin reform av systematiken skapat möjlighet att överblicka och jämföra de olika formerna av levande varelser och därmed även utreda deras utvecklings- och härstamningsvillkor; utan hans systematiska verk hade ingen härstamningslära varit tänkbar. Han har gjort det även genom sina mångfaldiga iakttagelser över växters och djurs levnadsvillkor i naturen, genom vilka han lagt grunden, varpå all senare växt- och djurgeografi, ekologi och fenologi vilar; han har genom sina befruktnings- och bastarderingsexperiment inom växtriket liksom över huvud genom de växtodlingsexperiment han företagit, fört expe-

rimentalbiologien in på nya banor. Undantager man den deskriptiva och jämförande anatomien, som han icke behärskade och där han lät förleda sig till olyckliga slutsatser, finnes väl knappast något område, där han icke skulle lämnat spår efter sig, som återfinnas hos vår tids forskning av var och en som har förmåga att söka. Han har sålunda väl ej direkt men så mycket mer indirekt skapat även vetenskaplig teori och därmed för alla tider ingripit i den allmänna vetenskapliga utvecklingen. Det har under sådana förhållanden syntts vara av intresse att påvisa huru ringa rent teoretisk barlast han medförde till sitt värv. Detta kan lika litet lända honom till klander, som experimentalforskaren kan klandras, om han med enkla hjälpmedel vinner stora resultat; tvärtom plägar man ju räkna de anspråkslösa hjälpmedlen till berömmelse för den som med litet förmår uträtta mycket.

NÅGRA UPPGIFTER OM DANMARKS SOCKEN OCH LINNÉS GRANNAR

Meddelande vid Sv. Linné-Sällskapets högtidssammankomst den 26 maj 1922

AV

CARL FORSSTRAND

NÄR LINNÉ ÅR 1758 KÖPTE HAMMARBY OCH SÄFJA, var väl huvudanledningen den att han genom sin hustrus arv efter sina föräldrar och genom hopsparade medel av sina egna inkomster hade till förfogande ett ganska avsevärt belopp i kontanta penningar, som borde placeras och göras räntebärande. Sannolikt spelade även hänsynen till de bättre hygieniska och sanitära förhållandena på landsbygden än i Uppsala en viktig roll vid beslutet, och härtill kom, kanske som den avgörande faktorn, Linnés längtan till landet och hans önskan att i lantlivets lugn och i naturens sköte få tillbringa de år, som ännu kunde förunnas honom att leva. Han var ju född och uppfostrad på landet, och mångenstädes i hans skrifter förekomma uttalanden om hans kärlek till detta och om hans intressen för lantliga sysselsättningar, för allmogens seder och bruk m. m., medan han ej sällan faller ogynnsamma omdömen om sin tids stadssamhällen med deras trånga gator, osunda luft o. s. v.

Det finns ej heller något tvivel om, att förvärvet av Hammarby beredde Linné glädje och tillfredsställelse. Så ofta hans ämbetsgöromål medgävo, uppehöll han sig på den trevna gården, och flerstädes i hans brevväxling och särskilt i de talrika breven till Abraham Bäck träffas uttalanden om den lycka, han erfor på sitt tusculum. Även i Tycho Tullbergs Hammarby-beskrivning och *Familjetraditioner om Linné*. bägge införda i sällskapets årsskrifter, läsas upplysande skildringar härom.

Dessa för kunskapen om Hammarby och om Linnés hemliv så värdefulla skrifter innehålla emellertid blott fåtaliga och knapphändiga

uppgifter om gårdens omgivningar eller om Danmarks socken och om det förhållande, vari Linne stod till sina grannar. Ej heller har jag kunnat finna några upplysningar härom i Linnés egna anteckningar eller i hans skrifter och hans brevväxling — tyvärr kan man med skäl säga, ty han, som i sina resebeskrivningar från Lappland och Dalarna, Öland och Gottland, Västergötland och Skåne skänkt oss så många värdefulla och mångsidiga meddelanden om natur och kultur, om folkets liv och sedvänjor m. m., skulle säkerligen på ett enastående sakrikt och fängslande sätt kunnat skildra den miljö, vari han tillbragte de två sista decennierna av sin märkliga levnad. Särskilt skulle det ha varit av stort intresse att erfara hans intryck av den uppländska slätten, som i många hänseenden var olika hans så högt älskade och av honom entusiastiskt skildrade småländska hembygd; men fastän några uttalanden härom ej träffas i hans skrifter, kan man antaga, att han ingalunda var okänslig för det uppländska slättlandets skönhet och poesi. Det finns i hans skrifter några uttalanden, av vilka man ex analogia kan sluta sig härtill, såsom i hans *Iter ad exteros* förtjusningen över den första anblicken av den skånska slätten, sedan han passerat den småländsk-skånska gränsbygden, och flera meddelanden i hans *Skånska resa* om slättbygdernas rikedom och skönhet.

I saknad av några uppgifter av Linné själv om Danmarks socken och dess invånare, vill jag här anföra några upplysningar från andra håll, ägnade att skänka en kortfattad föreställning om socknens historia och som en orientering i förhållandena särskilt på Linnés tid.

Namnet Danmarke eller Datmarke förekommer redan 1314 och 1316 som benämning på en prebendesocken i provincia Vaxalldh av Tiunda härad och i ärkestiftet. Sedermera hade denna socken tidtals egna kyrkoherdar, men från och med 1635 blev församlingen åter prebende och räknades till 2:dra klassens pastorat. Kaplaner nämnas från och med 1593.

Redan år 1161 började kyrkan byggas, enligt sägnen av bytet från de under Carl Sverkersons anförande slagna danskarna, och kallades Danmarks kyrka, till minne av det fältslag, som året förut den 18 maj här stod mellan Erik den Helige och danske prinsen Magnus Henriksson. Denne, som var gift med Inge den yngres änka Birgitta och son av Inge den äldres sondotter Ingrid, gjorde nämligen anspråk på svenska kronan. Enligt sägnen skall kyrkan först ha kallats Nonna samt stått vid Nontuna by på en backe mitt emot Ultuna kungsgård, på andra sidan Fyrisån. Efter nämnda slag blev den flyttad till sin nuvarande plats. Den var fordom prydd med målningar ur bibliska historien. Invid densamma och i trakten däromkring finnas ej mindre än sjutton runstenar.

Om Danmarksborna meddelas i en gammal skildring, att de voro givmilda och gästfria samt älskade renlighet och snygghet. Deras huvud-

karaktär var en viss självständighet eller en strävan att lösgöra sig från allt, som satte dem i något beroende av andra och lade band på deras frihet. De voro kända för att först av alla fögderiets invånare på utsatt tid erlägga sina kronoutskylder och andra utlagor, och berodde detta mera på nämnda självständighetskänsla än därpå att de voro bättre lotade i ekonomiskt hänseende än grannarna i orten.

I socknen fortlevde länge säregna sedvänjor och bruk, som ej förekommo i grannsocknarna. Särskilt var detta fallet vid giftermål och bröllop. De förstnämnda föregingos vanligen av ordentliga trolovningar. Sedan de nyförlovade erhållit giftomans samtycke, begåvo de sig till Uppsala och köpte samt växlade fästningsgåvor, bestående av ring och klädespersedlar, stundom även av silversaker. På andra och tredje lysningsdagen mottog den blivande bruden gåvor av sina ungdomsvänner bland flickorna. Aftonen före bröllopsdagen inföll »svenkvällen», då brudgummen »dansades ifrån alla flickor». Detta skedde under stor och livlig anslutning.

Bröllopsdagen bittida på morgonen samlade sig hos brudgummen jämte den vigselförrättande prästen alla brudgummens bröllopgäster. Efter frukosten reste man till brudgården för att åter sätta sig till bords. Ju större skaran var, som åtföljde brudgummen, desto hederligare ansågs det. Under färden spelades på klarinett och fiol, och vid varje grind, som genomfors, strödde brudgummen rikligen ut småslantar.

Brölloppen höllos vanligen någon söndagseftermiddag höstetid eller under julhelgen. Var bruden kronbrud, d. v. s. hade rätt att bära krona, så kläddes hon i närmaste gården i byn, dit prästen, brudgummen och gästerna begåvo sig för att fullborda vigseln. Så snart bruden förnummit, att brudgummen var i antågande, skyndade hon att, obemärkt av honom, genom fönsterspringan beskåda sin utvalde, innan han fick se henne, ty annars skulle hon glömma den lyckliga händelsen och äktenskapet bli olyckligt. Efter vigseln hölls gästabud i brudhuset, vartill gästerna måste trugas. Brudparets välgångsskål dracks vid bordet, vanligen i vin eller punsch och under musik. Av brudgummen och gästerna insamlades penningar åt bruden, och gåvor av föräldrarna avlämnades till brudparet. Efter bröllopsmåltiden, som började med en välsignelse av prästen och slutade med tacksägelse och sång, vidtog dansen, som öppnades av prästen och bruden. Ungefär kl. 2 eller 3 på morgonen andra dagen dansades kronan av bruden, som med förbundna ögon och omgiven av alla flickorna i sällskapet under ringdansen satte kronan på den av dem, som troddes bli brud närmast, och sedan på alla de övriga. Alla, med vilka bruden då dansade, måste erlägga pengar åt spelmännen. Under tiden lyftes bruden under de andras hurrarop upp på en stol och drack alla flickornas avskedsskål samt alla tillkommande gummors skål. Därpå

gjorde gummorna anspråk på bruden, vilken så länge som möjligt fasthölls av flickorna. Sedan dessa utlämnat henne, började dansen ånyo.

På liknande sätt tillgick brudgumsdansen, som emellertid var hurtigare och livligare, och då gubbarna skulle taga brudgummen från gossarna, var striden ofta så häftig, att den ej slutades förr än brudgummens kläder voro sönderslitna och han själv fått en och annan skråma.

Efter dansen avlägsnade sig brudparet, men inkom åter efter en stund i ungfars- och ungmoskläder samt ledsagat av brudtärnorna och brudsvennerna, vilka taktmässigt efter musiken svängde de brinnande ljus, som de buro till ära för det unga paret. Dettas uppgift var sedan att traktera gästerna med ungmosmaten, bestående av äpplen, konfekt, bakelser och sirapsbrännvin. Därefter började ungfars- och ungmosdansen, och när denna var slutad, skedde ordentlig bordsittning, varvid kvällsvard intogs. Kl. 6 på morgonen skulle allt vara slut och tyst. De nygifta gingo i brudsäng. Ungdomen lade sig i syskonbädd på halmkärvar över hela brudstugan, flickor och gossar om varandra. De gifta sökte vilan i angränsande rum och i granngårdarna. Vid middagstiden började liv och rörelse på nytt. Ungparet var då först i ordning och kom med frukost på sängen till alla gästerna. När dessa sedan samlat sig, begynte dansen ånyo och pågick till sent på kvällen. På tredje dagen bröto de flesta gästerna upp och foro till sina hem; men bröllopfesten var ej ännu slut. Ungmor skulle nämligen en dag särskilt undfagna alla flickor, som skänkt henne lysningsgåvor men ej varit bjudna på bröllopet, och för deras skull hölls åter gästabud med dans.

Även vid begravningar höllos gästabud, och vid barndopen, som oftast höllos i hemmen, bjöds likaledes på riklig undfagnad i mat och dryck. Enligt anteckningarna i Danmarks kyrkoböcker fungerade Linné och medlemmarna av hans familj ganska ofta som faddrar vid dopen, vilket ju är ett vittnesbörd om det goda förhållande, han stod till ej blott sina egna underhavande utan även till de övriga sockenborna. Sålunda omtalas han såsom fadder, då år 1762 Anders Anderssons i Vallby son Jan döptes. År 1764 nämnes bland faddrarna för komminister Lars Sedlingsons son Olof »Wälborna Fru Archiattrinnan von Linné» och för Lars Erssons i Hammarby dotter Brita »Med. och botanices professoren herr Carl von Linné» — d. v. s. Linnés son — »samt wälborna fru Archiattrinnan S. E. von Linné och Fröken Lisa Stina von Linné.»

När Linnés äldsta dotters dotter med löjtnant Bergencrantz år 1766 döptes på Hammarby voro faddrarna: »Archiatern och Riddaren Wälborne Herr Carl von Linné, Cammarherren, Wälborne herr Olof Rudbeck, i dess ställe Herr Professor Linné, Archiattrinnan, Wälborna Fru von Rosenstein, i dess ställe Fru Archiattrinnan von Linné samt Fröken Lovisa von Linné.»

Slutligen nämnas 1768 fru Linné och fröken Lovisa von Linné såsom faddrar för Tolfman Anders Mattssons i Hammarby dotter Anna och 1769 fröken Sara Christina von Linné för torparen Jan Perssons vid Hammarby son Johannes.

Med flera av sockenborna stod Linné även i andra förbindelser, och det är mycket sannolikt, att han på mångfaldigt sätt skänkte dem sitt bistånd i råd och dåd. Ett vittnesbörd härom träffas i bouppteckningen efter honom, däri ett par av grannarna, nämligen Erik Ersson i Lilla Söderby och Erik Johansson i Tjocksta, upptagas bland de personer, hos vilka sterbhuset hade fordringar, dock till obetydliga belopp.

Tjocksta, Edby och Söderby voro de närmast Hammarby belägna bondgårdarna, och det var i dem och särskilt i det förstnämnda, som Linné plägade bereda bostad eller hemvist åt dem bland sina lärjungar och övriga besökande och gäster, som ej fingo rum på Hammarby. Sålunda bodde på Tjocksta den sedermera som framstående botanist bekante tysken Johann Beckmann, vilken åren 1765—66 flera månader vistades i Sverige, bevistade Linnés föreläsningar i Uppsala, åtnjöt hans privata undervisning och några gånger var hans gäst på Hammarby. I sin av Thore M. Fries år 1911 utgivna dagbok lovordar han bostaden på Tjocksta för renlighet och trevnad och har från vistelsen på Hammarby lämnat några meddelanden, som äro av intresse för kunskapen om Linné och hans hem. Sålunda berättar Beckmann, hur Linne, då han i början av sept. 1765 första gången sammanträffade med honom — i en boklåda i Uppsala —, hade till fots vandrat från Hammarby samt uppträdde med dammiga skor och strumpor och var mycket varm och svettig. Han hade helskägg och var iklädd en gammal grön rock, varpå ordenstecknet hängde. Jag blev inte litet förvånad», tillägger Beckmann, »då man sade mig, att det var den berömde Linnæus». — Från ett av besöken på Hammarby, då Beckmann begivit sig dit i sällskap med Carl von Linné d. y. och Linnés systerson unge Höök, berättar B. följande: »Fru Archiattrinnan är dotter av framlidne bergsmedicus Moræus i Falun och ej mot främlingar lika artig som sin gemål. Hennes alltför borgerliga dräkt ger henne ej något stort anseende. När vid bordet herr Archiatern på skämt sade: 'Jag har här åter en tysk; du måste lära dig tyska för att kunna tala med honom', svarade hon, att det väl ej vore värt för herrens skull att lära tyska. Jag genmålde på bruten svenska, att hon hade rätt, men 'jag skall lära svenska för fruens skull'. Häråt skrattade herr Archiatern, och hon tycktes därefter litet finare.» Beckmann berättar vidare, att Linné en gång under hans vistelse på gården hade stor bjudning för många av professorerna i Uppsala. Det var också säkerligen av dem och deras familjer, som det egentliga umgänget utgjordes på Hammarby. Några ståndspersoner funnos nämligen ej i trakten. Den enda herrgården

i Danmarks socken jämte Hammarby var Bergsbrunna, som under mitten och slutet av 1600-talet ägdes av den framstående landshövdingen Tönnes Langman och hans ättlingar, av vilka epitafier och gravstenar finnas i sockenkyrkan, och i början av 1700-talet övergick till ätten Nordenhjelm. Under Linnés tid ägdes gården av aktuarien i kammarkollegium Carl Nordenhjelm (f. 1715, död 1792). Några uppgifter om att familjen på Hammarby umgicks med honom och med hans son kaptenen vid Upplands regemente Jöns N. (f. 1749, d. 1825), som torde ha bebott egendomen, ha ej anträffats. Detta är dock möjligt, eftersom Linnés måg Bergen-crantz och den sistnämnde voro regementskamrater.

DIE STELLUNG DER POLNISCHEN BOTANIK ZU LINNÉ'S SYSTEME

VON

FELIX BRYK

(Mit drei Bildnissen)

P OLEN WAR NICHT SO UNVORBEREITET, ALS DIE LINNÉ'schen Lehren allmählich auch dorthin einzudringen begannen. Mit einer hohen naturwissenschaftlichen Kultur, die als Ausdruck der schwärmerischen Liebe der Slaven zur Natur aufzufassen ist, konnte es ganz kritisch den neuen Strömungen begegnen. Seit dem Auftreten des Krakauer Professors JAN STANKO († 1493) (XVII^b), der in seinem Wörterbuche u. a. 523 Pflanzen aufzählte und der als Bindeglied zwischen ALBERTUS MAGNUS und KONRAD GESNER gestellt wird (XVII^a), erfreute sich die polnische Naturforschung auch ausserhalb Polens Grenzen eines guten Rufes. Gesner dediziert Polen seine Schriften, und polnischen Tiernamen begegnen wir bei ALDROVANDI bis auf BUFFON, der z. B. für das Flughörnchen, das ihm zum ersten mal aus Litauen zugeschickt wurde, den polnischen Namen »*polatucha*« (von »*latać*« = fliegen) unter »*polatouch*« in der französischen Sprache eingebürgert hat (EICHWALD (VI) p. 238). Ganz besonders hoch stand die Botanik; wurde doch dank einer Donation vom Jahre 1602 auf der Jagellonischen Universität zu Krakau eine der ersten Kathedern für Botanik mit S. SYREŃSKI als ersten Professor etabliert. Für einen Schweden mag es dabei von besonderem Interesse sein, dass die Prinzessin ANNA, die Schwester von SIGISMUND III VASA, damals als Mäzenatin auftrat, indem sie die posthume Herausgabe des »Zielnik« von SyreŃski durch GABR. JOANNICV (XXI) finanzierte. LINNÉ hat dieses polnische Kräuterbuch in seiner Bibliotheca Botanica (XIII^a, 26) unter den »*Descriptores usitatissimi*«¹ natürlich angeführt.

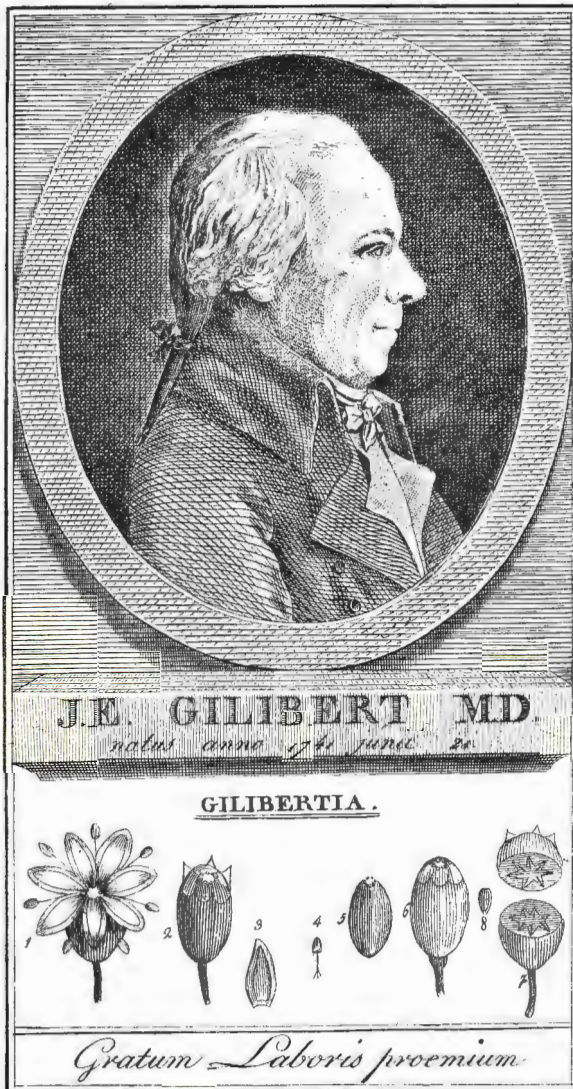
¹ Der humanisierte Name ist freilich im slavischen Genitiv (SYRENNIUSA(!)) angegeben. Auch der Name eines anderen polnischen Autors, des Verfassers des »Herbarz polski«, wird von Linné (l. c.) verdreht. Anstatt MARCIN Z URZĘDOWA schreibt Linnæus: ZEDORA; bei HALLER (Bibl. Bot., I, p. 389) heisst der gleiche Verfasser MARTIN UNZENDORF.

Unter den Peregrinatores findet man bei Linnæus (l. c., p. 105) auch die Kompilationsarbeit des Jesuiten GABRYEL RZĄCZYŃSKI (*Historia naturalis curiosa Regni Poloniæ* . . ., 1721), die auf diese Weise der Aufmerksamkeit der Botaniker empfohlen wurde; den zweiten, 1742 posthum erschienenen Teil mit dem Auctarium, ein Rarissimum, erhielt Linnæus von seinen Korrespondenten, dem Danziger Arzte JOH. PHIL. BREYNE (HULTH, XI^b, p. 333, 335) zugeschickt. Auf das Verhältnis LINNÉ zu ihm, wie zu anderen Danzigern, die sich seit 1643 mit der dortigen Flora und Fauna beschäftigten, kann hier näher nicht eingegangen werden; denn wenn auch zu Linnés Zeiten zeitweise Danzig zu Polen gehörte, so ist es überhaupt nicht nachgewiesen oder infrage gestellt, dass die betreffenden Danziger, mit J. BREYNE sr. an der Spitze, Polen gewesen wären. Es ist mir auch nicht bekannt, ob der Korrespondent FRIED. OTT. J. V. MENCKEN, Reg. Pol. a. Consil. aulæ, dessen »judicium« Linnæus in seiner apologetischen Streitschrift anzuführen für wichtig hielt, ein Pole gewesen wäre (LINNÆUS, XIII^b, p. [13], BRYK, IV^a, p. 253). Wenn auch Linné direkt mit keinem Polen in Verbindung gestanden zu haben scheint, so trifft der Linnéforscher hier und da einige Punkte, die Linné mit jenem Lande berühren. So hat Linné den Namen *Coccus polonicus* akzeptiert, wahrscheinlich weil dieses Insekt (polnisch »*czerwica*«) zuerst in Polen als rotes Färbemittel Anwendung fand (III). Ich entsinne mich auch in Linnés Schriften über den in Polen auftretenden Weichselzopf gelesen zu haben, und Polens »Alpen« werden in seiner Flora Alpina (XIII^c, p. 421) gestreift. Am öftesten denkt wohl der Linnékenner an Polen bei der bibliographischen Behandlung seiner Werke; gibt es doch viele Linnéschriften (wie: Fauna Svecica, Flora Svecica, Materia medica, Systema Naturae, ed. VI und ed. VII), wo auf dem Titelblatte zu lesen ist: cum Privilegio S. R. M. Sveciæ & S. R. M. Poloniæ ac Electoris Saxon. Dass auch der Name des polnischen Königs auf den Titelblättern neben dem des schwedischen Königs figuriert, beruht wohl darauf, dass die Verleger wie SALVIUS und KIESEWETTER Linnés Schriften vor einem Leipziger Nachdrucke schützen wollten. Kiese-wetter hatte beispielsweise in Leipzig eine Filiale, und Leipzig lag damals im Machtbereiche des polnischen Königs, der zugleich Kurfürst von Sachsen war. Ihn erwähnt übrigens Linné in einem Briefe an GERARD anlässlich der afrikanischen Ausbeute des Leipziger Prof. HEBENSTREIT (BRYK, IV^b).

* * *

König STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI konnte keine bessere Lanze für den Siegeszug der Linnéschen Botanik brechen, als nach Polen den Franzosen JEAN EMMANUEL GILBERT zu berufen. Was

GILIBERT für die Verbreitung der Linnéschen Schriften geleistet hat, das begreift jeder, der nur die Titel der verschiedenen, von ihm herausgegebenen Linnæana bei HULTH (XI^a, p. 16, 21, 154—156) nachliest. Wenn

Aus: *Arbrégé du Système de la Nature de Linné, Histoire des Mammairés ou des Quadrupèdes et Cétacés. Par J. E. Gilibert. Lyon 1802.*

er auch kein Pole war, so ist GILIBERTS Name für immer derart mit der Geschichte der polnischen Botanik verbunden, dass eine flüchtige Behandlung dieser hervorragenden Persönlichkeit gerechtfertigt erscheint.

Linnés hervorragendste Korrespondenten sieht man wie in einer Person vereinigt, wenn man Giliberts Laufbahn sich vor Augen hält. Bei DE SAUVAGES studierte er im Jahre 1761 im Collegium privatissimum in Montpellier Botanik, mit GOUAN unternahm es das nächste Jahr botanische Exkursionen. Der grosse A. V. HALLER, an den sich indirekt der polnische König — auf der Suche nach einer geeigneten ärztlichen Kraft, die als Professor an der eben zu gründenden medizinischen Schule in Grodno wirken sollte, gleichzeitig aber auch die Naturgeschichte des Grossfürstentums Litauen zu bearbeiten imstande gewesen wäre — gewendet hatte, empfahl den Franzosen aufs Wärmste. Auf der Reise nach Polen wurde er von Linnés Freunde JACQUIN in Wien herzlichst empfangen. Von ihm erhielt er tausende Samen, Zwiebeln, Knollen und lebende Pflanzen, die dem von ihm 1775 — also noch zu Linnés Lebzeiten! — angelegten botanischen Garten in Grodno zugute kamen. Nicht genug damit. Er nahm mit sich sein reichhaltiges Herbarium und seine naturwissenschaftliche Bibliothek mit. Nun begann eine ehrliche und gründliche Arbeit für ihn. In drei Zentren sammelte er von 1775 bis 1783 in den Umgebungen von Grodno, Wilna und Warschau und durchquerte wiederholt Litauen. Und als er bei dieser systematischen Bearbeitung der litauischen Flora auf viele neue Formen gestossen war, da gelang es ihm mit Hilfe des Herbariums von GOUAN, das zu erwerben die Generosität des Ministers TYZENHAUSEN ihm ermöglichte, zu Vergleichszwecken linnæanische Kotypen heranzuziehen. Enthielt doch dieses Herbarium nicht nur manche von Linné selbst mitgeteilte Pflanzen, sondern alle zweifelhaften hatte Linné höchstpersönlich bestimmt; »nam omnes dubias miserat (GOUAN) LINNÆO, qui suas in plurimis epistolis declaraverat, aut recusaverat« (GILIBERT VIII^a, p. XVI). Auf diese Weise konnten Gouans floristische Untersuchungen auf den soliden Boden einer vergleichenden Synopsis versetzt werden. So entstand seine *Flora Lithuanica inchoata*, zu der, so zu sagen, Linnés Geist Pate gestanden ist, und die für die polnischen Floristen vorbildlich wurde. Gilibert war kein blinder Anbeter von Linné. Er zeigte sich sehr kritisch (l. c. p. XXX ff.), und gab bei den Schwämmen den Vorzug der Methode von GLEDITSCH.¹ Besonders hervorgehoben zu werden verdient, dass er nach dem Vorbilde von ZIMMERMANN (XXII) die erste pflanzengeographische Karte entworfen hatte. Im Jahre 1782 legt er in Wilna den botanischen Garten an, wo er seit 1781 als Professor an der dortigen polnischen Hochschule wirkte, verlässt aber alsbald für immer Polen, angeblich weil er das Klima nicht vertragen konnte. Es müssen aber auch andere Ursachen seinen Aufenthalt unmöglich gemacht haben. Aus einer Medaille, die dem Repetitor der Botanik

¹ »In methodo Gleditsch nomina seu phrases contra legem Linnaei longiora sunt; sed descriptiones accuratae optime specimina expriment.« (l. c., p. XXI).

an der Universität zu Wilna, ONUFRY ORŁOWSKI, zu Ehren geprägt wurde, erfährt man, dass es ihm gelungen ist, rechtzeitig einen verbrecherischen Vergiftungsanschlag auf Gilibert zu entdecken (RUDOLPH, XIX, p. 190). Berechtigt nicht dieses Attentat zur Annahme, dass Gilibert irgendwie parteiisch an den damaligen, sehr zugespitzten politischen Intrigen teil genommen hatte? Lässt sich nicht auch aus seiner sehr abfälligen Kritik der politischen Verhältnisse in einer später erschienen Schrift (GILIBERT, VIII^b, p. X—XII) Ähnliches herauslesen?¹

Die sehr kritische Haltung, die die polnische Botanik LINNÉ'S Systematik gegenüber einnahm, ist zum guten Teil auf das kritische Vorbild, das der Ausländer dem Polen gab, zurückzuführen. Als Professor in Wilna scheint er nicht gerade für LINNÉ'S System propagiert zu haben, wenigstens wird in seinem Lehrprogramme, wie es BIELEŃSKI (I^a, p. 111) mitteilt, nichts diesbezügliches erwähnt. Aber sein Nachfolger, der berühmte Forschungsreisende Dr. GEORG FORSTER, Sohn des bekannten Linnéaners JOH. REINHOLD FORSTER, hatte bereits im Programme erklärt, »dass er bei den botanischen Demonstrationen sich von LINNÉ leiten lassen wird« (I^a, p. 112). In ähnlichem Sinne sprach sich der Wiener FERDINAND SPITZNAGEL, der bald Forster, seinen Vorgänger, ablöste, im Vorlesungsprogramme aus. [»Sein Traktat über die Pflanzen wird nach Linné zusammengestellt sein; auch sollen die botanischen Demonstrationen im neuen Garten nach Linné's Systeme erfolgen;« (l. c., p. 116—117).] Als dann Spitznagel die Katheder für Toxikologie in der Materia medica und Therapie übernahm, wurde GILIBERT'S Schüler der Geistliche STANISŁAW BONIFACY JUNDZIŁŁ zu seinem Nachfolger. Dieser begeisterte Linnéverehrer versprach im Programme nicht nur in die botanische Terminologie, sowie das System von Linné die Hörer einzuführen, sondern auch die Fische nach Linné's (= ARTEDIS) Einteilung zu erklären. Mag dazu noch auf der Krakauer Universität der Geistliche ANDRZEJ TRZCIŃSKI spontan den Schülern das in Europa berühmte Linnésche System erklärt haben (ROSTAFIŃSKI, XVII^a, p. 272), das offizielle Polen erwies sich eher kalt und abweisend Linné gegenüber, was bei der Feststellung des Planes für ein Lehrbuch der Botanik für die Mittelschulen seitens der »Edukatjonskommission« in Warschau ganz unzweideutig im Jahre 1783 zum Vorscheine kam. Laut ROSTAFIŃSKI (l. c., p. 273) erhielt Dr. PAWEŁ CZENPIŃSKI den Auftrag ein Lehrbuch der Botanik zu verfassen. Selbst Zoologe wandte er sich damit an Polens hervorragendsten Botaniker, den Geistlichen KRZYSZTOF KLUK. »Interessant ist in dieser Hinsicht seine Korrespondenz mit Kluk. Kluk konnte vor Erstaunen nicht fassen, dass

¹ Jene Vorrede (l. c.) wird jeden Historiker interessieren; sie erinnert stark an die politischen Einschläge in den wissenschaftlichen Abhandlungen mancher Franzosen von heutzutage.

das System nicht das Linnésche sondern ein natürliches sein sollte. Es zeigt von einem weiten Horizont des Geistes von Czempiński, dass er zurzeit, als die Deutschen Linné verehrten und als eine Gottheit betrachteten, ganz richtig die Logik der binären Nomenklatur erkannte, aber das künstliche System für nichts anderes erachtete als eine Bequemlich-

STANISŁAW JUNDZIŁŁ.

Aus: *J. Bieliński. Uniwersytet Wileński. Tom. II, Kraków 1899—1900.*

keit zur Determination. Er verlangte aber, dass der Schüler aus dem Schulbuche einen derartigen Begriff von der Verwandtschaft der Pflanzen empfangen, wie er ihn von den Tieren hatte« (ROSTAFIŃSKI, l. c.). Welches System war es nun, das Kluk mit schweren Herzen zu Gunsten des Linnéschen opfern musste? Jenes Systems, das »als das vorzüglichste erkannt

wurde, nach dem sich der grösste Teil der Botaniker richtet« (KLUK, J., p. 160).¹

Das natürliche System, das öffentlich in den polnischen Schulen gelehrt wurde, war nach dem VAN ROYENSchen Plane entworfen. Wir lassen hier die strittige Frage ganz ausseracht, ob dieses ROYENSche

KS. KRZYSZTOF KLUK.

Nach einem Lithogramm aus: *Biblioteka Warszawska*.

B. III, 1843.

System von Linné geschaffen wurde oder nicht², jedenfalls widerspricht es der gewöhnlichen Vorstellungskraft, sich Linné gleichzeitig als Ver-

¹ Ferner ist (l. c., p. 4) zu lesen: »Niemand hat die Botanik zu einer so grossen Vollkommenheit, in der sie sich jetzt befindet, gebracht wie Linné. Dieser vertiefte sich viel weiter als andere in die Naturgeheimnisse; er erlauschte das, wovon die älteren nur träumten; er erkannte den sexum bei den Blüten und hat danach sein System geordnet«.

² »Aber er (= Linnæus) änderte die Ordnung der Pflanzen, und schuf ein eigenes System, welches mit Unrecht Royen's Namen trägt« (SPRENGEL, XX, p. 237).

fasser zweier ganz heterogener Systeme zu denken. Czenpiński hatte zwischen ERNLEBEN (gemeint ist natürlich der Herausgeber JOH. GEORG GMELIN, (VII)) und VAN ROYEN (XVIII) zu wählen. Er entschied sich für das des letztgenannten, reduzierte aber die ursprünglichen 20 Klassen auf 17 — dass die Lithophyten (Pflanzenziere) völlig verschwinden mussten war selbstverständlich — und änderte nach dem Vorbilde von JUSSIEU die Reihenfolge. Hier zeigte CZENPIŃSKI wiederum seinen erkenntnistiefen Blick, indem er an die Spitze als erste Klasse die Kryptogamen stellte und dadurch dem tief eingewurzelten Gedanken der allmählichen Entwicklung von einfacheren zu mehr komplizierten Lebewesen Ausdruck gab. Schon vorher hatte er eine Linnéschrift verfasst, die, im selben Geiste gehalten, in der gesamten Linnéliteratur mit ihrer Originalität wie mit tiefem Einblick in die Naturphilosophie einzig dasteht, ich meine seine: *Genera totius regni animalis* (A.). Ausser bibliographischen Hinweisen z. B. bei HAGEN (X) und PERCIERON (XV) habe ich, zu meinem Erstaunen, darüber in keiner Geschichte der Zoologie, selbst bei ROSTAFIŃSKI nicht, ein Wort gefunden, trotzdem scheue ich vor der kühnen Behauptung nicht zurück: diese scheinbar unansehnliche Schrift ist die erste moderne Systematik, in der konsequent nach dem damaligen Stande des deszendenztheoretischen Wissens die Tierwelt (im Rahmen des Linnéschen Systems) eingeteilt wurde. Aufgeklärt durch BONNETS (II) *Scala Naturae*, angeregt von PALLAS *Elenchus Zoophytorum* (XIV), wo zum ersten Mal eine graphische Darstellung phylogenetischer Spekulationen durch einen Stammbaum veranschaulicht wird, entwirft CZENPIŃSKI in einer emendierten Auflage der XII^{ten} Ausgabe von *Syst. Nat.* eine ganz moderne Anordnung der Linnéschen Klassen, indem er die bisherige Anschauung auf den Kopf stellt und mit der niedrigsten Klasse der Vermes LINNÆI beginnt und dem Menschen abschliesst. Dabei wird die Reihenfolge der einzelnen Genera in eine Abhängigkeit zu den verbindenden Gliedern, die eine Klasse scheinbar mit der anderen überbrückt, gestellt; so schliesst z. B. der fliegende Drache die Reptiles ab, um so anschaulicher den Übergang zu den Vögeln zuwege zu bringen. Wo ihm dieser Übergang, der Einflüssen rein adoptiver Natur äusserliche Ähnlichkeiten zu verdanken hat, zu sehr an den Haaren herangezogen zu sein erscheint, da verwirft der äusserst kritische Systematiker den sich aufdrängenden Gedanken verwandtschaftlicher Beziehungen: so bei den Schwärmern und Kolibri, die als Honignascher einander ähnliche Gewohnheiten und Formen hervorbrachten. CZENPIŃSKI hat wohl diesen Passus¹

¹ *Affinitates putativas ludicro innixas principio ultro desirui, nec ab Insectis ad Aves, scilicet per Sphinges ad Trochilos progressus, quum ipsam ita transiisse Naturam minus probabile sit, etsi exilitate corporis quodammodo convenient, florumque Nectar cum hi, tum illae, volatu suspenso hauriant; Systema potius amplexus. (l. c. praef.).*

gegen die Theresianer (DENIS u. SCHIFFERMÜLLER, V) gerichtet, die zur Veranschaulichung des vermeintlichen Bindegliedes zwischen Vögeln und Schmetterlingen sogar auf dem Titelblatte zu ihrem bahnbrechenden Wiener Verzeichnisse einen honigsuchenden *Trochilus* neben einer *Sphinx* abbildeten. Ein oberflächlicher Standpunkt über unglaubliche Verwandtschaftsbeziehungen, wie er heute nur noch bei den Indianern am Amazonasstrom (BATES, I) vertreten wird!

In der dritten, von WIERZBICKI besorgten Auflage (KLUK; I) des Handbuches der Botanik wurde anstelle des ROYEN-CZENPIŃSKISCHEN Systems das natürliche von JUSSIEU eingeführt. Mit den Worten »Linné, jener grosse Naturforscher warf nur ein grosses Licht auf Jussieu, das später erleuchtete« (l. c. p. 145) wurde für immer das Sexualsystem von Linné in Polen verdrängt; in Wilna war schon mit dem Rücktritte Jundziłłs, d. ä. im J. 1822 »Linné in den Ruhestand getreten« (BIELEŃSKI, p. 120).

Der grosse Linnéverehrer KLUK wurde am 13 sept. 1739 in Ciechanowce (Podlasie) als Sohn eines Architekten geboren. Von seinem Vater erlernte er das Kupferstechen. Ein eifriger Naturfreund, begann der junge Krzysztof sich bald mit Naturgeschichte ernst zu befassen, und selbst als Geistlicher (1763) und als Pfarrer (1770) fand er Zeit, sich derart in die Natur zu vertiefen, dass er zu Ausarbeitung einer vierbändigen Zoologie, einer praktischen Mineralogie und, was das wichtigste, eines grossartig angelegten Pflanzenwerkes (*Dykcyonaryusz*, M) schreiten konnte. Seine Schriften wurden bald so populär, dass es geradezu zu einer Redensart wurde: »wer den Kluk nicht besitzt, aus dem kann kein guter Landwirt werden«. Kluk war auch ein hervorragender Sammler, brachte eine schöne Vogelsammlung wie ein sehr reichhaltiges Herbarium zusammen: auch ordnete er das Naturalienkabinett der Fürstin JABŁONOWSKA in Siemiatycze ein, das nach ihrem Tode vom Zaren ALEXANDER erworben wurde. Er starb im 57 Lebensjahre, am 2 Juli 1796.

Es entsprach völlig dem Bedürfnisse eines Agrarlandes, wie es Polen ist, dass KLUK zuerst mit praktischen Büchern, wie es sein in drei Bänden seit 1777—1779 (XII) erschienenenes Werk *O Roślinach* (Über die Pflanzen) ist, seine literäre Tätigkeit einleitete. Der Erfolg blieb nicht aus; es wurde mit Begeisterung empfangen, weil der Landwirt in populärer Form praktische Ratschläge erhielt. DUHAMELS Buch über den Ackerbau, von BRZOSTOWSKI übersetzt, hatte zuvor das Interesse für populär-botanische Schriften geweckt. Nach solchen Vorarbeiten konnte der Geistliche zu seiner Hauptarbeit, dem »*Dykcyonaryusz*« (Pflanzenwörterbuche), schreiten, wo in alphabetischer Ordnung nach Linnés Systeme die gesamte Flora Polens, auch vom wirtschaftlichen, medizinischen wie technischen Standpunkte, geschildert wurde. »Die lateinischen Namen sind von Linné«, schreibt KLUK (l. c. p. IV), »aber ich gab auch andere

hinzu, wo ein erheblicher Unterschied sich einstellte, besonders nach Möglichkeiten die Beschreibungen von VAN ROYEN: aus diesem Grunde, weil die hochlöbliche Edukations-kommission scheinbar sein System den Landesschulen vorschrieb.« (p. XVIII über Linnés System, p. XIX—XXII Linnés Klassen). Die Terminologie von p. XXIV—XXXX ist wohl nach Linnés *Philosophia botanica* verfasst. Er hätte ja direkt auf Linnés Arbeiten hinweisen können »aber nicht bei Jedem findet sich Linné« (p. XXIII). Die letzten 15 unpaginierten Seiten des III^{ten} Bandes enthalten die in jenem Wörterbuche beschriebenen Klassen, Genera und Arten nach Linnés Systeme (*Syst. Vegetabilium*, XII, MURRAY 1774).

Eine Kompilation aus GILBERT und KLUK ist die Flora von Lituanien, die der vorher erwähnte Pijar STANISŁAW BONIFACY JUNDZIŁŁ, 1791 herausgegeben hat. Sie ist nach dem LINNÉschen Systeme zusammengestellt, verdient aber schon deshalb die Aufmerksamkeit der Linnéaner, weil sie die erste polnische Biographie über LINNÉ (D., p. 62—76) enthält. Wie die meisten Lebensbeschreibungen der damaligen Zeit, enthält auch diese viele irrige Angaben (LINNÉS Vater heisst NILSON, anstatt Wäxjo liest man Vexen, den Doktorgrad hat er in Deutschland(!) erlangt.) Auf p. 77—83 wird das LINNÉsche Pflanzensystem mitgeteilt. »Das Linné-System«, so schreibt Jundziłł (l. c., p. 53), »als das am allgemeinsten angenommene, wird als Führer meine ganze Arbeit begleiten, zumal sich dieses Systems fast alle europäischen Schulen bedienen, obwohl es viele andere gibt: so hat GILBERT nach dem Systeme von LUDWIGS Flora seins begonnen; aber alle schöpfen aus Linné, wie aus einer Quelle, alle schreiben Linné den Vorrang zu. Dieses System hat freilich seine Fehler, aber nachdem ein vollständig vollkommenes nur unwahrscheinlich erscheint, so überragt dieses alle anderen, weil es am wenigsten hat.« König STANISŁAW AUGUST war über diese Schrift derart zufrieden, dass er neben einem Anerkennungsschreiben als Ehrung für den jungen Autor eine goldene Medaille prägen liess. Sein Ruhm überflügelte bald die Erinnerung an GILBERTS Verdienste. Der berühmte Astronom an der Wilnaer Universität POZOBUT, ungehalten über die trockenen Diagnosen GILBERTS, und praktische Winke besonders in Bezug auf die Bedeutung der Pflanzen für die Medizin vermissend, soll mit der für ihn typischen Frivolität gesagt haben: »Was hat uns eigentlich dieser berufene Ausländer gelehrt?« Daraufhin soll Jundziłł seine praktische Botanik (F) verfasst haben. In Ermangelung jedweder Linnéschrift in polnischer Sprache, muss man jedenfalls Jundziłł danken, dass er wenigstens in den Anfangsgründen der Botanik (F, G) mit manchen LINNÉschen Gedanken die Polen vertraut machte. Trotz seiner Vertrautheit mit anderen Autoren (er zitiert INGENHÖUSZ, PRISTLEY, DU HAMEL, BRISSEAU-MIRBEL, USLAR) findet er es als »eine glückliche Idee, dass Linné das Zahlenverhältnis zur Festsetzung der

Klassencharaktere in seinem Systeme angewendet hat.« (l. c., p. 146). »Das LINNÉsche System erfüllt jedoch nicht strenge alle Bedingungen eines vorzüglichen Systems. Beim praktischen Determinieren muss man des öfteren Ausnahmen machen, will man allgemeine Regeln bei einzelnen Fällen anwenden.« (p. 151). Darauf folgt eine eingehende Kritik der einzelnen Klassen, wahrscheinlich auf grund teilweise eigener Beobachtungen. Die Linnéschen Klassen werden auf p. 156—160 skizziert. Im zweiten Teil begegnen wir der Linnéschen Terminologie, hauptsächlich nach Phil. botanica, sowie HEYNE-WILDENOW. Darauf wird kurz auf Linnés Blumenuhr (»eine witzige wie angenehme Idee«), seine Sponsalia plantarum, Somnus plant. hingewiesen. Anlässlich der Metamorphosenlehre sagt Jundziłł: »Linné meinte, dass die Knospen der Blätter und Blüten der Sträucher und Bäume und zwar die weiblichen Geschlechtsteile der Pflanzen aus dem Mark entstünden. Aber wenn tägliche Beobachtungen lehren, dass innen ausgehöhlte Bäume oder die auf andere Weise ihr Mark verloren, trotzdem zu leben und Früchte zu tragen nicht aufhören, so wäre nach unserer Meinung der wahre Zweck des Pflanzenmarks auf weitere und mehr gelungene Erfahrungen zu basieren.« Ein kleiner anonym erschienener Katalog über den botanischen Garten zu Wilna (IX) wäre noch als botanische Schrift von Jundziłł zu erwähnen. Sein Neffe Professor der Botanik in Wilna, JÓZEF JUNDZIŁŁ (I) hat nach dem Linnéschen Systeme im Jahre 1830 eine Flora über Litauen, Wollhynien wie Podolien herausgegeben — damit ist die Liste der polnischen Linnéschriften erschöpft. Noch eine Linnébiographie wäre zu erwähnen, die LARS VON ENGESTRÖM (BENZELSTIERNA) (C) im Jahre 1874 erscheinen liess. Sie entspricht völlig den Absichten des Verfassers: die alten Bande, die Polen mit Schweden vereinten, durch Erinnerung an Schwedens grössten Kultureinsatz von neuem fester zusammenzuziehen.

* * *

Es bereitet mir ein besonders Vergnügen auch in dieser Zeitschrift meinen schönsten Dank jenen Herren auszusprechen, die durch Verschaffung von mir unzugänglicher Literatur meine Arbeit mittelbar befördert haben: Herrn Minister ZYGMUNT MICHAŁOWSKI, dem polnischen Gesandten in Stockholm, der auf mein Ansuchen hin in besonders entgegenkommender Weise die leihweise Überlassung von seltensten Schriften aus Polen vermittelte, sowie den Herren Bibliothekaren: D:r A. BIRKENMAJER an der Jagellonischen Universitätsbibliothek zu Krakau und D:r J. BERGSTEDT an der Bibliothek der Akademie der Wissenschaften zu Stockholm.

Eine Bibliographia Linnæana polonica, die keinesweges den An-

spruch auf Vollständigkeit erhebt, schliesst neben einem Literaturnachweise meine Studie ab. Die eingeklammerten römischen Ziffern wie Buchstaben im Texte sind als betreffende Hinweise gedacht.

BIBLIOGRAPHIA LINNÆANA POLONICA.

A. / Dissertatio / inauguralis / zoologico-medica, / sistens / totius regni animalis / genera, / in classes et ordines Linnæana / metodo digesta, / praefixa cuilibet classi terminorum / explicatione, / quam / annuente / inclyta facultate medica / in antiquissima ac celeberrima / Universitate Vindobonensi / publicæ disquisitioni submittit / PAULUS DE CZENPINSKI, / nobilis Polonus Varsoviensis / Disputabitur / in Universitatis palatio. / Die mensis Aprilis anno 1778. / Viennæ, / Typis Joan. Thom. nob. de Trattnern, / Sac. Cæs. Reg. Maj. typogr. et bibl. / 8°; 1 f. (Titelbl.), 3 f. (dedicat.), 4 f. (praefatio), p. [1]—122, 1 f. (thes. med.).

B. Zoologia specialis, quam expositis animalibus tum vivis, tum fossilibus potissimum Rossiae in Universum, et Poloniae in specie; in usum lectionum publicarum in Universitate Caesarea Vilmensi habendarum edidit EDUARDUS EICHWALD, Wilno. Zawadzki.

8°; 1829, 1830, 1831 (fide BIELEŃSKI, I^a, p. 126).

Dieses sehr populäre Lehrbuch der Zoologie enthält im ersten Teile neben dem System von ERXLEBEN (= GMELIN), BLUMENBACH, WILBRAND, LAMARCK und CUVIER auch das Linnésche. Das Tierreich wird wie bei CZENPIŃSKI mit den niederen Tieren begonnen und dem Menschen abgeschlossen.

C. / Karol / Linéusz / przez / WAWRZEŃCA hr. ENGSTRÖM. / Życiorys z portretem. / Warszawa. / Nakładem Redakcyi Kroniki Rodzinnéj. / 1874. /

Klein 8°; 1 f., p. [1]—85. 1 Taf. (Porträt nach ROSLIN mit schlecht faksimilierter Unterschrift: Carolus Linnæus).

Umschlag rötliches Papier, mit Titel wie auf Titelbl., aber eingerahmt; auf der Kehrseite des Titelblattes das russische Imprimatur der Zensur: Дозволено Цензурою Варшава, 10 Декабря 1873 года. W Drukarni Jana Jaworskiego Krakowskie-Przedmieście Nr 415.

Enthält eine populäre Biographie über Linné. Von bibliographischem Werte sind nur die Seiten 81—83, wo fragmentarisch einige Stellen aus der Nemesis divina in polnischer Übersetzung mitgeteilt werden. Unter den Schriften, die Engeström p. 47 angibt, finden wir auch Hortus

Leydensis(!) (wohl v. ROYENS Prodrum Flora Leydensis gemeint). (Engeström schreibt den Namen LINNÉ der polnisch LINNEUSZ lautet, in der Regel falsch; bald lässt er ein n aus, wie z. B. auf dem Umschlag, bald schreibt er ihn mit einem é, wie auf dem Titelblatte, was im polnischen wie ein zwischen e und i stehender Laut klingt, bald LINNÉUS.)

D. / Opisanie Roslin / w prowincyi W. X. L. / naturalnie rosnących / według Układu / Linneusza, / przez / X. B. S. JUNDZIŁŁA S. P. / w Wilnie 1791. / W Drukarni J. K. Mei y Rzeplitey / u XX. Piarow. / Klein 8°; 4 f., p. [1]—570 [= 571 (!)] (1), 7 f.

(= Beschreibung der Pflanzen des Grossfürstent. von Litauen nach Linnés Systeme).

E. / Opisanie roslin / Litewskich / według / układu Linneusza / przez / X. B. S. JUNDZIŁŁA / profesora botaniki. / w Wilnie / u Józefa Zawadzkiego Typografa / akademickiego. / 1811. /

8°; 3 f., p. [1]—333, 8 f.

(= zweite Auflage obiger Schrift; Linnébiogr. u. a. weggelassen.)

F. Botanika stosowana, czyli wiadomości o własnościach i użyciu roślin w handlu, ekonomice, rękodziełach, o ich ojczyźnie, mnożeniu, utrzymaniu, według układu Linneusza przez X. ST. B. JUNDZIŁŁA w Wilnie, w drukarni dycezyjalnej 1799.

8°; p. 496 (fide Bieleniski [I^a, p. 135]).

(= eine praktische Botanik nach LINNÉ'S Systeme).

G. / Początki / Botaniki / część pierwsza / Fizyologią roslin. / Przez X. B. STANISŁAWA / JUNDZIŁŁA / członka towarzystwa warszawskiego / przyjaciel Nauk. / Za pozwoleniem Zwierzchności. / w Warszawie 1804. roku. / v Drukarni Xięży Piarów. /

8°; 1 f. (Schmutzt.), 1 f., p. [3]—113 (1). Der zweite Teil liegt mir nicht vor; laut BIELEŃSKI (I^a): p. 1—112, 17 t.

(= Anfangsgründe der Botanik.)

H. / Początki / Botaniki / przez / X. STANISŁAWA JUNDZIŁŁA. / Wydanie drugie. / w Wilnie / nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego / typografa akademickiego. / 1818. /

8°; 1 f., 1 f. (Schmutzt.), p. [5]—74, [75]—153 (1), 17 tab.

(= Zweite Auflage obiger Schrift.)

I. / Opisanie roślin / w Litwie, na Wołyniu, Podolu / i Ukrainie dziko rosnących, / iako i oswoionych / podług wydania szesnastego układu / roślin Linneusza; / przez JÓZEFA JUNDZIŁŁA, / profesora Botaniki w

cesarskim wileńskim / uniwersytecie, towarzystwa mineralogicznego / w Jenie i badaczów przyrodzenia w Lipsku członka. / Wilno. / Józef Zawadzki własnym nakładem. / 1830. /

8°; 1 f. (Schmutztit.), 1 f., p. [V]—XII, 1—583 (1), 1 f.

(= Beschreibung der wildwachsenden wie kultivierten Pflanzen in Litauen, Wolhynien, Podolien und in der Ukraine nach der XVI^{ten} Auflage des Syst. Vegetab., [HULTII, p. 146].)

J. / Botanika / dla Szkół Narodowych / Pierwszy raz wydaná. / Oprawná Złł: 2. / Bez oprawy Złł: 1 Gr: 24. / w Warszawie. / w Drukarni Nadwornéy J. K. Mci. / i P. Kom: E. N. Roku 1785. /

8°; 1 f., p. [1]—238, 1 p., 6 tab. (C. C. Klopsch sculps.).

(= Botanik für die Nationalschulen.)

Auf der Innerseite des Titelblattes erfährt man durch das Imprimatur, dass der Geistliche KRZYSZTOF KLUK nach dem Prospekcie von PAWEŁ CZENPIŃSKI dieses Lehrbuch verfasst hat. [Vgl. PRITZEL, p. 56.]

K. / Botanika / dla Szkół Narodowych / Drugi raz wydaná. / Oprawná Złł: 2. / Bez oprawy Złł: 1 Gr: 24. / w Wilnie / w Drukarni J. K. Mosci przy / Akademij 1787. /

8°; 1 f., p. [3]—159, 6 tab.

(= Zweite Auflage obiger Schrift mit gleichlautendem Imprimatur.)

L. / Botanika / dla szkół publicznych / dziełko elementarne / ułożone / przez / X. KLUKA. / Przeyrzane i pomnożone układem / przyrodzonym / przez / BEN: WIERZBICKIEGO / nauczyciela szkół i pensyi. / Wydanie drugie. / w Warszawie / w drukarni X. X. Piarów, 1833. /

8°; 1 f., p. [3]—189 (1), 3 f., 2 Doppeltaf. (Blätter, Fruchtteile).

(= Zweite Auflage derselben Schrift, aber um ein natürliches System bereichert.)

Die Seiten 139—144 enthalten LINNÉ'S Sexualsystem.

M. / Dykcyonarz / roślinny, / w którym / podług Układu Linneusza są opisane / Rosliny nietylko kraiowe dzikie, pożyte- / czne, albo szkodliwe: na Roli, w Ogro- / dach, Oranzeryach, utrzymywane: / ale oraz cudzoziemskie, ktoreby w Kraiu / pożyteczne byc mogły: albo z ktorych mamy / Lekarstwa, Korzenie, Farby, &c. albo / ktore jakowá nadzwyczajnosc / w sobie mają: / ich zdatnoscí lekarskie, ekonomiczne, dla / Ludzi, Koni, Bydła, Owiec, Pszczoł, &c. / utrzymywanie, &c. / z poprzedzającym wykładem słów Botani- / cznych, y kilkorakim na końcu Regestrem; / Tom I. / A.—E. / Ułożony / przez / X. KRZYSZTOFA

KLUKA / Kanonika kat: Inflant: Dziekana Drohickiego, Proboszcza / Ciechanowieckiego. / w Warszawie 1786. / W Drukarni J. K. Mei y Rzeczypospolitey / u XX. Scholarum Piarum. /

8°; 1 f., p. [I]—XLII, p. 1—214, 1 f., 1 tab.

Bd. II wie Bd. I mit folgenden Änderungen:

... / Tom II. / F.—Q. / ... KLUKA / Nauk wyzwolonych i Filozofii Doktora, Kanonika Kat: In- / flantsk: Dziekana Drohickiego, Pro- boszcza Ciechano- / wieckiego, Szkoły główney W. X. L. Towar- zysza. / w Warszawie 1787. / ...

8°; 1 f., p. [I]—256, 1 f.

Bd. III wie Bd. II, mit folgender Änderung:

... / Tom III. / R.—Z. / ... / w Warszawie 1788. / ...

8°; 1 f., p. [I]—192, 39 f.

(= Pflanzenwörterbuch, worin nach Linné's Systeme inländische so- wie wirtschaftlich wichtige ausländische Pflanzen beschrieben werden.)

Die zweite Auflage hat gleiche Titelblätter wie die der ersten mit folgenden Änderungen:

N. Zeile 5 (v. o.) ... pożyte- / Zeile 7 (v. o.) ... oranżeryach, ...; Zeile 9 (v. o.) pożyteczne ..., überall anstatt etc. das polnische: it. d., Zeile 16 (v. o.) ... słów Botanicznych, / i kilkokrotnym na końcu Reiestrem. / Zeile 9 (v. u.) / ułożony /, überall Kluks Titel wie auf Bd. II und III Zeile 3 (v. u.) / Przedrukowany. / w Warszawie 1805. / w Drukarni Xięży Piarów. /

Bd. I; 8°, 1 f., p. [I]—XLII, p. [I]—214, 1 tab.

Bd. 2 wie Bd. 1; jedoch Zeile 9 (v. o.) folgend:

/ pożyteczne bydz mogły: albo z których ma- / my Lekarstwa, Korzenie, Fabry, &c. albo /; ferner überall anstatt &c. it. d. Zeile 2 (v. u.): / w Warszawie 1808. /

8°; 1 f., p. [I]—256.

Bd. 3, wie Bd. I, mit den Änderung Zeile 9 (v. o.):

/ pożyteczne byc mogły: albo z ktorych / mamy Lekarstwa, Korzenie, Farby, i t. d. / albo ktore ... Zeile 13 (v. u.) / Z poprze- dzającym wykładem słów Botanicznhy, / i kilkokrotnym na koncu

Reiestrem. / Zeile 6 (v. u.) . . . Filozófii . . . , Zeile 2 (v. u.) / w Warszawie 1811. /

8°; 1 f., p. [1]—196, 39 f.

- O. Zoologia albo historia naturalua zwierząt w głównych zasadach podług systematu Linneusza, trybem Blumenbacha z wielą dodatków i odmian, zastosowanych do dzisiejszego stanu tej nauki, dla użytku młodzieży szkolnej, ułożona przez N. A. KUMELSKIEGO i S. B. GÓRSKIEGO. Wilno. Glücksberg 1836.

8°; 3 Teile; T. 3 bei Zawadzki verlegt. 6 f., p. I—XVIII, 1—845, 11 f., 3 t. (fide BIELEŃSKI, I^a, p. 130).

Von einer Apostrophierung der vielen Errata, wovon viele Titelblätter strotzen, mit einem (!) wurde Abstand genommen, weil den meisten Lesern diese Fehler nicht auffallen.

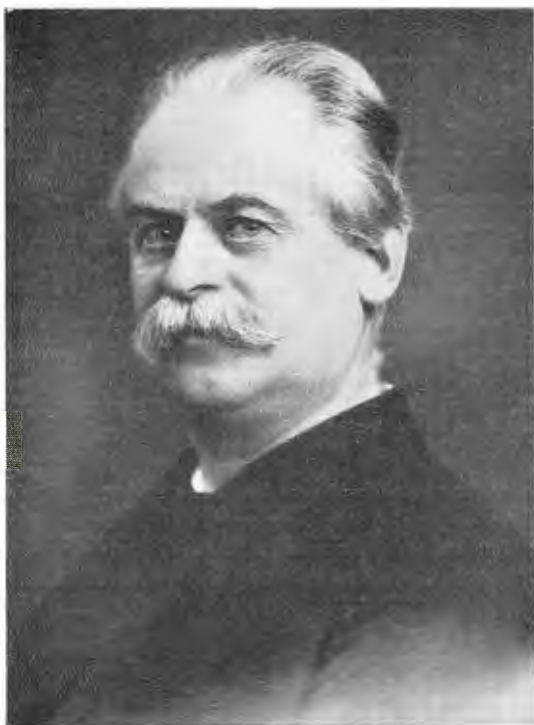
LITERATURNACHWEIS.

- I. BATES, Der Naturforscher am Amazonenstrom.
- I^a. BIELEŃSKI, J., Uniwersytet wileński (1759—1831), II, Kraków, 1899—1900; 8°.
- II. BONNET, CHARLES, Contemplation d. Nature, Amsterd. 1764.
- III. v. BERNIZ, De usu et utilitate Cocci polonici (1673). (HAGEN, p. 46.)
- IV^a. BRYK, F., Linnæus im Auslande (Stockh. 1919).
- IV^b. —, Linné och Frankrike in: Aftonbladet, Nr 271, 8 oktob. (1922).
- V. [DENIS & SCHIFFERMÜLLER], Syst. Verz. Schmett. Wien. (1776; 4:0).
- VI. EICHWALD, ED., Naturhist. Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien (Wilna, 1830; folio in 4°).
- VII. ERXLEBEN, P., Anfangsgründe d. Naturgesch., herausg. von GMELIN, J. F. (1782).
- VIII^a. GILBERT, J. E., Exercitio phytologica¹, Vol. I, Lugd. Gall. 1792.
- VIII^b. —, Histoire d. plantes d'Europe, Vol. II (1798).
- VIII^c. —, Indagatores naturae in Lithuania, Vilnæ 1781 (8°).
- IX. [X. B. S. JUNDZIŁŁ], Index plant. hort. bot. imp. Univ. Vilmensis, (Vilnæ 1814); 8°.
- X. HAGEN, A., Bibliographia Entomologica (1863).
- XI^a. HULTH, J. M., Bibliographia Linnæana (1907).
- XI^b. —, Bref och skriv. af och till C. v. Linné, andra afd., I, (1915).
- XII. KLUK, KRZ., Roślin potrzeb., pożyt. wygodn. utrzymanie, rozmnoż., I—III, Warsz. (1777—1779).
- XIII^a. LINNÆUS, C., Bibliotheca botanica (1736).
- XIII^b. —, Orbis erud. jud. [1741].
- XIII^c. —, Amoenitates acad., IV, Holmiæ 1759.

¹ Hierzu ist auch ein Atlas mit 105 Kupfertafeln erschienen, die unpaginiert sind, deren jedemaliger Hinweis (P. No) sich auf die betreffenden Zitate bezieht, (nach einem mir aus der Jagellonischen Bibliothek geliehenen Exemplar).

- XIV. PALLAS, Elenchus zoophyt. (1766).
XV. PERCHERON, A., Bibliogr. entomologique (Londres 1837).
XVI. PRITZEL, G. A., Thesaur. lit. bot., Lipsiae 1851 (4°).
XVII^a. ROSTAŃSKI, J., Botanika i zool. w Polsce. in: KONOPCZYŃSKI, F., Polska w kult. powsz., II, p. 268 ff. (Kraków, 1918).
XVII^b. —, Symbola ad hist. nat. medii aevi,¹ 2 part., Cracoviae, MCM; (8°).
XVIII. VAN ROYEN, Prodrum. Florae Leyd. (1740, HULTH, p. 33).
XIX. RUDOLPHI, C. A., Recent. aevi numism. vir. d. rebus med. et phys. (denuo ed.), Dantisci 1862.
XX.N SPREGEL, K., Geschichte d. Botanik, T. 2 (1818).
XXI. SYRENIUSZ SYREŃSKI, Szymon (SIMON SYRENNIUS), Zielnik, Krak. 1613; fol. (Vgl. PRITZEL, p. 288).
XXII. ZIMMERMANN, E. A. G., Specimen zool. geogr. quadrup., Lugd. Bat. 1777 (4°).

¹ Es ist besonders hervorzuheben, dass bereits SYREŃSKI (XXI) das Blitzen der Blüten (»Elisabeth Linné-Phänomen«) wohlbekannt gewesen zu sein scheint. Den polnischen Namen »iskierki« (= kleine Funken) für *Aster amellus* L. erklärt SyreŃski gerade auf Grund jenes Phänomens (XVII^b, p. 320). Sollten auch blaue Blumen blitzen können?

ERNST HULTGREN

NÅGRA MINNESORD

vid Sv. Linné-Sällskapets sammankomst den 8 december 1922

AV

ERIK MÜLLER

NÅGRA TIMMAR INNAN VÅRT SÄLLSKAP DEN 25 MAJ d. å. samlades till sin årsfest på Linnés Hammarby avled vid icke fyllda 57 år en av dess styrelseledamöter, överläkaren med. d:r E. O. Hultgren. Fem år tidigare, nästan på dagen, den 23 maj 1917, hade han på samma ställe med ungdomlig entusiasm slutit upp i den lilla skara intresserade män, som på Elof Förbergs initiativ samlats och stiftade Svenska Linné-Sällskapet. För oss alla, som haft förmånen att stå Ernst Hultgren nära, kom hans bortgång som ett fullkomligt oväntat slag. Inom ett par månaders lopp hade en plötsligt påkommen konstitutionssjukdom och en därefter tillstött infektion ryckt honom bort ur våra led.

Här är icke platsen att närmare redogöra för Hultgrens betydelsefulla livsgärning i vetenskapens och läkekonstens tjänst. Framstående läkare, vilka såsom kamrater på nära håll följt hans utvecklingsgång, hava i utförlig skriftlig form betygat och fastslagit, vad han utträttat såsom läkare och människovän. I sin medicinska gärning förband Hultgren på ett synnerligen lyckligt sätt en på det exakta inriktad naturvetenskaplig begåvning med en stor praktisk skicklighet. Hans ämnesomsättningsstudier, som han tillsammans med Landergren påbörjade redan såsom medicine studerande i Tigerstedts laboratorium, hava från det mest kompetenta håll i utlandet vunnit det största erkännande. Såsom praktiker intog han allt mera under årens lopp ett av de mest framskjutna rummen i invärtes medicin i vårt land.

Med sin begåvning att på exakt kvantitativ väg undersöka företeelserna förenade Ernst Hultgren även en starkt betonad idealistisk livsåskådning. I besittning av ett utpräglat historiskt sinne gick han sin väg lugn och stilla och forskade utan någon som helst publikationslust i de ämnen, som intresserade honom. Det i vårt land så försummade studiet av medicinens historia hade i honom en trofast vän och befrämjare. Han älskade böcker i allmänhet men särskilt gamla luntor och dammhöljda folianter. Han fann nöje i att genomsöka samlingar av gamla ting: tavlor, gravyrer och kopparstick, för såvitt det fanns något att lära om föregående tiders människor och förhållanden.

Det var denna del av hans kynne, som förde honom till att bliva stiftare av Linné-Sällskapet och sedan en högt verksam ledamot i dess styrelse. Av Linnés verk intresserade honom särskilt dennes undersökningar om »dieten» eller som vi nu skulle säga om hälsovården, ett mycket ofullständigt bearbetat område av den store mannens medicinska skrifter. På sina lediga stunder ägnade han grundliga studier åt detta ämne i avsikt att en gång offentliggöra sina rön i vår årsskrift. Av hans utåt synliga verksamhet här i sällskapet må endast erinras om den energi och framgång, med vilken han deltog i vår första insamling för inköp av Linneana. Han försummade aldrig ett sammanträde i styrelse eller sällskap.

Vi, som samarbetat med Ernst Hultgren i styrelsen, känna tungt den förlust hans bortgång innebär. Under dessa år, då grunden lagts till ett såsom vi hoppas bestående arbete, har samarbetet skett i vänskapens tecken. I detta avseende bildade Ernst Hultgren en förebild. Hans vänfasta, älskvärda, harmoniskt avvägda personlighet med det lugna, klara omdömet och den ljusa, välvilliga livssynen bildade en medelpunkt, som spred endrökt och samförstånd omkring sig. Därför skola vi även i tacksam hågkomst bevara den bortgångne vännen.

EN SAMLING LINNÉMEDALJER

Demonstrerade å Sv. Linné-Sällskapets sammanträde den 8 dec. 1922

AV

ASTLEY LEVIN

AERE PERENNIUS LYDER DET STOLTA ORDSPRÅKET, och förvisso finnes det minnen, som vara längre än något dess »förevigande» i metall, men säkert är ock, att få minnesmärken äro mera perenna än de i metall, speciellt de i form av mynt och medaljer. En bronsstaty, en minnestavla slås ned av profana händer och är då som minnesmärke förintad, men mynt och medaljer, slagna i flera exemplar, räddas lättare undan förgängelsen. Civilisationen har ock tidigt begagnat sig av detta sätt att bevara minnet av märkliga personer och tilldragelser, och numera är speciellt medaljen en synnerligt ofta använd minnesbevarare.

Här i Sverige äro de äldsta medaljerna från Gustav Vasas och hans söners tid (om man ej vill räkna en del radbandspenningar med hel. Birgittas bild från 13 o. 1400-talen; dessa äro dock symboliska och göra ej anspråk på någon porträttlikhet). Först på 1600-talet slogos medaljer även över svenska enskilda män (och ett par kvinnor), nästan uteslutande den tidens stora härförare, och dessa medaljer slogos utomlands, i Tyskland, varav dock stora delar den tiden var svenskt. Först på 1700-talet började här i Sverige medaljer präglas även över det fredliga arbetets män, och då nästan uteslutande inom landet, och i allmänhet en man — en medalj.

Ett lysande undantag gives dock, Carl v. Linné. Liksom dennes namn torde vara det utom Sveriges gränser mest kända svenska namn näst Karl XII:s och måhända Gustav II Adolfs, så är ock antalet medaljer över honom större än över någon annan enskild svensk man, och därtill är särskilt att märka att över ingen svensk man äro medaljer präglade i så många främmande länder som över Linné, nämligen i England, Frankrike, Belgien, Holland, Tyskland och Amerika.

Ett stort antal av dessa medaljer äro slagna av »Linnéanska sällskap,» blomster-, trädgårds-, åkerbruks- eller zoologiska sällskap i skilda land, vilka präglat sina privata belöningsmedaljer med Linnés porträtt eller med hans namn. Särskilt dessa äro i allmänhet tämligen sällsynta och då B. E. Hildebrand 1860 utgav sin »Beskrifning öfver Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor», voro blott 10 Linnémedaljer av honom kända. I B. Hyckerts medaljbeskrivning 1905—07 äro 57 nummer jämte några varianter beskrivna. Med senare tillkomna eller nyuppdagade, uppgår nu samtliga Linnémedaljer till ett antal av 75 å 80 stycken.

I Svenska läkaresällskapets samling medaljer öfver svenska läkare finnes ett 40-tal och sedan Vitterhetsakademien samt ett par enskilda samlare benäget ställt vad de därutöver inneha till disposition för aftonen, är jag nu i tillfälle kunna förevisa 77 st. Linnémedaljer.

Jag förevisar¹ dem i följande ordning: först de i Sverige präglade i kronologisk ordning, sedan de utländska, sammanförda i grupper från varje land särskilt. Anmärkningarna till varje medalj äro huvudsakligen hämtade ur de båda ovannämnda arbetena, Hildebrands och Hyckerts; siffrorna inom parentes hänvisa till den senares nummerföljd och till de detta arbete åtföljande planscher.

A. *Slagna i Sverige.*

N:r 1. (Hy. 1.) Slagen 1746 av kanslirådet Ekeblad, hovmarskalken v. Höpken, överste Palmstjerna och överintendenten Hårleman och tillägnad C. G. Tessin.

Medaljen, betydligt enkel i stil och utförande, företer likhet med samtidens sed att tillägna böcker åt någon framstående person. Den slås öfver Linné, men tillägnas en annan.

N:r 2. (Hy. 2. Pl. 45.3.) Slagen 1758 av C. G. Tessin. De tre kronorna å fråns., ställda som i sveavapnet, äro bildade av typer från djur-, växt- och stenriket. Den första är sammansatt av ett lejon, en örn, en delfin och några insekter. (Observeras bör att även en C. G. Tessin, stående på höjden av sin tids bildning, Linnés synnerlige beundrare och gynnare valt en delfin som representant för klassen fiskar.) Den andra av blommor och kvistar, den tredje av stenar och eldslågor, samt guldets, silvrets och kopparens tecken, ☉ ☿ ♀.

N:r 3. (Hy. 3.) Slagen 1764 av Vetenskapsakademien och sedan använd som prisbelöning för avhandlingar.

N:r 4. (Hy. 3. a.) Lik föreg., men med var. fråns.

¹ Medelst skioptikonbilder.

- N:r 5. (Hy. 4. Pl. 45.4.) Slagen 1780 av Gustav III till minne av Linnés död. Fråns. »Naturen» står sörjande, omgiven av representanter för djur-, växt- (Linnéor) och sten-rikena.
- N:r 6. (Hy. 5.) Slagen 1807 av »Linnéska institutet» i Uppsala till minne av Linnés födelse 1707.
- N:r 7. (Hy. 10. Pl. 46.3.) Slagen 1878 av Lea Ahlborn vid hundraårsdagen av Linnés död 1778.
- N:r 8. Slagen 1885 (i Paris) av antikvitetshandlaren H. Bukowski i Stockholm vid avtäckningen av Linnés staty i Stockholm.
- N:r 9. Plakett. Präglad och gjuten 1900 (i Paris) av medaljgravören Sven Kulle i Stockholm.¹
- N:r 10. (Hy. 52.) Slagen 1907 av Vetenskapsakademien vid 200-årsminnet av Linnés födelse.
- N:r 11. (Hy. 53.) Slagen 1907 av Svenska akademien vid samma tillfälle som föreg.
- N:r 12. Ensidig medaljong i silver, efter en i Vetenskapsakademiens samlingar förvarad vaxpoussering av G. Inlander, omkr. 1775.

B. *Slagna i England.*

- N:r 13. (Hy. 8. Pl. 46.1.) Slagen omkr. 1835 av svenske konsuln i Birmingham. Förekommer endast(?) i tenn. Egendomlig, med avbildningar å åts. och fråns. av ståndarställningarna i Linnés 24 växtklasser.
- N:r 14. (Hy. 9. Pl. 46.2.) Linné och Cuvier. Slagen omkr. 1844 av Irlands zoologiska sällskap att användas som inträdespolett till zoologiska trädgården i Dublin.
- N:r 15. (Hy. 15, not.) Linnés bild å ena sidan och B. Franklins å den andra.
- N:r 16. (Hy. 16. Pl. 46.6.) Slagen 1824 av DURHAM NORTHUMBERLAND AND NEWCASTLE BOTANICAL AND HORTICULTURAL SOCIETY, som belöningsmedalj. Ovanlig bild av Linné med eget långt, lockigt hår.
- N:r 17. (Hy. 16. a.) Var. av föreg.
- N:r 18. (Hy. 17. Pl. 47.1.) Slagen av LIVERPOOL BOTANIC GARDEN, som belöningsmedalj.
- N:r 19. (Hy. 18. Pl. 46.7.) Slagen 1830 av SOCIETAS PHARMAC. i London som belöningsmedalj för studerande, som gjort berömliga framsteg i botanik.
- N:r 20. (Hy. 18. a.) Var. av föreg.
- N:r 21. (Hy. 19.) Slagen 1830 av SHEFFIELD HORTICULTURAL SOCIETY som belöningsmedalj.

¹ Gipsavgjutning av modellen till plaketten överlämnades som gåva till Sällskapet av konstnären.

- N:r 22. (Hy. 20. Pl. 47.3.) Slagen 1834 av HOLT HORTICULTURAL SOCIETY som belöningsmedalj.
- N:r 23. (Hy. 21. Pl. 47.4.) Slagen 1835 av DEREHAM HORTICULTURAL SOCIETY, som belöningsmedalj.
- N:r 24. (Hy. 24.) Slagen av BIRMINGHAM BOTANICAL AND HORTICULTURE SOCIETY som belöningsmedalj.
- N:r 25. (Hy. 28.) Slagen 1846 av HANDSWORTH & LOZELLS FLORAL AND HORTICULAR SOCIETY som belöningsmedalj.
- N:r 26. (Hy. 25.) Slagen 1851 av WELLINGTON HORTICULTURAL SOCIETY som belöningsmedalj.
- N:r 27. (Hy. 31.) Slagen av SOUTH LONDON FLORICULTURAL SOCIETY som belöningsmedalj.
- N:r 28. (Hy. 32.) Slagen av JERSEY SOCIETY OF AGRICULTURE & HORTICULTURE som belöningsmedalj.
- N:r 29. (Hy. 34. Pl. 47.7.) Slagen 1885 av SOCIETAS LINNÆANA i London som belöningsmedalj.
- N:r 30. (Hy. 15. Pl. 46.5.) Slagen i England, med slät frånsida, att tillhandahållas naturvetenskapliga sällskap av olika slag som belöningsmedalj. Av såväl denna som följande finnas i silver och brons exemplar med inskriptioner.
- N:r 31. (Hy. 15. a.) Var. av föreg.
- N:r 32. (Hy. 23.) Slagen i England av samma anledning som föregående.
- N:r 33. (Hy. 26. Pl. 47.6.) Som föregående.
- N:r 34. (Hy. 29.) Som föregående.
- N:r 35. (Hy. 30.) Som föregående.
- N:r 36. (Hy. 33.) Som föregående.
- N:r 37. (Hy. 22.) Som föregående, men å fråns. PALMAM QVI MERUIT FERAT.
- N:r 38. (Hy. 27.) Som föregående, men å fråns. BOTANICAL AND HORTICULTURAL SOCIETY.

Beskrivningen å de två sista är gjord efter fotografiska avbildningar i Uppsala universitetsbibliotek.

C. *Slagna i Frankrike.*

- N:r 39. (Hy. 6. Pl. 45.5.) Slagen 1818 i Paris för Durands serie av »Minnespenningar öfver ryktbara män av alla nationer» som n:r 1 i serien. (Av svenska män finnas i denna serie för öfrigt endast Axel Oxenstierna och Törbern Bergman.)
- N:r 40. (Hy. 6. a.) Var. av föregående.
- N:r 41. (Hy. 6. b.) Var. av föregående.
- N:r 42. (Hy. 6. c.) Var. av föregående.
- N:r 42^{1/2}. (Hy. 6. var.) Åts. som Hy. 41; fråns. som Hy. 6. c.

- N:r 43. (Hy. 7.) Slagen 1822 i Paris för samma ändamål. Obs.! SMOLANDIÆ i st. f. ROESIULTÆ.
- N:r 44. (Hy. 40. Pl. 48.4.) Slagen 1822 i Lyon av SOCIETAS LINNÆANA LUGDUNENSIS som belöningsmedalj.
- N:r 45. (Hy. 41.) Slagen i Lyon av »SOCIÉTÉ LINNÉENNE DE LYON» som belöningsmedalj.
- N:r 46. (Hy. 41. a.) Var. av föreg.
- N:r 47. (Hy. 42.) Slagen i Bordeaux av SOCIETAS LINNÆANA BURDIGALENSIS som belöningsmedalj.
- N:r 48. (Hy. 43.) Slagen av SOCIÉTÉ LINNÉENNE DE MAINE-ET-LOIRE som belöningsmedalj.
- N:r 49. (Hy. 44.) Slagen av SOCIÉTÉ LINNÉENNE DE NORMANDIE som belöningsmedalj.
- N:r 50. (Hy. 45.) Slagen i Frankrike för att som belöningsmedalj tillhandahållas naturvetenskapliga sällskap av olika slag.

D. Slagna i Belgien.

- N:r 51. (Hy. 35. Pl. 48.1.) Slagen av SOCIÉTÉ ROYALE D'HORTICULTURE ET D'AGRICULTURE DE LIÈGE som belöningsmedalj.
- N:r 52. (Hy. 35. a.) Var. av föregående.
- N:r 53. (Hy. 36. Pl. 48.2.) Slagen av SOCIÉTÉ DES CONFÉRENCE HORTICOLES, LIÈGE, som belöningsmedalj.
- N:r 54. (Hy. 37.) Slagen 1847 av SOCIÉTÉ ROYALE D'AGRICULTURE ET D'HORTICULTURE LINNÉENNE i Bryssel med anledning av Belgiens första nationella utställning för trädgårdsskötsel och åkerbruk.
- Som Linnébilden var i hög grad misslyckad, kasserades medaljen snart. Finnes dock med den belönades namn å randen.
- N:r 55. (Hy. 37, not. Pl. 47.8.) Föreg. men inristad kontur för ny bild.
- N:r 56. (Hy. 38.) Slagen 1847 i st. f. föregående.
- N:r 57. (Hy. 39. Pl. 48.3.) Som föreg. men annan frånsida.
- N:r 58. (Hy. 39. a.) Var. av föregående.
- N:r 59. (Hy. 39. b.) Var.
- N:r 60. (Hy. 39. c.) Var.
- N:r 61. (Hy. 39. d.) Var.
- N:r 62. (Hy. 47.) Slagen 1847 i Bryssel. Åts. LEOPOLD I. Fråns. Exposition de l'agriculture de 1847 ouverte sous les auspices du gouvernement par la Société Linnéenne.
- N:r 63. (Hy. 47, not.) Slagen av samma anledning som föreg.
- N:r 64. (Hy. 48.) Slagen 1856 i Bryssel av LES VRAIS AMIS DE LINNÉ med anledning av 25:e årsdagen av Leopold I:s kröning och 9:e årsdagen av Linnésällskapets omorganisation.

- N:r 65. (Hy. 49.) Slagen 1875 i Bryssel till minne dels av Belgiens 45-åriga nationella oavhängighet, dels av en samtidig utställning anordnad av Linnéska sällskapet.
- N:r 66. (Hy. 50.) Slagen 1886 i Bryssel med anledning av att i Belgien då firades nationella högtidligheter, och av en av Linnéska sällskapet anordnad utställning.
- N:r 67. (Hy. 54.) Slagen 1889 i Bryssel av SOCIÉTÉS ROYALES DE FLORE ET LINNÉENNE DE BRUXELLES som belöningsmedalj.
- N:r 68. (Hy. 55.) Slagen 1889 i Bryssel av SOCIÉTÉ ROYALE D'AGRICULTURE ET D'HORTICULTURE LINNÉENNE som belöningsmedalj.
- N:r 69. (Ej beskriven.) Slagen vid samma tillfälle som föreg. Åts. lik fråns. av n:r 68; fråns. lik fråns. av n:r 67.
- N:r 70. (Ej beskriven.) Slagen vid samma tillfälle. Åts. ANNIVERSAIRE DES JOURNÉES DE SEPTEMBRE; Belgiens vapen. Fråns. lik fråns. av n:r 67.
- N:r 71. (Ej beskriven.) Slagen vid samma tillfälle. Åts. lik åts. av n:r 70; fråns. lik fråns. av n:r 55.
- N:r 72. (Ej beskriven.) Slagen vid samma tillfälle. Åts. VILLE DE BRUXELLES; Belgiens vapen. Fråns. lik fråns. av n:r 67.

E. *Slagna i Holland.*

- N:r 73. (Hy. 46. Pl. 49.1.) Slagen i Amsterdam av K. NEDERLÄNDSKA LINNÉSÄLLSKAPET som belöningsmedalj.
- N:r 74. (Ej beskriven.) Åts. MAATSCHAPPIS »LINNÆUS»; Linnés bröstbild, v. s.; under BORGERHOUD; på sidorna, t. v. ED · GREJELENS; t. h. FAB. ANTWERPEN. Fråns. ornerad krans med blommor, åkerbruksredskap och produkter; överst en bikupa. Fritt fält för ingraving. Diam. 48 mm. Med ring. Slagen som belöningsmedalj.

F. *Slagen i Tyskland.*

- N:r 75. (Hy. 53.) Plakett, slagen 1907 i Tyskland med anledning av 200-årsminnet av Linnés födelse.

G. *Slagna i Amerika.*

- N:r 76. (Hy. 13.) Slagen 1891 i Chicago av svensk-amerikanare vid avtäckning av en Linnéstaty därstädes.
- N:r 77. (Hy. 14. Pl. 46.4.) Slagen på 1890-talet i Chicago av svensken, doktor Sven Windrow (Windrufva) vid ett av honom inrättat »Linné-hospital.»

Dessutom förevisades en

N:r 78. Medaljong gjuten i järn (av järnkontoret?)

N:r 79. Medaljong i Weedgewood-porslin, blått och vitt.

N:r 80. » » » » svart.

Båda tillverkade 1907 efter n:r 78 med anledning av Linnéjubiléet

Denna lilla exposé är nu avslutad, och måhända har en och annan av de närvarande nu fått en uppfattning av vad som kan utläsas ur en medaljsamling. Även om man ej kan skriva Linnés historia blott med stöd av de medaljer, som slagits över honom — ett experiment som gjorts med en av våra svenska kungar —, så bär dock denna samling vittne om huru vitt känd Linné var och huru högt man skattat hans livsverk, honom till ära och en heder för hans och vårt fädernesland, Sverige, av vilkets söner han är en av de i världshistorien mest berömda.

STUDIER ÖVER CARL VON LINNÉ'S VERKSAMHET SOM LÄKARE,

ETT BIDRAG TILL SYFILIDOLOGIENS HISTORIA.

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst d. 8 december 1922

AV

JOHAN ALMKVIST

I.

HUR RYKTBAR OCH BEKANT VÅR STORE CARL VON LINNÉ än är, så påträffar man likväl ganska ofta även i hans eget fädernesland mer eller mindre ofullständiga föreställningar om hans verksamhet. I mångas ögon var LINNÉ den store botanikern, »Blomsterkonungen», men ingenting annat, andra känna till att han dessutom var zoolog och andra åter att även geologien och så gott som hela naturkunnigheten var föremål för hans vetenskapliga studier. Minst känd synes mig hans verksamhet som medicinsk vetenskapsman och praktiserande läkare vara. Och dock var han under mer än hälften av sitt liv, i 36 år, professor inom *medicinska* fakulteten i Uppsala samt dessförinnan under några år en framstående praktiserande läkare i Stockholm.

I LINNÉ'S medicinska verksamhet får man en utmärkt inblick genom OTTO HJELTS 1907 utgivna arbete, *Carl von Linné såsom läkare och medicinsk författare*, i vilket LINNÉ'S betydelse på medicinens olika områden klart framlägges. Jag hänvisar därför till detta arbete.

LINNÉ'S intresse för rent medicinska frågor kan man spåra redan tidigt. Hans gradualavhandling, vilken han för vinnande av medicine doktorsgrad framlade i Harderwijk juni 1735, utgjordes icke, såsom kanske mången skulle vänta, av något i samband med botaniken stående medicinskt ämne, utan var ett rent medicinskt sådant, nämligen en av honom själv framställd teori om frossans orsak: *Dissertatio medica, in qua exhibetur Hypothesis nova de febrium intermitentium causa* (24 sidor 4:o). Under

sin vistelse i Holland (1735—1738) var han en ivrig lärjunge till den framstående läkaren HERMANN BOERHAAVE, vilken omfattade LINNÉ med så stor tillgivenhet och så stort förtroende, att han tog honom med sig på sina privata sjukbesök. Mitt under sitt trägna botaniska arbete i CLIFFORDS trädgårdar i Hartecamp reste LINNÉ ofta in till Leyden för att åhöra BOERHAAVES medicinska föreläsningar samt draga nytta av hans lärorika umgänge och vidsträckta erfarenhet.

Utom BOERHAAVE har även en annan ryktbar läkare utövat ett stort inflytande på LINNÉs ställning inom medicinen, nämligen F. BOISSIER DE

Fig. 1.

FRANÇOIS BOISSIER DE SAUVAGES DE LA CROIX.
Efter litografi.

SAUVAGES DE LA CROIX, professor vid den medicinska skolan i Montpellier (Fig. 1). I början av år 1737 fick LINNÉ hos en läkare i Leyden händelsevis se ett arbete av SAUVAGES (*Nouvelles classes de Maladies, qui dans un ordre semblable a celui des Botanistes, comprennent les genres et l'especes de toutes les maladies avec leurs signes et leurs indications*, Avignon 1731, 12:o — titeln angiven efter *British Museum Catalogue of Printed Books*), i vilket denne utfört en klassificering av sjukdomarna i analogi med botanikens klassificering av växterna. Såsom exempel på LINNÉs stora intresse för medicinen må nämnas, att LINNÉ vid åsynen av detta arbete blev så förtjust samt fick en sådan beundran för arbetet och dess förfat-

tare, att han genast (²⁰/₂ 1737) skrev ett brev till SAUVAGES och presenterade sig med orden: »Tuam, vir illustris, exspecto gratiam peregrinus licet et ignotus; sum enim ex iis, qui in eodem quo tu triumphasti campo, flores lego»,¹ samt begärde hans bok, vilken han också fick. Detta blev inledningen till ett mer än 30-årigt innerligt vänskapsförbund mellan de båda läkarna, uttryckt i en oerhört flitig korrespondens över ömsesidiga idéer och erfarenheter, men utan ett enda personligt sammanträffande. Denna systematisering av sjukdomarna blev sedan ett medicinskt älsklingstema för LINNÉ. Han började småningom själv utarbeta ett annat dylikt system efter egna idéer och höll på därmed ända till 1763, då systemet äntligen var färdigt och utgavs under titeln *Genera morborum*.

LINNÉ'S båda originella arbeten *Materia medica* av 1749 och *Clavis medicinae* av 1766 samt omkring 80 medicinska akademiska avhandlingar, som han lät sina elever skriva, förskaffade honom en framstående plats bland den tidens medicinska vetenskapsmän. Genom sina terapeutiska idéer och farmakodynamiska åsikter samt genom sitt originella patologiska system befordrade LINNÉ i hög grad den medicinska vetenskapens framåtskridande. Såsom exempel på hans blick för patologiens betydelse inom den praktiska medicinen — något för den tiden mycket ovanligt — må anföras, att LINNÉ, sedan han 1739 blivit läkare vid flottans sjukhus i Stockholm, sökte och erhöll tillåtelse att på detta sjukhus regelbundet verkställa obduktioner, vilket förut endast medgivits i särskilda undantagsfall.

På LINNÉ'S stora intresse för den medicinska vetenskapen och dess framåtskridande kan man sålunda icke tvivla. Den korta tid, under vilken han omedelbart efter hemkomsten från Holland ägnade sig åt läkarpraktik, nämligen från september 1738 till den 15 maj 1741, vittnar vidare — om man noggrant studerar den — om ett stort intresse också för medicinens praktiska tillämpning. Dock göres det på många ställen i skrifterna om LINNÉ antydningar, att han endast av ekonomiska skäl skulle slagit sig på läkarpraktik, som för övrigt icke intresserade honom. Så framhålles, att det var på den blivande svärfaderns råd och önskan som LINNÉ öppnade praktik i Stockholm, och vidare citeras dels ett brev till professor A. VON HALLER i Göttingen av den ¹⁵/₉ 1739, där LINNÉ skriver: »Skulle jag komma till Uppsala, ville jag helt och hållet avsäga mig medicinsk praktik och sysselsätta mig endast med växter», dels och framför allt ett kraftuttryck i ett brev till hans vän SAUVAGES av den ¹⁴/₃ 1741 omedelbart efter hans utnämmande till professor i Uppsala: »Genom Guds nåd är jag nu befriad från det eländiga praktikträlandet i Stockholm; jag har erhållit den plats som jag länge önskat mig . . .». För den som fattar

¹ Din ynnest, framstående man, tillåter jag mig att hoppas på, själv främling och okänd; ty jag är bland dem, som plocka blommor på samma fält, där du skördat lagrar och triumfer.

och förstår läkarpraktikens utövning är det emellertid tydligt, att detta sistnämnda uttryck ingalunda behöver betyda ett ringaktande av eller avsmak för läkarpraktiken. Utan tvivel syftar det endast på de skuggsidor och obehag, som vidlåda densamma. De besvärligheter, den tids-spillan och omöjlighet att kunna beräkna sin tid, som en större läkarpraktik medför, äro synnerligen ledsamma hinder för den, som vill utnyttja varje ledig minut till vetenskapliga studier. Högst sannolikt är det härpå LINNÉ syftar. LINNÉ var alldeles tydligt en begåvning, som just förstod att sammansmälta teori och praktik och icke underskattade någon av dem. I botaniken var han icke blott den lärde vetenskapsmannen, som ordnade växterna i nytt system och gav dem nya namn, utan han var också den praktiske trädgårdsmästaren, som skickligt planterade trädgårdar och odlade sydländska växter i vårt klimat, och dessutom hade han under hela sitt botaniska arbete alltid vid sidan av det vetenskapliga arbetet den praktiska strävan att låta de växter, som han studerade, komma till största möjliga praktiska nytta för landets befolkning. Ett exempel på detta hans praktiska nit för växternas tillgodogörande är den skrivelse, som han den 9° 3 1757 inlämnade till Konungen med uppgift om de inhemska växter, som under då rådande hungersnöd i olika trakter kunde användas till nödbröd, jämte praktiska anvisningar för dettas beredande. Att han i medicinen skulle förhållit sig annorlunda än i botaniken och endast haft intresse för rent vetenskapliga medicinska frågor är föga troligt, så mycket mera som hans medicinska föreläsningar i Uppsala alltid utnärkte sig för en mycket praktisk riktning, varvid han gärna och ofta tillämpade den medicinska vetenskapens läror på det dagliga livets förhållanden. En av sina föreläsningsserier inledde han också med några latinska ord, vilka beteckna medicinens mål uteslutande som praktiskt, nämligen: *Objectum medicinae est sanitas hominis integra conservanda et labefactata restituenda*.¹

Ett brev på hans ålderdom till P. D. GISEKE synes också visa, att han hade lika stort intresse såväl för praktiken som för den medicinska vetenskapen, ehuru det varit honom omöjligt att ägna sig åt båda. Han skrev nämligen den 20/12 1774: »Den gyllene praktiken har sin stora dragningskraft, men då man har två väninnor försvagar den enas kärlek den andras värde».¹

Hade LINNÉ verkligen icke haft något intresse för medicinsk praktik, så skulle han naturligtvis vid tillträdet till sin medicinska professur i överensstämmelse med de ovannämnda breven till HALLER och SAUVAGES *helt och hållet* övergivit praktiken, men så skedde likväl icke. Han inskränkte den och skötte därvid endast vänner och fattiga — i motsats

¹ »Aurea praxis medica multum valet, cumque duae habente amicae, alterius vires subtrahit alter amor.»

till flertalet läkare, som inskränka sin praktik genom att endast mottaga de mest betalande. I en av sina självbiografiska anteckningar, vilka samlats och utgivits 1823 av hans lärjunge ADAM AFZELIUS under titeln *Egenhändiga anteckningar av Carl Linnæus om sig själf*, säger han här om (sid. 201), sedan han omtalat sin stora praktik i Stockholm: »Men vid ankomsten till Professionen lämnade han Præxin Medicam; ty antingen borde *Professionem* eller *Practiquen* försummas. Betjente altså därefter aldrig någon annan än vänner och fattige.» Känt är också hans ivriga deltagande i universitetskanslerns, greve C. GYLLENBORGS, sjukdom 1746 och hans skriftliga ordinationer för adjunkten, sedermera professorn E. G. LIDBECK i Lund 1755. Med stort deltagande och med god framgång skötte han även sin ämbetsbroder ROSÉN VON ROSENSTEIN, då denne 1765 angreps av en svår s. k. Uppsalafeber, därvid återgäldande den vård ROSÉN VON ROSENSTEIN jämte dennes måg givit honom själv föregående år. Likaså vårdade LINNÉ sin kollega ROSÉN på dennes dödsbädd 1773. Dessa förhållanden synas visa, att LINNÉ under sin långa tid som medicine professor i Uppsala icke förlorade anseendet som god praktikus. Att fränkänna LINNÉ intresse för den medicinska praktiken, synes mig därför omöjligt.

I början av sin praktiska läkarbana hade LINNÉ föga framgång och under de första månaderna fick han, såsom många andra läkare, vänta på patienter. I de förut omnämnda, av AFZELIUS utgivna egenhändiga anteckningarna skildrar LINNÉ själv denna sin väntetid (sid. 36) sålunda:

Stockholm emottog LINNÆUM uti September månad såsom en främling. LINNÆUS ärnade här såsom *Doctor* försörja sig; men som han war allom obekant, wågade ingen i åhr att anförtro sitt kära lif uti en oförsökt Doctors händer, ja, icke en gång sin hund, att han ofta twiflade om sin fortkomst i Riket. Han, som allestädes utomlands blef ärad såsom en *Princeps Botanicorum*, war hemma såsom en Klimius, kommen ifrån underjordiska werlden,¹ så att om LINNÆUS nu icke warit kär, hade han ofelbart åter utrest, och lemnat *Sverige*.

Men länge varade dock icke denna prøvotid för LINNÉ. Redan i ett brev av den 1 december 1738 till sin vän CARL FREDRIK MENNANDER, då adjunkt, sedan professor och biskop i Åbo, framgår tydligt att ett gynnsamt omslag inträffat: »Jag är oförskyld kommen i en sådan practice, att jag från morgonen kl. 7 intill aftonen kl. 8 knapt får så mycken tijd, att jag kan äta en kort middag. Detta gifwer mig wel en styfwer i pungen, men förtar så aldeles min tijd, att jag ej en timme kan finna hwila för mig älr mina trognaste wänner.» I ett senare brev till samma person daterat den ³⁰/₃ 1739 meddelar han, att han »har haft alt för

¹ Hänсыftar på Holbergs bekanta, den tiden mycket lästa bok »Niels Klims underjordiske Reise».

mycket att göra på ett par månader, näst hvar dag 40 till 60 patienter. Över detta plötsliga omslag i LINNÉs praktik finnes även av honom själf en kvick och livlig skildring intagen uti AFZELIUS omnämnda Egenhändiga anteckningar sid. II.

Orsaken till denna betydande praktik som LINNÉ helt plötsligt fick under år 1739, torde nog varit av flera slag. Vi veta, huru han efter bekantskapen med hattpartiets ledare greve CARL GUSTAF TESSIN i november 1738 av denne gynnades på alla möjliga sätt, och huru han i TESSINS aristokratiska bekantskapskrets rätt snart fick en stor praktik. I de ovannämnda Egenhändiga anteckningarna, utgivna av AFZELIUS, säger LINNÉ angående denna sin praktik (sid. 39): »Nu blifwer LINNAEUS allmänt (skämtewis) kallad af Hattarne deras *Archiaters*, hwarigenom LINNAEUS practique steg otroligt, att han allena hade den så stor, som alla de andre Medici tillsammans, och förtjänade sig nu och sedermera i *Stockholm* årligen 9,000 Daler Koppmit» (3,600 kronor). Detta LINNÉs insteg i de aristokratiska kretsarna synes dock — att döma av de egenhändiga anteckningarna — hava inträffat något senare ungefär samtidigt med att LINNÉ av HANS MAJESTÄT utnämndes till Amiralitets-Medicus, vilket skedde den 3 maj 1739. Likaså skedde den för LINNÉs praktik så gynnsamma kallelsen till drottning ULRIKA ELEONORA, villens hosta han framgångsrikt behandlade, icke förrän efter det ovannämnda gynnsamma omslaget i hans praktik.

I alla arbeten, som avhandla LINNÉs praktik i Stockholm (FRIES, FORSTRAND, SACKLÉN och HJELT), framhållles såsom orsak till den omnämnda gynnsamma ändringen hans lyckade kurer på de s. k. stockholmskavaljerernas veneriska sjukdomar. Under de första 9 månaderna av sin praktiktid var LINNÉ ungtkarl och hade intet hushåll i sin bostad uti hörnet av Österlånggatan och Ferkens gränd (antagligen nuvarande Österlånggatan 33). Han var därför hänvisad att äta ute på matställen och restauranger, och att han härigenom lätt kommit i beröring och gjort bekantskap med därstädes spisande kavaljerer, är lätt förklarligt. Enligt vad han själf i sina självbiografiska anteckningar säger (se AFZELIUS Egenhändiga anteckningar av CARL LINNAEUS om sig själf sid. 37) skulle han till och med avsiktligt hava uppsökt de restauranger, där stockholmskavaljerer brukade hålla till. Han säger nämligen: »Sedan LINNAEUS såg, att han på intet sätt kunde få någon Praxis medica, begynte han frequentera de allmännaste spisqvarteren, hvaräst han såg de unge Cavallierer, som blifwit blesserede *in castris Veneris*, sitta abstenios, då han tillstyrker dem, att wara wid godt mod och att dricka ett qvarter Rhenskt win, med försäkran, att han wille dem curera innom 14 dagar, då änteligen 2:ne, som fruktlöst medicinerat, vågade sitt lif uti hans händer, och dem han straxt curerade; hwaräfter han innom en månads tid fick under

sin cur den mästa ungdomen. Härigenom begynte hans credit att stiga under de då gängse koppor och frossor, så att han redan i Mars månad fått den ansenligaste practiquen.»

Var det nu LINNÉ's lyckade behandlingar av stockholmskavaljerernas veneriska sjukdomar, som gav uppslaget till hans blomstrande praktik, så ligger den tanken nära till hands, att LINNÉ under sin vistelse i Holland och Frankrike nyss förut fått en modern utbildning i dessa sjukdomar, därigenom blivit sina stockholmskolleger i nämnda hänseende överlägsen och därför lätt kunnat taga denna praktik ifrån dem. En dylik tanke uttryckes även i CARL FORSSTRANDS bok, »*Linné i Stockholm*» (se sid. 78 och 79).

Intresserad av denna fråga, har jag försökt att göra närmare efterforskningar över LINNÉ's utbildning i syfilidologi i förhållande till hans stockholmskollegers och ber nu att få lämna en kortfattad redogörelse för resultatet av dessa undersökningar. Mitt ämne sönderfaller givetvis i tvenne frågor:

1) Hurudan var vid LINNÉ's ankomst till Stockholm de svenska läkarnas utbildning i de veneriska sjukdomarnas diagnos och behandling? och

2) vilka kunskaper hade LINNÉ i berörda hänseende?

II.

Den första frågan låter jag föregås av en kortfattad skildring av den allmänna utveckling, till vilken den syfilidologiska vetenskapen vid ifrågavarande tidpunkt nått.

Mitten av 1700-talet, under vilken tid LINNÉ's förnämsta verksamhet inom Sverige infaller, brukar inom syfilisforskningens historia uppställas såsom en period för sig, den tredje perioden, representerande den första blomstringstiden av syfilislärans vetenskapliga utveckling, baserad på klinisk, anatomisk och historisk grund. En hel del frågor angående dessa sjukdomars natur hade genom mer än 2 århundradens trägna forskningar småningom börjat att klarna. Så t. ex. började man alltmera inse, att syfilis och gonorré voro tvenne olika sjukdomar, vilka i litteraturen från denna tid därför vanligen träffas beskrivna skilda från varandra. I början av denna period ansågos de likväl bero på en och samma sjukdomsorsak, och åsikten om olika sjukdomsvirus för syfilis och gonorré framställdes första gången 1767 av FRANÇOIS BALFOUR samt sedan 1770 av CHARLES HALES, 1771 av V. ELLIS, 1774 av JOHANN CLEMENS TODE och 1777 av ANDREW DUNCAN. Vidare voro goda iakttagelser gjorda över dessa sjukdomars smittovägar, gonorréns komplikationer och följder samt många

av syfilis' lokalisationer framför allt i nervsystemet och cirkulationsorganen, till vilkas utredande särskilt den ryktbare MORGAGNI bidragit. Ett framstående namn i detta forskningsarbete är även en av LINNÉs vänner från hans vistelse i Holland, nämligen GERHARD VAN SWIETEN (född $7\frac{1}{3}$ 1700, död $18\frac{1}{6}$ 1772), sedermera professor i Wien, Maria Theresias hovläkare, den första Wiener skolans grundläggare.

I motsats till denna utveckling angående dessa sjukdomars natur hade den vetenskapliga forskningen icke lett till något framåtskridande i avseende på samna sjukdomars behandling, ehuru väl försök här till gjorts. Här härskade fortfarande en sorglig motsägelse och en mängd motsatta behandlingsmetoder utbasunades från olika håll såsom säker bot för sjukdomen.

Ända sedan början av 1500-talet kvarstod den olösta frågan: *Behandling med kvicksilvret eller med växtdroger?* Det urgamla kvicksilvret, vars användande inom läkekonsten Europas läkare lärde känna från den arabiska kulturen, synes under den första tiden efter syfilis upptäckande (1494) använts i rätt stor utsträckning och med en viss fördel, men redan under första hälften av 1500-talet kommo en del från Amerika införda växtdroger i bruk, spreda sig hastigt och vunno anseende som utmärkta medel. De infördes till Europa, därför att Amerikas folk sedan långa tider prövat dem såsom goda medel mot den där sedan gammalt förekommande syfilisliknande sjukdomen. I flera århundraden stodo sedan mot varandra den förut i Europa utbildade merkuriella och den amerikanska på växtdroger baserade, den antimerkuriella syfilisbehandlingen, delvis skiljande läkarna i tvenne motsatta partier, merkuralister och anti-merkuralister. Bland de redan på 1500-talet flitigt använda växtdrogerna må nämnas fyra, tvenne införda av spanjorerna från Amerika, nämligen Guajak-träet (*lignum guajaci officinalis*) år 1508 och Sarsaparilla (*radix sarsaparilla*, *smilax sarsaparilla*) år 1530, vidare kinaroten (*radix chinae*), införd 1535 av portugiserna från Goa, och slutligen sassafras (*laurus sassafras*), känt i Europa sedan 1580. Det var framför allt de lärde filosofiska läkarna som fördömde kvicksilvret och använde sig av de nämnda växtdrogerna. Dessa nyttjades i form av dekokter, som förtärdes så heta som möjligt och i så stor kvantitet som patienten fördrog, under det att han hölls nedbäddad eller inne i varmt rum. Behandlingen hade då en stark svett drivande verkan, vilken ansågs såsom själva botemedlet. Kuren varade olika länge, ofta 40 dagar. Framför allt kom guajakträet i stort anseende och prisades såsom en mänsklighetens välsignelse samt erhöll de mest smickrande namn, såsom *lignum sanctum*, *arbor mirabilis*, *spes hominum*, *gloria mundi novi* o. s. v.

På LINNÉs tid kvarstodo dessa båda behandlingsmetoder, den merkuriella och den antimerkuriella, såsom förut, men dels hade de undergått

en viss utveckling, dels hade en mängd nyheter tillkommit. Särskilt märklig är den utveckling, som användandet av kvicksilver alltmer hade fått. Den åsikten hade småningom börjat få allt flera anhängare, att kvicksilvret botade endast genom vissa av sina giftverkningar. Framför allt ansågs detta vara fallet med det spottflöde, som ofta uppstår vid kvicksilverförgiftning och vanligen är förenad med en sårigh och stinkande muninflammation. Bland dem, som särskilt förfäktade åsikten om detta spottflödes botande inverkan på syfilis, må nämnas den ryktbare engelsmannen THOMAS SYDENHAM (f. 1624 död 1689), Englands »Hippokrates», såsom han av sina beundrande lärjungar kallades. Hans behandlingsprincip var följande: något specifikt läkemedel mot syfilis gives icke. Kviksilver botar genom det spottflöde det åstadkommer och kunde ett annat medel upptäckas, som framkallade likadant spottflöde, så skulle detta bota lika bra som kvicksilver. På likartat sätt bota de amerikanska växtdekokterna genom den svettning de åstadkomma, liksom också andra svett drivande medel göra samma nytta. SYDENHAMS åsikter blevo utgångspunkten för de sorgliga salivationskurerna, vid vilka man för att få så starkt spottflöde som möjligt, gärna 2 kg. per dygn, förgiftade patienterna så, att de ofta togo skada eller till och med dogo. Dessa salivationskurer drevos efter SYDENHAMS död till en ännu högre spets av fransmannen JEAN ASTRUC, professor i Montpellier, sedan i Tolouse och slutligen i Paris (f. 1684, död 1766).

I en viss anslutning till SYDENHAMS lära står även, ehuru teoretiskt skild från densamma, den åsikt som framställdes av den ryktbare holländaren HERRMANN BOERHAAVE, LINNÉ'S uppburne lärare. Enligt hans åsikt skulle syfilisgiften i människokroppen vara lokaliserat till fettet och benmärgen. Avmagring blev därför BOERHAAVES behandlingsprincip och denna sökte han uppnå på fyra olika sätt: 1) genom svält, 2) genom laxérmedel, 3) genom svettning och 4) genom spottflöde. Något specifikt läkemedel mot syfilis ville han på samma sätt som SYDENHAM icke antaga. Hungerkurer satte han i första rummet och använde SYDENHAMS salivation endast i yttersta nödfall. Dock använde han kvicksilver (på sådant sätt att det icke åstadkom salivation) rätt ofta, framför allt kalomel, och han ansåg kvicksilvret göra nytta genom den avmagring det har benägenhet att framkalla. Genom SYDENHAMS, BOERHAAVES och flere andras åsikter syntes man fått tillfredsställande förklaring, huru det kunde komma sig, att såväl kvicksilvret som de amerikanska växtdekokterna kunde bota syfilis.

I motsats mot det omnämnda användandet av kvicksilver i så starka doser, att det åstadkom spottflöde, framhöll en annan, särskilt från 1700-talets början framträdande, riktning nödvändigheten av att använda kvicksilver endast i måttliga mängder, så att ingen förgiftning uppstod. Ut-

vecklandet av denna åsikt ledde till en häftig strid mot salvationskurens herravälde, vilken strid just är karakteristisk för 1700-talets mitt. Bland de modiga bekämparna av spottkuren framstår särskilt från och med 1718 skolan i Montpellier och längre fram LINNÉs förut omnämnde vän GERHARD VAN SWIETEN. Deras kraftiga inlägg mot kvicksilvrets missbruk blev dock endast övergående, och ända till mitten av 1800-talet florerade dessa hemska marterkurer.

Fig. 2.

En särskild form av kvicksilverbehandling vill jag slutligen framhålla, nämligen den s. k. kvicksilver-rökningen. Omnämnd redan år 1505 av CATANEO och 1507 av BOLOGNINUS samt närmare beskriven av GIOVANNI DE VIGO i hans *Chirurgia compendiosa* 1517 och av NICOLO MASSA omkring 1560, synes den under de kommande århundradena vunnit mycket olika utbredning i olika länder samt åtminstone på en del ställen företrädesvis använts av kvacksalvare. Sverige hör till de länder, där denna kur spelat en synnerligen stor roll. Den utfördes så, att patienten utsattes för kvicksilverångor, vilka utvecklades genom antändning av något kvicksilverhaltigt ämne, ofta cinnober uppblandat med en massa andra in-

gredienser. Härvid inneslöts patienten i en låda eller sattes under ett täcke, varest kvicksilverröken utvecklades. Huvudet hölls dock fritt, så att kvicksilverröken inverkade endast på kroppen. Fig. 2 visar en av de många härvid förekommande anordningarna och fig. 3 en lampa för kvicksilvrets antändning.

I behandlingen med de amerikanska dekokterna hade småningom även en del nya påhitt inkommit. Så nöjde sig en del läkare icke enbart med en av dessa dekokter, utan blandade tillsammans två eller flera, ja ofta många i hopp om kraftigare verkan, och vidare sökte man ersätta de dyrbara amerikanska drogerna med billigare inhemska, varför vid ifrågavarande tid ett ofantligt antal dekokter förekommo, ofta använda i stora och mycket varierande hopblandningar. Några satte även kvicksilverlösningar till dekokterna för att därigenom på en gång få nytta av

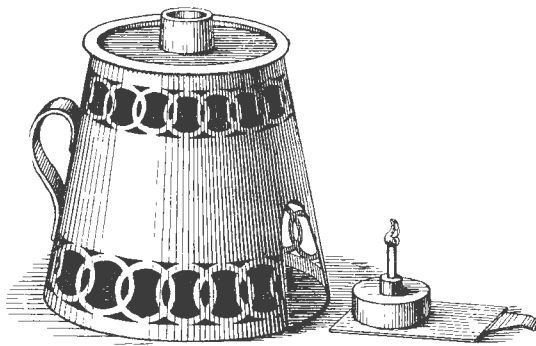

Fig. 3.

båda de olikartade behandlingsformerna. Samtidigt med att denna tanke om hopblandningarnas betydelse började uppträda, framställdes och utbasunades en oändlig mängd av piller, pulver och andra invärtes medel, vilka utgjorde alla tänkbara hopblandningar mellan olika vegetabilier och de flesta kända kvicksilverpreparat.

Dessutom hade man i arv från föregående perioder en synnerligen riklig polypharmaci med alla möjliga slags kurer delvis av det mest kuriösa slag, såsom preparat på huggormar, ödlor och varglever, anbringandet av vesikatorier, bad i de mest olika former till och med i blod av vissa nyss slaktade djur, mjölkkurer, brunnskurer, särskilda undergörande källor m. m.

Ifrågavarande tidsperiod utmärkes dessutom av den framstående roll kvacksalvare och charlataner spelade. Dessa fiffiga spekulanter förstodo att till höga priser utprångla en mängd hemliga medel mot veneriska sjukdomar och lurade ofta synnerligen slugt personer ända upp i samhällets högsta kretsar.

Det sagda torde vara nog för att visa att det var allt annat än väl beställt med de veneriska sjukdomarnas behandling under LINNÉs tid. Man har också framhållit, att knappast någon period i syfilishistorien torde vad *behandlingen* av dessa sjukdomar beträffar visat en sådan mångfald, sådan växling och sådant virrvarr som mitten av 1700-talet, och från lärostolarna kunde de mest motsägande terapeutiska metoder framställas, ibland växlande från det ena året till det andra. Detta angiver tydligen ett sökande efter en tillfredsställande metod på grund av den dåliga beskaffenheten hos alla de många använda.

Särskilt intresserar oss naturligtvis att veta, huru i mitten av 1700-talet förhållandena med syfilis i Sverige gestaltade sig.

Med. doktor BENEDICTUS OLAUI utgav 1578 en bok under titeln »Enn nyttigh Läkere Book ther vthinnan man finner rådth, hielp och Läkedom til allehanda menniskiornes siwkdomar bådhe inwerthes och vthwertes», i vilken (blad 132—139 samt blad 184—186) redogöres för behandlingen av »Fransoser»¹, den då för tiden i Sverige vanliga benämningen för veneriska sjukdomar. Ur denna framgår dels att Sarsaparill och Guajakträ redan då vunnit allmän spridning här, dels att därjämte kvicksilver ofta användes och att man härvid sökte att bekämpa spottflöde och muninflammation med en mängd olika medel, bland andra den sedan 1200-talet brukliga rosenhonungen.

En mycket god föreställning om syfilis under 1700-talet får man genom en av JOHAN LINDER, assessor i Collegium medicum i Stockholm, år 1718 utgiven bok: *Tanckar om then smittosamme Siukdomen Fransoser*. Här i förklarar författaren angående uppkomsten av syfilis såsom sin bestämda åsikt

»thet then Veneriske Smittan förmodeligen ther igenom vtsprungit, at foleket i warma länderne, af sin stora kåthet, haft beställa med the store Apiner och Markattor, eller så kallade Babianer. Huru thesse djuren äre mycket kåte, är nog bekant, och lucht the therföre ganska fränt, som Moschus, Zibeth, Bäfwergäll, eller som en brunstig bock. Och säger Nils Matson i Köping i sin West-Indiske Resebeskrifning, at han i staden Pelicatte sedt en qwinna hafwande av en Babian.»

En dylik åsikt är ett karakteristiskt tecken, huru föga naturvetenskapligt tänkande den tidens läkare voro och huru därför de onaturligaste åsikter kunde framkomma. Detsamma framgår även ur LINDERS åsikt om syfilis natur. Sedan han nedkritiserat en åsikt, som han dock kort förut själv hyllat, »at thet Veneriske Giftet ingenting annat vore, än en öfwnaturlig frätande Syrlighet», fortsätter han sålunda:

¹ Stavningen av detta ord är olika: Fransoser, Franzoser och Frantzoser.

»Then Veneriska Smittan är alt therföre, som jag genom Förfarenheten har anmärckt, ett alkaliskt eller genom Förrutnelse vpkommit skarpt Gift. antingen thet genom giftiga Djurs ätande, eller genom Tidslag med Babianer är först vtbrustit, och altså ingalunda något Surt Gift, emedan alla sura saker, men aldramest the Mineraliske, thetta Giffet emotsträfwä och förbryta.»

Angående gonorré anser han den bestämd såsom en viss lokalisation av en mildare art syfilis.

I slutet av denna LINDER'S lilla monografi finnes ett särskilt kapitel (sid. 62—105) »Om then Veneriske Smittans Läkeböte och Salivation eller Dregel-Curen». Efter en liten kort historisk överblick över olika använda behandlingsmetoder, säger författaren (sid. 68):

»I thenne tiden äro twänne maner mäst bruklige til then Veneriska Smittans botande. Thet ena sker med Swetdrycker, som beredas af Guajac, Sassafras, Sarsaparillroth, Chinarothe, Sandel, Spitsglas och något Qwicksilfwer; hwilka twänne senare delar bindas i en liten possa, när kokningen sker». »När thenna dryck skall brukas, plägar man först rensa kroppen med någon Medicine, Sedan dricker man en tid bortåth thet warmaste man täbl, och få bloden befinnes wara tämmeligen söndermallmad, har man Patienten til at swettas, antingen i sängen, vnder kläderne, eller i badstugan, som på åtskilligt sätt tilberedes. Thetta drickandet och swettandet idkas några wickor bortåth, ja til några månader. Och är fuller sant, at mången menniskia genom thetta medlet från then Veneriska Smittan är befriad, åth minstone til en tid; Jag tror doch, at här i de kalle länder aldrig någon säker bot ther igenom är til at wänta.»

Härefter omnämner LINDER även andra swettkurer än dekokterna:

Somliga hafwa krupit in i warma bakvagnar, och thet swettat. Somlige åter hafwa grafwit sig neder i dynggehögar alt intil munnen och således swettat, thet HOLLERIUS berättar i sin tid skedt wara med lycko och framgång. Här i Swerget brukas thet ock af en hop Kåringar och Lappar, men om thet går riktigt, weta the sielwa at säga, som så i dyngian äro begrafne och åter vpståndne.»

»Thet andra sättet til thet Veneriska Giffets Läkeböte är Salivation eller Spott-Curen, hwarpå man säkert sig förlita kan, så framt then ordenteligen och af en förständig man förrättas. Så wida här til dags är bekant, är ingenting mächtig at göra thenna Spottningen mer än Qwicksilfwer allena. Blir i framtiden någon ting påfunnit eller vppenbaradt, som har samma krafft med Qwicksilfwer, at vpwäckia Salivationen; lærer thet ock kunna göra lika wärkan.»

LINDER synes således fullkomligt hyllat SYDENHAMS ovan omtalade läror.

Härefter följer beskrivning på kwicksilvrets användande. I överensstämmelse med åsikten att gonorrée eller »Drypel» var »allenast then första graden», av den veneriska sjukdomen, börjar han sin ordination härför:

»Så länge Smittan och Giffet sig håller ännu wid the hemliga ting, och wisar sig med något wahrs vthlytande, thet man kallar Drypel, är ingen ting bättre än dageligen laxera med sådane Läkeböte, som mycket afföra Blodwatnet, hwar ibland Jalapperoth, Tamarrinder, och andra saker pläga brukas.»

Dock råder han, att till dessa sätta kvicksilvermedel, såsom *Mercurius dulcificatus* (= Calomel), *Turbith Minerale*, *Mercurius Viridis* o. a. Dessutom tillstyrker han att dricka stora mängder av »Theewatn» eller dekokt på Guajac och Sassafras eller också »godt Suurbrunswatn». Han tillägger sedan:

»Och til så mycket bättre framgång i thetta målet, kan man watnet afsättia med ett glas brännewin, eller Terebinthins olja, Copaiv-Balsam, Naphta, Enebärsbrännewijn, Eneträds-kåda, Myrrha och Swafwelbalsam, the ther träffeligen rensa och läka alla sår. Somlige tillbereda en Essents af Renst wijn och Spanske Flugor, eller Conzenill-matkar, til Urinens fortdrifwande, men thetta är farligt.¹ Alle hetsige drycker, såsom wijn och öhl, äro skadelige, samt köttätande, och alt hwad kroppen til kärlek kan vpreta. Mjölck, Sallat och rötter är then bästa maten. Ju mera man äter, ju mera wahr flyter vt; och ju mera man sig spåker, ju snarare stadnar Drypelen.»

Han beskriver sedan syfilis första utbrott i kroppen med hudutslag, symtom från bensystemet och annat samt säger därvid:

»När thet så wida kommit är, och man wet sig någon gång tillförene hafwa haft Drypelen eller Chancert, så har man fullkomliga Fransoser, och är i then händelsen intet annat råd öfrigt än gie sig til SpottCuren och Salvationen. Ty på the här ofwan vpräknade Drycker af Guajac, Sassafras och andre saker beredde, är ej at lita. Äfwen så är thet med Surbrunnar och warne bad.»

Något tydligare prisande av salvationen såsom det förnämsta medlet mot syfilis kan man knappast finna.

Efter omnämmandet av kontraindikationer mot denna kur beskriver han de olika sätt, som brukades här för salvationens framkallande. Dessa äro alltid behandling med kvicksilver, något annat sätt gives icke, och kvicksilvret användes härvid dels utvärtes dels invärtes. Bland de förra behandlingssätten omnämner han smörjning med kvicksilversalva, kvicksilverbad, påläggning av kvicksilverplåster och slutligen rökkuren. Det härvid använda rökpulvret angiver han sammansatt av Cinnober, Spitsglas (= Antimon), arsenic, sandrach,² Rökelse, Myrrha, Mastix och Enbär. För användandet av rökkuren varnar han dock bestämt och slutar därvid med följande ord: »Doch som thetta är ganska fahrligt befunnit, så brukas thet föga af någon annan, än af käringar».

De invärtes medlen för salvationens åstadkommande synas föredragas av LINDER såsom varande säkrare. Och härvid finner han *Mercurium dulcem* (= Calomel) lämpligast, »Hwilcket manehr niig bäst behagar, thet jag ock ofta försökt». Men dessutom omnämner han även intagandet av *Turbith minerale*, gult eller vitt kvicksilverprecipitat eller sublimat. Bland förberedelserna till spottkuren varnar han för de så van-

¹ Detta recept förekommer även i LINNÉS *Vademecum*.

² *Resina Sandaraca*, ett harts av *Callitis quadrivalvis* VENT., ett i nordliga och nordvästliga Afrika växande träd, tillhörande *Conifera*.

liga åderlätningarna och laxékrurerna samt svett- och badkurer, men håller »doch för rådeligt at patienten någre dagar förr än han tager Qwick-silfwret til sig dricker en ptiffan af gräsrötter, China- och Sarsaparill-rot, Korn och Lackrits».

LINDER synes således tydligt hava förordat kvicksilverbehandling av syfilis med dess användande ända till salivationens inträdande och ansett dekokterna hava en svagare verkan. Utan tvivel har också hans bok, som var försedd med inledning och rekommendation av Collegium Medicum, bidragit till spottkurens stora anseende. Vi hava också från tiden efter LINDER en hel mängd uttalanden och fakta, som visa, att salivationskuren varit läkarnas generella behandlingsmetod i Sverige under större delen av 1700-talet. I den följande framställningen komma dessa att särskilt framhållas.

Oaktat detta synas dock de vegetabiliska behandlingsmetoderna rätt flitigt använts under denna tid. Ett exempel på, huru man i Sverige liksom i Europa för övrigt sökte ersätta de dyrbara amerikanska dekokterna med billigare inhemska sådana, är en år 1738 i Stockholm utgiven ny upplaga av JOHANNE PALMBERGS *Svenska Örte-Krantz*, förbättrad och tillökad av J. B. STEINMEJER. I denna bok, som således utkom samma år LINNÉ började sin praktik, upptagas icke mindre än 12 olika växter av vilka dekokter mot fransoser kunde beredas. Dessa äro:

1) *Buxus* (Buxbom). Dekokten på det sönderraspade träet härav ansågs nyttigt mot fallandesjuka men »LOBELIUS förmåler ock om en Piga ifrån Engeland, som med samma Drick, ofta brukat, hafwer curerat sig för Frantzoser».

2) *Agrimonia* (Åker-Mönia), om vilken det heter: »Thenna är ock en kostelig Sår-Ört, som förr sades, ty brukas hon nu icke allenast vti gemena Sår-Drycker, utan ock i Frantzose-Drycker med stor Lycko».

3) *Asarum* (Hassle-Ört). Efter beskrivning av dennas användning fortsättes: »Thet finnes ock en liten Ört, som är nästan af samma egenskaper, och kallas Asarina, af hwilken om man tager 1 Qwintin Pulfwer vti warint Wijn, så purgerar hon then sega slem, och then tjocka Melancholi: Är god emot Wattusiuka, Frantzoser, Podagra, Gulesot, Fallandesot, och half Slag.»

4) *Carduus Benedictus* (Cardebenedichtstistel), om vilken en utförlig beskrivning finnes: »Vti Frantzose-Cur måste thenna Ört ingalunda förgätas, ty hon plägar snarare hielpa än eljes ske plägar. Ett Plåster giöres här af således: Stampa gröna Card. Bened. Blad, och koka med godt starkt Win, låt smält Swin-Ister til, koka så länge til Wijnet är insudit, låt sedan Hwete-Mjöl til, koka at thet blifwer stadigt som Plåster, doch rör stilla, at thet ei widbrännes: Med thetta Plåster är en hulpen, som hade kostat all sin Egendom på Bårdskärare, och Köttet war bortfallet ifrån Benen, och kunde intet af them hielpas. Kokar man Bladen stampade med Miöd och lägger på hemliga Lemmars Swulnader hielper snart igen til rätta. Sammalunda giöres ock ett Extract med distillerad Win-Ättikio, en Spiritus, en Syrup, en Conserva, ett Salt och Olja, hvilka alla tjena emot förberörda Kranckheter, såsom ock emot Maskar i Barn; Item, Hiert-Klappande, Frantzoser och fiederdays Skälfwa.»

5) *Poeniculum* (Fennekål), som först lovprisas i allmänhet med följande ord: »Thetta är en öfvermåttan kostelig Ört emot allahanda Sjukdomar, på hwarjehanda sätt brukad, så

at man nu, för hennes många nyttigheter skul, brukar henne i Kiöket, på Maten, hwilket ock önskeligt wore, at man låte sig nöja med the hemwäxta Krydder och Örter, så behölle man en fast helsosammare Kropp, och många Penningar qwar i Pungen, säger TABERN.» Härfter tillägges: »The som hafwa ondt af Fransoser, skola altid bruka thessa Rötter och Frö, på sin Mat och Dricka, ty thet hielper wäl til theras curerande och helso».

6. *Eumaria* (Jordrök): »Emot Frantzoser, plägar man först gifwa then siuka, några Dagar, Jord-Röks-Watn ock Teriach at swettas på, thet bereder wäl Bloden til at läkjas.»

7. *Glycyrrhiza* (Lachritz): »Feltskerare bruka thenna Rot, vti the Drycker emot Frantzoser».

8. *Jacea* eller *Viola tricolor* (Hel. Trefaldighetz-Gräs): »Tager man 6 Skedblad i 9. Dygn af thetta Watnet. eller thes Pulfwer 2. Qwintin, eller thess Afsod, en Bägare, swettas wäl på, thet fördrifwer Pockor, Frantzoser, Skabb och Klåda.»

9. *Lupulus* (Humble). Man bereder en särskild rätt på följande vis: »The späda Humble-Gökar, som först vpkomma om Währen, kokar man först, sedan twättar i kalt Watn, gör så til Salat med Ätikio och Bomolio såsom Sparis, äter nychter.» Denna rätt beskrives såsom nyttig mot en massa saker, varefter tillägges: »Är ock nyttig emot Fransoser». Härfter fortsättes: »Qwinnorna vti Spanien taga 1 Skålpund Humble-Rötter, twätta rena, läggia i en Kanna Watn öfwer Natten. om Morgon läggia the en half Näfwa Persilie- och Tätols-Rötter til, och Rusin ett halft Pund, koka på en sacht Eld, wäl tiltäpt, til thes halfparten är insudit, pressa och förwahra, thetta gifwa the them, som af Frantzoser hafwa warit siuke och Håret nu allöper, lå fastnar thet lösa Håret och annat växer igen, ther som bart är.»

10. *Pentaphyllum* (Femfingers Ört och Tormentille-Gräs). Efter en lång beskrivning av denna örts användande på mångfaldiga olika sätt heter det: »Brukar man Tormentille-Pulfwer i Frantzose-Cur. så går han så mycket lyckeligare fort, och är godt för Tarmlopp och Gulesot, etc.»

11. *Pimpinella* (Bröst-Ört): »Thessa Örter äro 2 Slag, och thess Rötter brukas mäst i Läkedomar, hwilka äro warme och torre, giöra Wätskorna tunna, drifwa Swetten, och äro gode Säre-Örter. hafwa en liullig bitter Smak, och theras förnämsta Bruk är vti förgiftiga och smittosamma Siukdomar, och til at vplossa Lefrens, Niurars, Lungors och Modrens Förstoppelser; Drifwa Watnet, Grus Sten, Qwinnors Tider, stilla Kallpiss, Bröstängia, Hosta, och vpwärma en kall Maga, bortdrifwa Frantzoser, och står emot Qwicksilfrens Förgift, SCHROD.

12. *Lappa Major* (Gement-Karborre-Gräs). Dekoktdryckens tillredande beskrives sålunda:

»Rs. Roten af Karborre-Gräs,
af Orme-Rot tu Lod.

Raspat Hiort-Horn halftannat Lod.

Koka thet vti korn-Watn, endteligen legg fyra Lod Russin, och sedan thet är silat, så gör thet sött med Hallon-Saft: thenna Dryck kan man bruka så wäl med som vtan swettande. Efwen thenna Drycken af Karborre-Gräs helar ock Fransoserna.»

Med undantag av Asarum, Pentaphyllum och Pimpinella återfinner man de övriga växt-drogerna såsom antispylitiska medel även i SIMONE PAULLIS *Flora Danica* det är »Dansk Ört bog», Kiöbenhavn 1648. Denna bok upptager vidare såsom antispylitiska droger *Fraxinus* (pag. 238, n:o 88, K. — Dekokten användes i stället för Guajac — *Caesalpinus* —), *Saponaria* (pag. 346, n:o 196, E.), *Scabiosa* (pag. 348, n:o 198, H.), *Veronica* (pag. 372, n:o 222, H.), och *Eryngium* (pag. 228, n:r 78, H.). PALMBERGS Örtbok påminner för övrigt rätt mycket om SIMON PAULLIS bok, och en del uppgifter, t. ex. LÖBELII berättelse om pigan från England och de spanska kvinnornas humlebehandling synas tagna ur densamma.

Vad beträffar det för 1700-talet så karakteristiska uppblomstrandet av kvacksalveriet inom ifrågavarande område av medicinen, så visar även

Sverige tydliga prov därpå. De flesta klagomålen över kvacksalveriet framkomma väl i litteraturen icke förr än mot slutet av 1700-talet, men om man kanske då fått upp ögonen för dess skadlighet och då klagade däröver, så florerade det även i 1700-talets mitt i stor utsträckning inom våra gränser. Särskilt karakteristiskt synes det hava varit, att bland kvacksalvarna rökkuren fått en mycket stor användning. LINDERS yttrande om rökkurens användning (sid. 74, rad 32) är ganska upplysande. Härom finnas för övrigt ganska många uttalanden. Så t. ex. omnämner KLASÉ i Eksjö år 1765, att

»åtskilliga bönder här och där i orten åtaga sig att genom den s. k. Rök-kuren bota Veneriska sjukan, hvarvid händt, att åtskilliga under sjelfva rökandet, som skett med cinnober, dött i händerna på kvacksalvarna, medan de ännu varit insydda i dertill brukeliga pelsar, och de som ändteligen kunna uthärda denna skärseld blifva merändels besvärade av svår värk i hela kroppen eller andra plågor, som sällan eller aldrig stå att afhjelpa.

Över kvacksalveriets utbredning i Stockholm på LINNÉ's tid giver CARL FÖRSSTRAND i sin bok om *Carl von Linné i Stockholm* (sid. 65—68) en tydlig bild, av vilken framgår den betydande roll dessa »kvacksalvare, underdoktorer och välgörare i humbugsmedicin» spelade i den tidens Stockholm i jämförelse med våra dagars. Jag hänvisar till denna bok.

Såsom exempel på de klagomål över kvacksalveriet, vilka senare framkommo, må anföras vad provinsialläkaren i Närke J. A. WADSTRÖM 1785 skrev:

»Qvacksalvare svälfva här i landet likasom Gräshoppor i Egypten.» »Prester, klockare, afskedade Ryttare. Soldater, Käringar och flera blifva snart fullkomliga Läkare.» »Ibland andra är äfven en Bonde som vändt sig från plogen till Esculapii Tempel.»

Härpå följer en beskrifning, huru bonden utförde sina kurer medelst cinnoberrökning under skinnpåls.

PETTERSSON i Växjö omtalar 1798, att rökkurer i hans trakt användes av gummor och flera hemmansägare, »men hemligt, att ingen anklagelse kan äga rum». Såsom exempel på huru en del dock vågade öppet uppträda omförmäler han vidare, »att en kvacksalvare uti den socken han bor, låtit pålysa till allmän Visitation samt åtagit sig att curera dem, hvilka han funnit smittade».

Kvacksalvarnas stora utbredning berodde nog, framför allt på landsbygden, på en viss läkarbrist, ty samtidigt med klagomål över kvacksalveriet framkommo även påpekanden, huru svårt det var för läkarna att sköta den stora massan av veneriska sjuka. Så skrev WAHLBOM i Kalmar 1769, att han »hos Badaren här i staden och hos en Fältskärs Gesäll utom staden så anställd att de kunnat i något tjenligt rum emottaga sjuka». UNGE i Malmö meddelar 1789, att han sköter de sjuka medelst

brevväxling med prästen. REINER i Linköping framkom 1796 med följande förslag till läkarbristens avhjälpande:

»Om det vördiga Prästerskapet i grund kände sjukdomen och Cur-metoden och kläckaren (som borde vara nykter och tänkande) även vore dertill inöfvad, då torde ganska mycket kunna vinnas». »Kläckaren kunde hvar sommar hålla visitationer och vid den för Bonden mäst lägliga tiden, förordna Botemedlen.»

De nyssnämnda citaten tyda alldeles säkert på en spridning av syfilis vid ifrågavarande period betydligt större än i våra dagar, framför allt på landsbygden. Så var också förhållandet. Syfilis spelade den tiden en väsentligt sorgligare roll för vårt folk än nu för tiden. För att tydligt åskådliggöra detta vill jag anföra ännu några fakta, enär vi just från tiden kort före LINNÉS börjande verksamhet i Sverige hava de första uppgifterna angående den utbredning den veneriska sjukdomen hos oss börjat taga. År 1721 föranledde fruktan för pestens förnyade inträngande i Sverige inrättandet av ett temporärt »Sundhetskollégium». Detta började då att även samla uppgifter om den spridning s. k. »Fransoser» eller »lösacktighets Påckor» tagit samt förordade i flera skrivelser under 1722 upprättandet av sjukhus i Växjö län, Blekinge, Värmland, Jönköpings län och Södermanland till hämmandet av den »franzoske sjukan», »helst emedan det förspörjes att nu i flera Sveriges provinser samma sjukdom ibland allmogen sig inrotat». Ett för den tiden så ingripande förslag som upprättandet av flera sjukhus hade nog icke framkommit med mindre än att Sundhetskollégiet verkligen haft allvarsamma farhågor för sjukdomens utbredning. Följande år inrättades också ett (sannolikt temporärt) lasarett för veneriska sjuka i Kalmar, och Sundhetskommissionen föreslog i sin riks-dagsberättelse uppbyggandet av ett eller två små kurhus i varje län med två rum, badstuga och kök, »hvarest 5 à 6 personer tillika kunde salivera och af någon medicus eller fältskär skötas». Detta Sundhetskommissionens uttryck att patienterna där kunde salivera synes angiva att salivationskuren vid denna tidpunkt var läkarnas generella metod mot syfilis. Denna förmodan bestyrkes också av en mängd uttalanden och förhållanden. Den ^{8/12} 1756 tillkännagav Kollegium medicum i en skrivelse, att en del ej medicinskt bildade personer i Stockholm på grund av läkarbristen skulle få tillåtelse att under en utsedd läkares inseende behandla veneriska personer. Och till sådana bestämdes de, »som tid efter annan umgåtts med salivationskurer». År 1761 skrev provinsialläkaren i Värmland, PETER HAMNERIN, till Kollegium medicum med begäran att få ersättning för sina salivationskurer under åren 1759 och 1760. År 1768 skrev provinsialläkaren ANDERS MAGNUS WÄHLIN i Jönköping till ABRAHAM BÄCK och klagade över att de anslagna 20 dalerna till läkemedel och läkarlön per person vore för litet, framhållande

»att den, som statuerar sådant vara möjligt och billigt att komma ut med, antingen är hatare af provincialmedici eller icke förstår hvad salivationscurer i en landsort hafver för möda och kostnad med sig».

Mycket karakteristiskt för tidsandan är ett brev från J. O. HAGSTRÖM i Linköping till ABRAHAM BÄCK ^{19/12} 1785, av vilket tydligt framgår dels den allmänna opinionens tro på salivationskurens nödvändighet för botandet av syfilis, dels ock HAGSTRÖMS genomskådande av situationen, huru andra medel än salivationsmetoden lämpligen kunde användas och vilket sorgligt skoj som bedrevs med salivationskuren tack vare just att den kommit så i ropet. Han skriver alltså helt satiriskt:

»Min Collega (regementsfälskären Martin Stapelmohr) har halft dussin elever, alla utan lön och nästan utan bröd. Dessa bläsa i basuner, att lues venerea ej botas utan salivation, den endast eleverna kunna anställa. Därföre är visitation så nödig at noga anställa, på det eleverne, lika store som deras principal, måtte af förmögna bönder och deras hustrur och barn skörda den frukt, som flyter af välbehållne salivanter, som icke ens behöft salivera, men blifvit dömda dertill af simple Doctorer, dem min Collega promoverat ex propria auctoritate. Vår Gubernator med alla herrskaper ropa uppenbart, att det intet är värdt utlemna medicamenter åt almogen till at bruka hemma hvilken principe utbredt sig vidt och bredt här i orten — Men jag känner för väl de efter salivanter längtande hungriga korpar h. e. eleverne, som präja menigheten och sätta herrskaper i den förskräckelse, att endast salivation hjälper. Jag kunde anföra alt för många, som utan drägelkuren blifvit aldeles befriade från lues, men tysthetseden och flera orsaker afhålla mig därf från.»

Ett exempel, som belyser salivationskurens utbredning, är även förhållandena vid Danviks hospital. Detta ställe var det första i Sverige där veneriska patienter vårdades och antagligen gjordes början härtill 1706. Den byggnad där denna behandling utfördes går i alla skrifter under benämningen »Salivationshuset». Detta var först öppet endast två till tre månader på året, men från 1730-talet måste det hållas tillgängligt hela året om och ofta funnos där samtidigt ända till 50 patienter. När 1766 fråga om de veneriska patienternas förflyttning till andra platser uppstod talas i ett kungl. brev av den ^{11/12} nämnda år till Kammarkollegium om »detta cur- och salivationshus, som 1706 skall blifvit vid Danviken inrättadt», vadan det är tydligt, att det nämnda betecknande namnet ännu i den tiden bibehölls.

Det nyss sagda torde vara nog för att klargöra den roll salivationskuren spelade under ifrågavarande tid.

Såsom sammanfattning synes vi kunna säga, att i stort sett kunskapen om dessa sjukdomar och deras behandling på 1700-talets mitt visade snarlika förhållanden i Sverige som i Europa för övrigt. Dock synas kunskaperna om syfilis natur betydligt efterblivna. Den moderna uppfattningen att gonorrhé icke var ett symptom på syfilis, utan en självständig sjukdom med annan orsak, hade ännu ej dykt upp här i Sverige.

Angående behandlingen så visar den samma virrvarr både i användandet av växtdroger och kvicksilvermedel eller deras blandningar som i andra länder.

En viss egendomlighet för vårt land var under denna tid den ofantligt stora utbredningen av rökkuren bland kvacksalvarna särskilt på landsbygden. Enligt GIRTANNERS arbete av 1788 skall rökkuren då varit nästan övergiven i Tyskland.

Bland läkarna var utan tvivel salivationskuren dominerande, vilket dock icke hindrade att även växtdekokterna såväl de amerikanska som en talrik skara inhemska i brokig blandning både sinsemellan och med massor av olika ingredienser flitigt kommo till användning. Behandling med måttliga doser kvicksilver som icke åstadkommo salivation eller ett motarbetande av salivationen under kvicksilverbehandlingen finner man i själva mitten av 1700-talet knappast här i Sverige. Men mot slutet av samma århundrade höjas en del röster för densamma.

Några speciella upplysningar om de metoder som läkarna i Stockholm använde då LINNÉ började sin praktik har det icke lyckats mig att finna, men det är väl ytterligt sannolikt att dessa begagnade sig av de för övrigt i Sverige brukliga.

III.

För den nu följande framställningen av LINNÉs egen verksamhet inom syfilidologien har jag anlitat ett flertal i Uppsala Universitetsbibliotek, i K. Biblioteket o. s. v. förvarade handskrifter samt LINNÉs egna medicinska arbeten (se förteckningen sid. 117).

Bland dessa handskrifter träffas sex med anteckningar efter LINNÉs föreläsningar av hans åhörare. Det måste naturligtvis ifrågasättas, huruvida dylika anteckningar verkligen kunna anses tillförlitliga. Vid jämförelse mellan källskrifterna n:r 2 och n:r 3 finner man emellertid så gott som en fullständig överensstämmelse i sjukdomarnas beskrivningar. Sjukdomarna själva äro ordnade efter något olika system, men detta måste givetvis bero på att LINNÉ själv ändrade den systematiska uppställningen av sjukdomarna. I båda påträffas vidare en hel del berättelser, som nästan äro avskrifter ur LINDERS ovan beskrivna bok, vilken således LINNÉ delvis synes använt för sina föreläsningar. Exempel härpå är berättelsen om de glänsande inkomster läkarna i början hade av salivationskuren, innan kvacksalvarna ännu lärt sig densamma, vidare uppgiften om svettkurer genom nedgrävning i dynghögar m. m. Dessutom överensstämma vissa detaljer i båda kollegierna med uppgifter i LINNÉs Vademecum, som är skrivet av honom själv. Källskrift n:r 4 synes vara en

fragmentarisk kopia av n:r 3. De delar som förekomma överensstämma fullkomligt med denna. I källskriften n:r 5 överensstämmer texten angående syfilis till alla delar med n:r 3. Källskriften n:r 6, som är skriven efter en kortfattad privat föreläsningsskurs, är mycket summarisk, men vad som där finnes är överensstämmande med de övriga. Källskriften n:r 7 är i motsats till de övriga skriven på latin. Den är mera kortfattad, men i avseende på syfilis stämmer den överens med de övriga. Dessa överensstämmelser mellan de olika lärjungeanteckningarna efter LINNÉ'S föreläsningar bilda för mig ett kraftigt stöd för dessa kollegiers tillförlitlighet och jag har ansett att där förekommande uppgifter måste motsvara LINNÉ'S ord.

Se vi nu efter vad de olika källorna kunna lära oss angående LINNÉ'S kunskaper i syfilidologi och hans verksamhet inom detta ämne, så synes det mig lämpligt att härvid taga hänsyn till följande olika moment, nämligen:

1) *Syfilis ställning i förhållande till andra sjukdomar.* Denna åskådliggöres bäst genom en översikt av LINNÉ'S sjukdomssystem. Såsom ovan nämnts hade LINNÉ efter förebild av sin gode vän SAUVAGES uppställt sjukdomarna, analogt med växterna, ordnade i klasser (classes), ordningar (ordines) och släkten (genera). Varje sjukdom bildade här ett släkte (genus), och sedan sönderdelade han varje sjukdomssläkte i en mängd arter (species) allt efter sjukdomarnas variationer. Analogien med växternas indelning är slående. Indelningsgrunden för detta system var huvudsakligast de kliniska symtomen och på en tid, då kunskaperna om sjukdomarnas patologiska förändringar och deras etiologi voro mycket minimala, kunde ju knappast någon annan indelning förekomma. Om den därför förefaller vår tid egendomlig och värdelös, så gjorde den dock på sin tid den nytan att ordnat framställa en mängd symptomkomplexer. Bland dessa finnas dock även en del naturliga sjukdomsgrupper.

Vid studiet av de olika källskrifterna visar det sig emellertid, att detta LINNÉ'S sjukdomssystem ej var detsamma. Det är tydligt, att LINNÉ icke med ens var färdig med sitt system, utan först i början av 1760-talet fastslagit detsamma. Då emellertid just utvecklingen av LINNÉ'S sjukdomssystem har vissa intressanta punkter, bifogas här de fem olika variationer som ovannämnda källor innehålla. Intet av dessa system sammanfaller med SAUVAGES' klassificering av sjukdomarna, varför LINNÉ, oaktat han fått idén från SAUVAGES, dock utarbetat sitt system fullkomligt självständigt.

1. *Sjukdomarnas system i LINNÉ'S Vademecum.*

I. <i>Phlegmone</i>	III. <i>Perspiratio</i>	VI. <i>Profluxus</i>
a) <i>Capitis</i>	a) <i>Totalis</i>	a) <i>Chyli</i>
Cephalalgia	Intermissio	Vomitus
Phrenitis	Synocha	Diarrhoea
Otalgia	b) <i>Difficilis</i>	Tenesmus
Odontalgia	Scorbutus	Anorexia
Ophthalmia	Cachexia	Bulimus
Angina	Hysterica	b) <i>Humorum</i>
b) <i>Trunci</i>	Melancholia	Stranguria
Pectoralis	IV. <i>Obstructio</i>	Catarrhus
Visceralis	a) <i>Suppurata</i>	Rancedo
Intestinalis	Tabes	Tussis
Renalis	Phthisis	Asthma
c) <i>Artus</i>	Calculus	Haemorrhagia
Arthritis	b) <i>Reclusa</i>	Menses
Rheumatismus	Icterus	Gonorrhoea
Erysipelas	Hydrops	Abortus
II. <i>Exanthema</i> (contagiosa)	Oedema	VII. <i>Externa</i>
a) <i>Universalis</i>	Atrophia	Abscessus
Pestes	V. <i>Motales</i>	Scirrhus
Petechiae	a) <i>Vigilia</i>	Fistula
Morbilli	Spasmus	Ulcus
Variolae	Epilepsia	Vulnus
b) <i>Particularia</i>	Vigiliae	Fractura
Lues	Mania	Luxatio.
Aphtae	Vertigo	
Herpes	b) <i>Somnus</i>	
Achori	Lipthymia	
Vermes	Apoplexia	
Scabies.	Somnolentia.	

Uppställningen av sjukdomarna i LINNÉ'S Vademecum är såsom synes synnerligen primitiv, antingen detta nu beror på att det representerar hans första utkast till ett sjukdomssystem eller att LINNÉ, då det gällde endast en receptbok, ansåg det mindre viktigt att noggrant utföra det samma. Någon likhet med SAUVAGES' system finnes icke. Anmärkningsvärt är, att LINNÉ redan här för syfilis (lues) till samma klass som de starkt smittosamma sjukdomarna pest, fläcktyfus, mässling och smittkoppor.

Ganska annorlunda utarbetat är sjukdomssystemet i LINNÉ'S föreläsningar från 1746 och 1747.

2. *Sjukdomarnas system i LINNÉ'S föreläsningar 1746—47* (Källskrift 2).¹

Cl. I. <i>Morbi critici</i>	Genus 125. Atrophia
Ord. 1. Febres continuæ	» 126. Marasmus
» 2. » intermittentes	» 127. Polysarchia
» 3. » exacerbantes	» 128. Leukophlegmatia
Cl. II. <i>Morbi phlogistici</i>	» 129. Anasarca
Ord. 1. M. phlog. membranaceæ	» 130. Ascites
» 2. » » parenchymatosi	» 131. Hyposarca
» 3. » » superficiarii	» 132. Graviditas
Genus 25. Pestis	» 133. Tympanites
» 26. Lethusa, Morta.	» 134. Hydrocephalus
» 27. Variola	» 135. Oedema
» 28. Morbilli	» 136. Rachitis
» 29. Petechia	Ord. 2. Morbi exanthematici
» 30. Purpura	Genus 137. Syphilis
» 31. Scarlatina	» 138. Scorbutus
» 32. Erysipelas	Ord. 3. Morbi decolores
Cl. III. <i>Morbi dolorifici</i>	Genus 139. Cachexia
Ord. 1. M. dolorif. capitis	» 140. Icterus
» 2. » » viscerum	» 141. Chlorosis
» 3. » » extremorum	Cl. VIII. <i>Morbi evacuatorii</i>
Cl. IV. <i>Morbi mentales</i>	Ord. 1. Morb. evac. per nares
Ord. 1. M. judicales	» 2. » » » oculos
» 2. » imaginarii	» 3. » » » aures
» 3. » voluntarii	» 4. » » » os
Cl. V. <i>Morbi privatitii</i>	» 5. » » » anum
Ord. 1. Langvores virium vitalium	» 6. » » » partes geni-
» 2. Morbi soporosi	tales sexus seqvioris
» 3. » sideratorii	» 7. Morb. evac. per vias semin.
» 4. » sensorii	» 8. » » » urethra
Cl. VI. <i>Morbi spastici</i>	» 9. » » » poros
Ord. 1. Morbi rigidi	Cl. IX. <i>Morbi chirurgici</i>
» 2. » agitatorii	Ord. 1. Vitia superficiales
» 3. » suffocatorii	» 2. » exanthematici
Cl. VII. <i>Morbi deformes</i>	» 3. » prominentia
Ord. 1. M. def. escicantes & exsuccii	» 4. » deformantia
Genus 123. Phthisis	» 5. » dialytica.
» 124. Tabes	

Under det att det första systemet innefattade 7 klasser, 13 ordningar och 65 sjukdomssläkten, så finna vi här ett system av 9 klasser, 36 ordningar och 247 släkten och här har LINNÉ skilt syfilis från de starkt smittosamma sjukdomarna förande dessa senare till samma klass som en mängd andra inflammatoriska (phlogistiska) sjukdomar såsom enterit, cystit, hepatit, nephrit o. s. v., under det han på grund av syfilis

¹ På grund av det stora antalet sjukdomsgenera i tabell 2 och de tre sedan följande har av utrymmesskäl endast de sjukdomsgenera medtagits, vilka hava något att göra med syfilis eller eljes äga något intresse. Klasser och ordningar äro fullständigt angivna.

deformerande egenskaper rubricerar denna bland morbi deformes, dock i en särskild ordning, morbi exanthematici, tillsammans med skörbjugg.

I sina föreläsningar på 1750-talet (källskrift 3, 4 och 5) placerar LINNÉ åter syphilis i samma klass som de epidemiska sjukdomarna och benämner denna klass exanthematiska febrar. Precis som i sitt *Vademecum* för han dock icke syphilis till samma ordning som de epidemiska sjukdomarna, utan i en särskild sådan tillsammans med den obetydliga munsjukdomen *Aphta*.

3. *Sjukdomarnas system i LINNÉ'S föreläsningar 1752—1758* (källskrifter 3, 4 och 5).

Cl. I. <i>Febres critici</i>	Cl. VI. <i>Morbi soporosi</i>
Ord. 1. Febres continuæ	Ord. 1. Universales dictu
» 2. » intermittentes	» 2. Morbi sopor. propriæ
» 3. » exacerbantes	» 3. Soporos sideratorii
Cl. II. <i>Febres phlogistici</i>	» 4. Morb. privatitii sensor.
Ord. 1. M. phlog. membranacci	Cl. VII. <i>Morbi spastici</i>
» 2. » parenchymatosi	Ord. 1. Morbi rigidi
» 3. » » externi	» 2. » agitatorii
Genus 1. Erysipelas	» 3. » suffocatorii
» 2. Phlegmone	Cl. VIII. <i>Morbi deformes</i>
Cl. III. <i>Febres exanthematici</i>	Ord. 1. M. def. exsiccantes
Ord. 1. Morb. exanthem. externi	» 2. » Hydropici
Genus 1. Pestis	» 3. » decolores
» 2. Variola	Cl. IX. <i>Morbi evacuatorii</i>
» 3. Morbilli	Ord. 1. Morb. evac. per nares
» 4. Lethusa, Morta	» 2. » » » oculos
» 5. Petechia	» 3. » » » aures
» 6. Purpura	» 4. » » » os
» 7. Uredo	» 5. » » » anum
Ord. 2. Morbi exanthem. interni	» 6. » » » partes genital. sexus seqvioris
Genus 1. <i>Aphta</i>	» 7. Morb. evac. per vias seminales
» 2. Syphilis	» 8. » » » per urethra
Cl. IV. <i>Morbi dolorosi</i>	» 9. » » » poros
Ord. 1. M. dolor. externi	Cl. X. <i>Morbi chirurgici</i>
» 2. » » » capitis	Ord. 1. Vitia superficiales
» 3. » » » viscerum	» 2. » exanthematici
Cl. V. <i>Morbi mentales</i>	» 3. » prominencia
Ord. 1. Judicarii	» 4. » deformantia
» 2. Imaginariï	» 5. » dialytica.
» 3. Morbi voluntarii	

I detta system får LINNÉ 10 klasser just genom att bilda den nämnda klassen exanthematiska febrar dels av en grupp från de phlogistiska, dels av en grupp från de deformerande sjukdomarna. Ordningarnas antal är här 38 och släktenas 259.

År 1759 då LINNÉ'S *Genera Morborum* framlades såsom gradualav-

handling av JOHANNES SCHRÖDER hade LINNÉ utökat de exanthematiska sjukdomarna genom att till dem lägga ännu en tredje ordning, vilken representerades av sjukdomen Erysipelas och tagits ur de phlogistiska sjukdomarna. Vidare hade han gjort den ändringen att syfilis placerats i samma ordning som de epidemiska sjukdomarna, i omedelbar anslutning till dem. Dessutom låter han denna sjukdomsklass nu intaga första rummet i sitt system, ändrar även andra klassers nummerordning samt antalet och beskaffenheten av ordningarna inom de evakuatoriska (IX) och kirurgiska (X) sjukdomarnas klasser, samt får därigenom följande system.

4. *Sjukdomarnas system i LINNÉ'S Genera Morborum av 1759*
(källskrifter 6, 7 o. 11).

Cl. I. <i>Exanthematici</i>	Ord. 3. Suffocatorii
Ord. 1. Contagiosi	" 4. Constrictorii
Genus 1. Morta, Lethusa	Cl. VII. <i>Dolorifici</i>
2. Pestis	Ord. 1. Intranei
3. Variola	" 2. Extranei
" 4. Rubella, Morbilli	Cl. VIII. <i>Deformantes</i>
" 5. Petechia	Ord. 1. Emaciantes
" 6. Syphilis	2. Tumidosi
Ord. 2. Sporadici	" 3. Decolores
Genus 7. Miliaria, Purpura	Cl. IX. <i>Evacuatorii</i>
" 8. Uredo, Scarlatina	Ord. 1. Capitis
" 9. Aphtha, Urticaria	" 2. Thoracis
Ord. 3. Solitarii	" 3. Abdominis
Genus 10. Erysipelas	" 4. Genitalium
Cl. II. <i>Phlogistici</i>	Genus 195. Enuresis
Ord. 1. Membrabacei	196. Stranguria
" 2. Parenchymatici	" 197. Diabetes
" 3. Musculosi	198. Haematuria
Genus 25. Phlegmone	" 199. Glus
Cl. III. <i>Critici</i>	" 200. Gonorrhoea
Ord. 1. Continentes	201. Leucorrhoea
" 2. Intermittentes	" 202. Menorrhagia
" 3. Exacerbantes	" 203. Parturitus
Cl. IV. <i>Mentales</i>	204. Abortus
Ord. 1. Ideales	205. Mola
" 2. Imaginarij	Ord. 5. Corporis externi
" 3. Pathetici	Cl. X. <i>Vitii</i>
Cl. V. <i>Quintales</i>	Ord. 1. Humoralia
Ord. 1. Defecti	" 2. Dialectica
" 2. Soporosi	" 3. Exulcerationes
" 3. Privativi	" 4. Scabies
Cl. VI. <i>Motorij</i>	" 5. Tumores
Ord. 1. Spastici	" 6. Excrescentia
" 2. Agitatorii	" 7. Deformationes
	" 8. Maculae

Såsom synes bibehåller LINNÉ här de tio klasserna, men har endast 37 ordningar, däremot 320 släkten.

Den sista modifikation av LINNÉs sjukdomssystem presenteras i hans 1763 utgivna *Genera Morborum*. Såsom nedan synes har han här fått 11 klasser genom att klyva klassen Morbi Motorii och särskilja den ena delen under namn av Suppressorii såsom en särskild klass. Vidare har han ändrat klassernas inbördes ordning, några klass- och ordningsnummer och uppställt en del nya sjukdomsnamn, men syfilis och de övriga smittosamma sjukdomarna kvarstå oförändrade.

5. *Sjukdomarnas system i LINNÉs Genera Morborum av 1763* (källskrift 12).

Cl. I. <i>Exanthematici</i>	Cl. VI. <i>Quintales</i>
Ord. 1. Contagiosi	Ord. 1. Defectivi
Genus 1. Morta, Lethusa	» 2. Soporosi
» 2. Pestis	» 3. Privativi
» 3. Variol	Cl. VII. <i>Motorii</i>
» 4. Rubeola, Morbilli	Ord. 1. Spastici
» 5. Petechia	» 2. Agitatorii
» 6. Siphylis	Cl. VIII. <i>Suppressorii</i>
Ord. 2. Sporadici	Ord. 1. Suffocatorii
Genus 7. Miliaria	» 2. Constrictorii
» 8. Uredo	Cl. IX. <i>Evacuatorii</i>
» 9. Aphth	Ord. 1. Capitis
Ord. 3. Solitarii	» 2. Thoracis
Genus 10. Erysipelas	» 3. Abdominis
Cl. II. <i>Critici</i>	» 4. Genitalium
Ord. 1. Continentes	Genera, se närmast föregående.
» 2. Intermittentes	Ord. 5. Corporis externi
» 3. Exacerbantes	Cl. X. <i>Deformes</i>
Cl. III. <i>Phlogistici</i>	Ord. 1. Emaciantes
Ord. 1. Membranacei	» 2. Tumidosi
» 2. Parenchymatici	» 3. Decolores
» 3. Musculosi	Cl. XI. <i>Vitia</i>
Genus 39. Phlegmone	Ord. 1. Humoralia
Cl. IV. <i>Dolorosi</i>	» 2. Dialytica
Ord. 1. Intrinseci	» 3. Exulcerationes
» 2. Extrinseci	» 4. Scabies ¹
Cl. V. <i>Mentales</i>	Genus 262. Lepra, spetelsk
Ord. 1. Ideales	» 263. Pineas, skorv
» 2. Imaginari	» 264. Achor, flytande huvud
» 3. Pathetici	» 265. Psora, skabb

¹ Ordet Scabies synes här brukat i en helt annan betydelse än numera hos oss, i det att det icke betecknar sjukdomen skabb, utan en stor ordning, innehållande en mängd sjukdomssläkten av de mest skilda slag.

Genus 266. Lippitudo, surögd	Genus 276. Hordeolum, stolsteg
» 267. Serpigo, revorm	» 277. Verruca, vårta
» 268. Herpes, Elfblåst	» 278. Clavus, liktorn
» 269. Varus, finne	» 279. Myrmecium
» 270. Bacchia, rödfräsig	» 280. Eschara Rufwa
» 271. Bubo, böld	Ord. 5. Tumores
» 272. Antrax, bolde	» 6. Procidenciae
» 273. Phlyctacna, blåsa	» 7. Deformationes
» 274. Pustula, blemma	» 8. Maculae
» 275. Papula, qwesa	

I detta sitt slutliga sjukdomssystem får således LINNÉ 11 klasser, 37 ordningar och 325 släkten.

Liksom från början i sitt Vademecum ställer LINNÉ även sedermera syfilis mer eller mindre i anslutning till de starkt smittosamma sjukdomarna. Härifrån gives dock ett undantag, nämligen i föreläsningarna 1746—1747, men på 1750-talet återför han dem till deras förra plats, härvid — liksom för att ursäktas sig — sägande: »Fransoserna äro mycket svåra att rubricera i sitt system. De äro av olika auktorer förda till olika klasser. Han anser, att syfilis bör föras till febrarna, enär han »aldrig funnit någon pat. i fransoserna, som varit utan feber», till exanthemen på grund av sina utslag och »efter han säkert smittar få sitt rum ibland contagiosos».

2) *Frågan om syfilismittan.* Den sysselsätter mycket LINNÉ i hans föreläsningar och han betonar från början kraftigt, att denna sjukdom »på annat sätt aldrig kommer». Härigenom visar sig LINNÉ hava en betydligt riktigare syn på saken än hans samtid. De mest befängda åsikter och teorier om syfilis uppkomst voro eljest gängse. Jag påminner först och främst om LINDERS ovannämnda kuriösa åsikt, vilken blivit framställd för honom såsom den sannolikaste av LINNÉ'S företrädare i ämbetet professor LARS ROBERG. Bland andra teorier kan jag nämna åsikten om syfilis uppkomst ur lepra (spetälska) genom att denna sjukdom ändrade sig, vidare syfilis uppkomst genom ätande av människokött (FIORAVANTI), vilket skulle skett vid franska hären under Neapels belägring 1494, eller till följd av sodomi med hästar i samma här, eller genom att soldaterna i samma här av fienderna lurades att dricka förgiftat vin (CAESALPINUS), eller i Västindien genom att folket därstädes åt vissa ödlor av släktet Liguana (MARTINUS LISTER), eller genom coitus under menstruationstiden (PARACELsus), eller enbart genom otukt (UCAY) samt slutligen genom vissa astronomiska företeelser i stjärnorna och planeterna eller genom Guds direkta straffdom. Dylika åsikter voro ännu strax före LINNÉ'S tid i omlopp. Mot dessa uppträdde LINNÉ bestämt, fastslående, att smittan var den enda orsaken till syfilis, och sedan han i sina föreläsningar kraftigt betonat detta, uppkastar han frågan: »Men vad är smitta?» och ingår

härefter på frågan om de smittosamma sjukdomarnas etiologi på ett sätt som förtjänar att utförligt citeras.

»De som påstå», säger han, »att sjukdomar komma af acido et alkali, säga at smitta är en putredo aeris (luftens förruttelse) som insupes med andedräkten.» »Andra säga at det är en evaporation ur jorden, svafveldunster och dylikt.» Efter anförandet av olika åsikter fortsätter han: »Den sannolikaste af alla meningar är at smittan kommer af *Acaris*¹ och skola vi se til på hvad skiäl hon grundar sig. Man vet at i naturen gifvs många kräk, som äro för oss osynliga; LOEWENHOEKS försök visar det tydligen, då han med microscopet märkt så små kräk at 100:de kunde rymmas i en droppa, af hvilka alla hade lif och rörelse».

»At *Skabb* och *Klåda* förorsakas af dylika insekter är otvifvelaktigt, ty dem kan man alltid få se, när man ser en sådan skabb-blåsa, så kan man strax bredevid den finna igen sielfva inskttet, denna finnes ej i sielfva blåsan, der har han redan varit ock gått därifrån. Betraktar man denna, finner man at hon äger 8 fötter.» Härefter en närmare beskrivning av skabbdjuret.

»LOEWENHOEK har anmärkt at de små maskar som finnas i vatten äro så små, i anseende til dem, som finnas i osten, som en råtta mot en Elephant. Här kunde finnas ännu smärre än desse, huru möjligt är icke det, at de kunna komma in. Dessa som andra insekter tola ej mycken värma, begifva sig ofta i superficies corporis (kroppens mynningar) och kunna då följa up i luften tillika med transpiration, ock således til andra transporteras. När de flyga i luften komma de in i kroppen så väl genom poros som i synnerhet genom munnen blandas med saliven följa med ned til magen eller absorberas i lungerna, hvarest äro många venae absorbentes, föröka sig der, begynna at fräta ikring sig hvarest förorsakas feber och hetta, hvilken de ej lida, ty den är för starck, begifva sig närmare til superf. corporis och förorsaka der exanthemata.»

Sedan LINNÉ utvecklat sina skäl fortsätter han: »Således har man såväl a posteriori, som priori funnit, at det intet strider emot denna satsen; altså giöra vi nu denna conclusion, at smitta propageras genom små acari, som äro så fina at de flyga i luften, ock är troligt at de äro af så många slag, som differenta exanthematiska sjukdomar äro.»

LINNÉ uttalar således här tydligt den tanken, att de smittosamma sjukdomarna bero på *levande* smittoämne och *ett specifikt slag för varje sjukdom*. Denna tanke, som drygt hundra år efteråt visade sig till sin princip huvudsakligast riktig, bevisar vilken ofantlig blick för de naturvetenskapliga företeelserna LINNÉ hade i jämförelse med sin samtid. Visserligen var LINNÉ icke ensam om en dylik tanke, ty just på 1700-talet uppdöko mer eller mindre tydliga aningar om mikroorganismer som etiologi till smittosamma sjukdomar, men mig veterligt har ingen framställt saken så tydligt som LINNÉ.

På ett annat ställe i sina föreläsningar säger LINNÉ: »Wij tro at det är med fransoserna som med de andra Exanthemata, nämligen at de kommit genom Acari». Härigenom är LINNÉs åsikt om syfilis' etiologi tydligt franlagd och utan tvivel har LINNÉ härigenom gjort en mycket

¹ *Acarus scabiei* är den organism, som förorsakar skabb. LINNÉ hade påvisat denna organism som orsaken till nämnda sjukdom, ehuru denna åsikt sedan blev bortglömd. — LINNÉ vill nu antaga att icke blott skabbens utan även andra sjukdomars smitta utgöres av dylika små organismer.

god insats i syfilisläran, i det han genom att i sina föreläsningar ständigt framhålla detta bidragit till en rationell uppfattning av denna etiologi såsom beroende på ett levande smittoämne.¹

3) *Syphilis spridningssätt*. Liksom LINNÉ hade en för sin tid ovanligt rationell uppfattning av syfilis' etiologi, så synes han även ganska riktigt uppfattat dess spridningssätt. Han säger nämligen: »Siukdomen propageras aldrig på annat sätt utan genom smitta och nästan aldrig utan per contactum humidum, så att någon vätska av den siuka rör en annans vätska». Ehuru denna spridning genom två fuktiga ytors kontakt sedermera visade sig icke vara fullt riktigt, utan att i stället det levande smittoämnet kunde intränga var som helst på huden där en skada på hornlagret förefanns, så blir dock i praktiken LINNÉ'S åsikt ungefär lika riktig. De smittovägar som LINNÉ angiver äro därför i stort sett desamma som vi nu känna. I sina föreläsningar framhåller han fyra sådana vägar såsom de *vanligaste*, nämligen: 1) kyss, 2) könsumgänge, 3) digivning samt 4) åderlåtning och koppning. Hans omnämnande av moment 4) fattar jag endast såsom ett exempel på spridandet av syfilitisk smitta genom instrument, och det är ej märkvärdigt, att han just valde koppning och åderlåtning, enär dessa behandlingsmetoder den tiden voro ofantligt utbredda. Såsom exempel på spridning genom åderlåtning och koppning berättar LINNÉ i sina föreläsningar historien om syfilis-epidemien i Brunn 1577, vid vilken 180 personer smittades med syfilis från ett och samma behandlingsställe för åderlåtning och koppning. Ej utan ett särskilt intresse har jag läst denna beskrivning i kollegierna över LINNÉ'S föreläsningar, enär jag själv, i mina föreläsningar, nu omkring 170 år efteråt brukar omnämna samma berättelse såsom ett eklatant exempel.

4) Vi övergå sedan till undersökning av LINNÉ'S ståndpunkt i avseende på de *sjukliga förändringarna vid syfilis*. En första inblick härifrån ger oss hans indelning av sjukdomssläktet syfilis i en mängd arter (species). Denna indelning är följande.

Genus 2. Syphilis s. Lues Venera.

Species:

1. Syphilis universalis cum gonorrhoea virulenta (kallas dröppel, då den är en fluxus seminis involuntarius).
2. cum ulcere penis, chancher.
3. cum bubone inguinum, Poulain.

¹ Första gången denna tanke i tryck finnes framställd av LINNÉ är i Sv. Vet. Akademi's Handl. 1750 sid. 183 i en uppsats *Kön om Sko-körn*, sid. 179—185 på tyska av A. G. KÄSTNER, Hamburg u. Leipzig 1754, S. 189. — Acarus såsom orsak till syfilis omnämnes även i CAROLI LINNÆI, *Noxa insectorum*, Holmiæ 1752, pag. 9, omtryckt i *Amoenitates academicæ*, Bd. III. 1756, pag. 342.

4. Siphilis cum paraphimosis, Spanska kragen.
5. » cum curvatura penis.
6. » cum porris (Porri = spetsiga condylom).
7. » cum nasi rubedine. Spanska sadlar.
8. » cum angina.
9. » cum ulceræ.
10. » cum exostosi.
11. » cum Rheumatismo.
12. » cum pustulis varioliformibus.
13. » Brunnus Gallicus (symtom som uppstodo efter bad i Källan vid Brunna i Italien).

Vid betraktande av dessa LINNÉs syfilisarter möter oss först frågan om gonorréns förhållande till syfilis. Av den nu föreliggande uppställningen framgår alldeles tydligt, att LINNÉ betraktade gonorré såsom en ren syfilitisk förändring och således icke tillägnat sig den senaste forskningen från andra länder i denna fråga. Angående gonorréns natur så karakteriserar LINNÉ den som en ofrivillig flytning av sädesvätskan, »fluxus seminis involuntarius», därigenom ännu hyllande den gamla huvudsakligast av ARETAEUS¹ under första århundradet efter Kristus framställda åsikten om dröppelns natur och således även här förbiseende sin samtids forskningar. I samband härmed finner jag lämpligt att i sin helhet redogöra för LINNÉs framställning av gonorrén enligt samtliga kollegier över hans föreläsningar, som jag haft till mitt förfogande. På grund av den ovan anförda åsikten om gonorréns natur fördes den såsom sjukdom i allmänhet till utgjutningssjukdomarna (Morbi evacuatorii) — se de ovan meddelade sjukdomarnas system sidd. 84 och 85 — och på grund av det organ från vilket flytningen kom till ordningen nr 7, Morbi evacuatorii per vias seminales. Såsom synonym benämning användes uttrycket *Incontinentia genitura*. Sjukdomen sönderföll i följande arter

Genus gonorrhoea.

Species	1.	Gonorrh. nocturna.
»	2.	» benigna aphrodisiaca.
»	3.	» a stupratione.
»	4.	» a calculo, vartill kom en
»	5.	» maligna s. virulenta, vilken framkallades av syfilis.

Hos kvinnan uppställde man en motsvarande sjukdom Leucorrhœa, som likaledes fördes till Morbi evacuatorii men till ordningen 6, Morbi evacuatorii per partes genitales sexus sequioris (s. 84 och 85). Den hade följande arter:

¹ Aretæus av Kappadokien levde i senare hälften av första århundradet efter Kristus, hörde till forntidens mest bemärkta skriftställare och var en av de första som framställde åsikten om gonorrén såsom en utflytning av sjukligt förändrad sädesvätska.

Genus Leucorrhoea.

Species	1.	Leucorrhoea	Spontanea.
"	2.	"	a Taenia.
"	3.	"	ab evacuationibus inordinatis.
"	4.	"	a Scirrhus uteri.
"	5.	"	menstrualis.
"	6.	"	a nimia venere.
"	7.	"	ab obstructione viscerum.
"	8.	"	a Moerore.
"	9.	"	ab ulcere uteri, varjämte på annat ställe omnämnes en
"	10.	"	maligna, som åstadkommes av syfilis.

De övriga syfilisarter, vilka LINNÉ uppställde, visa även de, att den kliniska bilden av syfilis icke var riktigt fastställd, utan att sammanblandning med andra sjukdomar förekom. Så räknar han de under art 3 omnämnda lymfkörtelsvullnaderna samt dessutom testikelsvullnader, vilka han i förklaringen räknar till »syphilitidem universalem», ehuru de framkallas av gonorré eller de förstnämnda även av det mjuka chancker-såret. Vidare är art 5 likaledes beroende på gonorré samt paraphimosis, som skulle karakterisera den 4:e syfilisarten, en svullnad beroende på mekaniska förhållanden och icke på syfilis eller någon som helst infektion. De vårtor (porri), som skulle karakterisera art 6, äro icke av syfilitiskt ursprung, utan en svulstbildning alldeles för sig.

Av de övriga arterna representerar art 12 ett särskilt slag av syfilis, som vanligen benämnes »syphilis maligna», och art 11 skall enligt LINNÉ'S beskrivning vara en kombination av skörbjugg och syfilis, något som i vår tid knappast förekommer, men de övriga arterna hava icke några karakteristiska utmärkelsetecken. Vidare utesluta de olika arterna icke varandra, utan ett visst fall av syfilis kan ofta hänföras till två eller flera av de här uppställda arterna. Så t. ex. vore det icke något märkvärdigt att påträffa ett fall, som samtidigt skulle föras till arterna 1, 4, 6 och 8 eller möjligen till ännu flera. Därför synes mig LINNÉ'S uppställning av ifrågavarande syfilisarter sakna både praktisk nytta och vetenskaplighet.

Liksom den kliniska bilden av syfilis var obestämd och felaktig, så synes också LINNÉ icke kunna hava skaffat sig en riktig uppfattning om denna sjukdoms utveckling. Sedan LINNÉ i sina föreläsningar givit en mycket oklar beskrivning på syfilis' »primärsår» — något som man för övrigt finner överallt i litteraturen från denna tid och ända fram till RICORDI'S arbeten på 1840-talet — så beskriver han sjukdomens spridning i kroppen sålunda: »Om materien supes in i kroppen, så sätta sig gierna fläckarna der som är bråsk och körtlar tilsammans e. g. vid basis nasi, i gommen, i pannan, går det längre så angriper det sielva benen och blir en caries ossium.» Varken här eller på några andra ställen framskymta tecken till uppfattning av den egendomliga omändring av sjuk-

domsprocessen till s. k. sekundära och tertiära förändringar, vilka äro så utmärkande för syfilis. I stället framhåller han som karakteristiskt:

1) Dolor osteocopus et nocturnus, d. v. s. nattliga bensmärter.

2) Marcor corporis, en avmagring och kraftlöshet »så at det på slutet intet blir mer än skin och ben igen, får aldrig såsom för sin hälsa utan får dragas med en svag kropp i al sin tid. kommer dock sällan til sina gråa hår», samt

3) lukten av syfilisutslagen, vilken skall vara så egendomlig, att den kan användas såsom diagnosticum. LINNÉ säger att dessa lukta »nästan som stekt härsket fläsk och terribelt vämjeacktig ock kan den, som något är förfaren, känna igen syphilis på lukten».

5) *Syphilis historia* behandlades av LINNÉ regelbundet i hans föreläsningar under rubriken »Historia morbi». Utan vidare kritik synes han antaga syfilis' amerikanska ursprung, förklarande »at de som säga at Hippokrates och Aretaeus beskrifvit honom misstaga sig, ty de hafva aldrig sett honom». Sjukdomens överförande från Amerika beskriver LINNÉ på ett från det vanliga något avvikande sätt samt sålunda: »Då Columbus kom hem från Domingo hade han med sig några qvinfolk, som han tagit der, och skiänckte til konung Alphonsus¹ i Spanien. De blefvo utdelte som trälinnor, några unga herrar blefvo med dem bekanta.» Av dessa herrar skulle sedan några blivit sända till Neapel till stadens försvar mot franske konungen Karl VIII och utbredd sjukdomen där genom bekantskap med stadens kvinnor. Denna beskrivning avviker från alla övriga i litteraturen förekommande. GIRTANNER, DEVERGIE och flera andra uppgiva, att Columbi matrosar blivt smittade under sitt besök på de Västindiska öarna, fört sjukdomen med sig hem och sedan spritt ut den i de hamnar dit de kommo, nämligen i Lissabon, Sevilla och Barcelona samt i Galizien, dit ett av fartygen styrde kosan. Framför allt i Barcelona, slutpunkten för Columbi resa, skall sjukdomen hava utbredd sig. Den spanske läkaren RODERIGO DIAZ DE ISLA påstår sig till och med bestämt kunna följa utbredningen från Columbi matrosar såsom utgångskälla. Sedan skulle sjukdomen förts till Neapel genom de spanska soldater som ditsändes. Varifrån LINNÉ fått den nämnda berättelsen om de båda amerikanskorna är icke lätt att förstå. I den historiska litteratur, som varit mig tillgänglig, har jag icke påträffat den. Det enda jag funnit är ASTRUCS och DEVERGIES omnämnande, att Columbus såsom bevis på sitt besök i den främmande världsdelen haft med sig hem några av dess invånare, enligt ASTRUC 9.

LINNÉ uppgiver vidare, att då den danske »Kung Christian 1519

¹ Denna uppgift är oriktig, enär Ferdinand och Isabella regerade i Spanien vid Columbus' återkomst. Uppgiften om Alphonsus finnes emellertid i tre av de svenska kollegierna, källorna 2, 3 och 4.

kom til Sverige hade han med sig en hop franskt folk, som så besmittade vårt fädernesland, at det aldrig står at utrotas». Detta meddelande har jag icke heller påträffat i den historiska litteraturen. Uppgiften förefinnes i de nämnda tre kollegierna (2, 3 och 4) och churu jag aldrig förr hört den, förefaller den mig mycket antaglig.

6) Övergå vi slutligen till den intressanta frågan, *huru LINNÉ behandlade syfilis*, så hava vi här ett rikt material till vårt förfogande. Givetvis bör hans receptbok, hans s. k. Vademecum (källskrift 1) giva goda upplysningar härutinnan. Två sidor i densamma (sidorna 156 och 157) upptagas här av anteckningar om syfilis. Figurerna 4 och 5 utgörande fotografiska avbildningar i naturlig storlek av dessa sidor, visa hur ofantligt svårläst och svårtydd denna skrift är. För dess dechiffring har jag att tacka i och för latinet rektor C. A. BROLÉN i Uppsala samt för de farmaceutiska termerna och tecknen apotekare KNUT SJÖBERG i Stockholm. Likväl finnas enstaka ställen där tydningen icke varit möjlig, vilka därför betecknas med —. I övrigt är resultatet följande:

Lues.¹

Def: Contag.

Sym. Lues venerea.

- Diagn.* 1. loci infecti pruritus, calor, inflamatiuncula,
pustula subalba, squamosa, erodens, mucosa, insanabilis vulgatis
 2. *Externa* inficit similibus pustulis ulcerosis
 et *interna* dehinc labia, *gingiv:* palatum linguam fauces, nasum,
viscera cerebri: pulm: hepar, lienem, uterum etc
 3 stillant saniem lentam mucosam, subviridem, erodentem
 serpendo in latus majus quam profundo.
 4. *Veretro externo* —, *interno* gonorrhoea, *vagina* fluor albus
 5. utriusque sexus *glandulae* inguinales tumentes bubones

¹ Översättning följer här nedan. Den har varit synnerligen svår dels genom det sammanträngda, fragmentariska och förkortade språket, dels genom manuskriptets otydlighet. Trots rektor C. A. BROLÉN'S osparade möda, för vilken förf. är honom stor tack skyldig, finnas likväl ställen, där översättningen är osäker och ett : därför utsatts, samt andra, där översättningen varit omöjlig och därför — — — utsatts. Receptformlerna mot slutet hava icke ansetts behöva översättning.

Definition: smittosam sjukdom. — *Synonym:* Lues venerea.

- Diagnos:* 1. på det angripna stället klåda, hetta, någon inflammation,
 vitaktig *blemma*, fjällig, eroderande, vätskande, obotlig om den spritt sig:
 2. smittar *huden* med likadana såriga blemmor;
 och angriper därefter *slemhinnor*: läpparna, tandköttet, gommen, tungan, svalget, näsan
 samt *inålrer*: hjärnan, lungorna, levern, mjälten, livmodern etc.
 3 avsöndra dropvis segt slemmigt var, grönaktigt och eroderande
 genom att sprida sig, mera åt sidorna än på djupet
 4. På *manslemmens yttre* —, i dess *inre* gonorré, i *slidan* vit flytning
 5. hos båda könen *ljumsk-körtlarna* ansvällda, buboner

150

Lucs

Def: contaq
Syr: atus: venerea.

Præp. 1. lovi infecti pruritus, calor, inflammatio, aculei,
pustulae, subalba, squamosa, eadem, munda, in anidit, ulcra;
2. Epithema infecti, similibus pustulis, ulceribus;
3. interos delinere labia, gingivae, palatum, linguam, fauces, nasum,
virescere, carere, palmo: hepate, Cerebrum, interos. 2.
4. Stillant Janicem lentam mucosam, subinde, erodentem
serpendo in labia, magis q. profunda
5. Vulva externa, et, interna gonorrhoea, vagina fluxu albi
6. utrinque ferre glandulas inguinales, tumores, bubones,
7. Vitæ membri inflammac, gangrenas,
testes tumidi, dolentes, pape ulcers; Vaginale semine, ap-
8. corruptione, carumcula, frangunt, erosio urethrae, prostratus,
costi, vesicae, valvæ, seminales
9. hinc in membra. q. dolore nocturno occupant, rigida, fluxus
10. Erosio caritissima, maxime nasi, et palati.
11. Caries media ossa occupant, Riqua in cranio.
12. Suppuratio carie, palati, in apophymata epiglottidis.
13. Tophi duri, ossa dolent, prostratus.

ca. Capit. mofy lucis ignara: 149 cum nobis, inatq, postea curat, venerea
ortu post an: 1463 in regno Neapolitano, mor gallico exorta, hinc in
comunicata, generata, lactura, salivâ, sudore, genitura, foeta, pueris.

Præp. solat manifestari primo, in qua parte contrahitur

cura gonorrhoeae in maribus. Fuori uterini in foemina, eodem modo
dracaco, potu, in actione
Dugaco, q. 12, spona repetita
Coniunctis, balsamici
Vitis, potus, lenis, et abstinencia acido, et potu stimulantibus
Perseverandum in cura donec nullus sit et in ea manifest
Infectio, sicut ut gonorrhoea,
cataplasmate andyno, diffinitate, emolliente.
Dubo verbi, diffipando, et 15, postea supponendo deum
Teste humida, fovendo, et gonorrhoea, emolliente, levando,
Pustulae, et caries, erodente, et crum.
Lus, perfecta cura, et salivâ
Infectio, pusculi, diffipandi, dolores, autem in contrahendo
subito, magis, tortura, op.

Fig. 4.

Sid. 156 i Linnés Vademecum
(nat. storlek).

6 *Uris membri* inflammatione gangræna.

Testes tumidi dolentes, sæpe ulcerosi; vesiculæ semini: aggr.

7 *Mulieribus* carunculæ stranguriæ, erosio urethræ, —
colli vesicæ, vasor. seminalium.

8. hinc in membra, quæ dolore nocturno occupant. rigiditas flexurarum

9 *Erosio* cartilaginum, maxime nasi et palati

10 *Caries* media ossa occupans, præcipue in cranio

11 Supperpositæ cariei partes in apostemata exurgunt

12. Tophi duri, obscure dolentes sensim acutius.

Causa. LISTER¹ morsus lacerti igvanæ² cum morbus curatus pastu carnis revocatur

Ortus post an: 1463³ in regno Neapolitano mox gallico exercitu, hinc Europ.

Communicatur generatione, lactatione, saliva, sudore, genitura, transpiratione.

Progn. Solet manifestari primo, in qua parte contrahitur.

Cura gonorrhœæ in maribus. *Fluoris uterini* in feminis. eodem modo.

Balneo, fotu, injectione.

Purgatione ☿⁴ sæpe repetita

Emulsionibus balsamicis

Victus potusque tenuis s. abstinencia a cibo s. potu stimulante ♀⁵

Persistendum in cura donec nil stillat s. in ☐⁶ manifestatur.

6. *Hos män* brand i manslemmen genom inflammation

Stenarna svullna, värkande, ofta såriga; sädesblåsorna — — —

7. *Hos kvinnor* utväxter, stranguri, erosion i urinröret, —
i blåshalsen och sädeskärlet(!)

8. härifrån sprides sjukdomen till lemmarna, i vilka uppstår nattlig värk och styvhet i lederna

9. *Erosion* av broskartade delar särskilt i näsan och gommen

10. Röta angriper benbyggnadens inre, i synnerhet i kraniet

11. delar, som ligga över det karterade, övergå i varbildning

12. hårda benförtjockningar, diffust värkande, småningom häftigare.

Orsak: Enligt LISTER bett av igvana-ödlan. Efter botandet återfall genom ätande av dylikt kött.

Första uppträdandet efter år 1463 (sic!) i konungariket Neapel, fördes snart därifrån av den franska hären till hela Europa.

Sprider sig genom könsmängde, digivning, saliv, svett, födelse, utandning.

Prognos: Det plägar i början visa sig, i vilken del av kroppen sjukdomen koncentrerar sig.

Behandling av gonorré hos män, av *flytning ur livmodern* hos kvinnor på samma sätt:

bad, varmt omslag, injektion,

laxering genom kvicksilvermedel, ofta upprepade,

emulsioner med balsamiska ämnen,

inskränkning i mat och dryck eller avhållsamhet från mat och dryck, som
eggjar könsdriften.

Denna kur bör fortsättas, tills intet flyter eller synes i urinen.

¹ MARTINUS LISTER (1638—1711), naturforskare, livmedicus hos drottning Anna av England.

² Hänvisar till sidan 144 i LINNÉ'S Vademecum.

³ skall antagligen vara 1493, vilket år ofta anges såsom syfilis utbrott i Neapel.

⁴ ☿ = Mercurius, kvicksilver. Sål. ☿⁴ = mercuriali.

⁵ ♀ = Venus, här i akkusativ sål. Venerem.

⁶ ☐ = urina.

Infla(mmati)o penis ut gonorrhœa.

Cataplasmate anodyno, discutiente, emolliente.

Bubo venereus dissipando s. si non prosunt supponendo depurando.

Testis tumidus fovendus ut gonorrhœa, emplastro levandus.

Pustula et cancri erodendi ad vivum.

Lues perfecta curatur salivatione.

indicatur pustulis dispersis, dolores artuum nocturni,

Bubones magni, torturæ ossium, sæpe gonorrhœa.

Monspelienses dat¹ ægro lac per aliquot dies, mox fricant pedes et tibia(s) unguento mercuriali, post dies aliquot femora et brachia, non truncum. si salivationis signa indicantur mox lene purgans, desistere a frictione donec evanescat symptoma, iterum fricatio, semper diætæ lactea.

Parisienses cinnabaris factitiæ $\mathfrak{Dj}^2$ supra carbones ignitus, corpore cooperto excepto capite, fumant, altera vice et totum caput sub tegmento includunt, os et oculi clauduntur ut respiratio et fumus solo naso excipiatur; et hoc minori periculo curant, si salivationis signa (quod raro). detur purgans. diætæ lactea. Non nocet nervis.

Vitulus tener sugat penem polluentem ut mamma
quandiu ferat æger. Curat ex *vetula militi* expert(?)

Coris decoctum in lue ♀ utuntur Arabes. Shaw.³

Inflammation i manslemmen behandlas såsom gonorré.

Smärtstillande, lösande och uppmjukande grötar och omslag.

Venerisk körtelsvullnad behandlas med skingrande medel eller om dessa icke hjälpa med påläggningar och renande medel.

Vullnad i stenarna skötes såsom gonorré, lindras med plåster.

Varbildningar och kräftartade ställen böra skrapas till frisk vävnad.

Fullt utbildad syfilis botas genom salivation.

den kännetecknas av spridda varblåsor, nattlig värk i lederna,

stora körtelsvullnader, plågor i bensystemet, ofta gonorré.

Läkarna i Montpellier giva den sjuke under några dagar mjölk samt ingnida strax efteråt unguentum mercuriale å hans fötter och underben samt efter några dagar å låren och armarna, men icke å bålen. Om tecken till salivation visa sig, gives strax ett lindrigt laxativ och upphöres med ingnidningen, tills symptomet försvunnit. Sedan åter ingnidning och under hela tiden mjölkdiet.

Läkarna i Paris begagna konstgjord cinnober, en skrupel, upphettad över koleld. Därmed röka de hela kroppen utom huvudet under ett hölje; en annan gång innesluta de också huvudet under höljet med mun och näsa tillslutna, så att inandningen av röken endast går genom näsan; och detta göra de med mindre fara, om tecken till salivation (visa sig) — något som sällan inträffar. Laxermedel givas. Mjölkdiet.

En ung kalv får dia den sädesavgivande manslemmen såsom en spenc, så länge den sjuke fördrager. Detta skadar icke nervsystemet. En soldat har försökt denna kur medelst en käring(?).

Araberna använda vid syfilis dekokt av Coris. (Uppgift av Shaw.³)

¹ Antagligen skrivfel; bör vara »dant».

² $\mathfrak{D}$ = scrupulus = 20 gran = 1,25 gram. $\mathfrak{Dj}$ = I scrupulus, $\mathfrak{Dij}$ = II scrupulus, $\mathfrak{Dijj}$ = III scrupulus o. s. v. $\mathfrak{Ds}$ eller $\mathfrak{Dss}$ eller $\mathfrak{D\beta}$ = semi-scrupulus = $\frac{1}{2}$ scrupulus.

³ THOMAS SHAW (1694—1751), engelsk Afrikaresande.

2. Solut: ☿¹ corros. in ∇² plantaginis (*in ulc. canerosis*)
3. Solut. sacchar, ♄³ in ∇⁴ } *in preputio tumido*
Camphora in ♂⁵ amygd. dulc. }
4. Lac virginal Ph. Lond.⁶: *in pustulis s. tuberculis*
5. Decoct. lignor.⁷, mel rosar.⁸, camphor, alumen: f. gargarisma. *Ulcera palati.*
6. ∇⁴, Sol. sacch. ♄³; camphor., mel rosar. M: f. elysmata — — — in — — —

Den första delen av dessa anteckningar om syfilis avhandla *diagnosm.* men erbjuder för oss föga intresse. Den bestyrker vad ovan framhållits om det oklara i den kliniska bilden och sammanblandningen med andra sjukdomar, särskilt gonorrén.

Angående syfilis' *orsak* så gör LINNÉ ett omnämnande, som hännyftar på MARTINUS LISTERS (drottning Annas i England hovläkares) egendomliga åsikt, enligt vilken, såsom det heter i LINNÉ'S kollegier syfilis »i Amerika först skulle kommit deraf at de ätit Iguaner, en den styggaste och giftigaste men dock smakligaste ödla i världen, emedan de då få excrementa på kroppen, som se ut som tuppkammar, sådana som diuret har och blifva liksom spitälska, ock emedan de som haft fransoser en gång få dem värre igen om de äta denna ödla.» Detta visar, att LINNÉ i sin receptbok icke bara nedskrivit sina egna åsikter utan även andras, till och med sådana som han själv icke trodde på. Härigenom minskas värdet av hans receptbok såsom upplysning om hans egen syfilisbehandling, enär han givetvis kan hava antecknat andras recept utan att själv gilla dem. Och medgivas måste att dylika anteckningar rätt ofta kunna påträffas i receptböcker. Vi måste därför vara försiktiga med att ur LINNÉ'S receptbok göra slutledningar angående den syfilisbehandling, som LINNÉ själv utförde.

LINNÉ har också några anteckningar om syfilis *uppkomst* och dess *utbredande*, vilka överensstämma med det förutnämnda.

dum plumbicum: 2, Cerussa (= Hydrato-carbonas plumbic.) 4, Pompholygos (= Oxid. zincicum crudum) 2, Olibanum (= Gummi-Resina Olibanum) 1.

¹ ☿ = sublimera, sublimerad (kem.). Sål. ☿¹ = sublimerat kvicksilver = sublimat.

² ∇ = aqua, vatten.

³ ♄ = Saturnus, bly.

⁴ ∇⁴ = Calx, kalk. Sål. ∇⁴ = kalkvatten.

⁵ ♂ = Oleum, olja.

⁶ Lac virginis Ph. Lond. = Aqua Rosæ med Tinct. Benzoës och Tinct. Tolu.

⁷ Decoctum lignorum = dekokt på Lignum Guajaci, Lignum Juniperi, Radix Glycyrrhizæ och Rhizoma chinæ (ibland dessutom Lignum Sassafras och Radix Sarsaparilla).

⁸ Mel rosarum (M. rosaceum, M. Rosæ, M. rosatum), rosenhonung sammansattes av: Petala Rosæ gallicæ, concisa, 10 delar, macererade med 50 delar Spiritus dilutus under 24 timmar och Mel depuratum 90 delar samt Glycerinum 10 delar, vilka tillsattes efter pressning och filtrering av den första blandningen. Sedan avdunstades det hela till 100 delar. — Kan också göras av Extract. fluid. Rosæ 1 + Mel depurat 9.

Under *behandlingen* angives först gonorré, vilken hos såväl män som kvinnor skötes lika, med bad, baddning, injektioner, kvicksilverlaxans, emulsioner, balsamiska ämnen samt försiktighet i mat och dryck.

Angående behandlingen i övrigt kommer jag längre fram att i sammanhang hänvisa till här angivna metoder; vill likväl redan nu påpeka en del viktigare förhållanden framför allt LINNÉ'S påstående att utbildad syfilis, lues perfecta, behandlas med salivationskur. I motsats här till omnämner han vid redogörandet för smörjkuren i Montpellier och rök-kuren i Paris att om salivation här uppträdde kvicksilvret genast utsattes och laxérmedel användes.

En mycket egendomlig behandlingsmetod finnes omnämnd, nämligen att låta en späd kalv dia penis liksom en spene, så länge den sjuke fördrog. I hans föreläsningar omnämnes även samma kur med tillägg att den härstammade från Norge och användes vid färsk gonorré.

Anmärkningsvärt är att i LINNÉ'S receptbok växtdekokter så föga omnämnas (endast Coris, Guajak i LISTER'S recept, och Decoctum Lignorum i gurgelvatten), då för övrigt i hans brev och skrifter framskyntar ett synnerligen stort intresse för växtdrogerna och ett hopp om att just bland dessa finna något kraftigare medel mot syfilis än som hitintills varit känt, något som för LINNÉ'S natur är lätt att förstå. Såsom professor i Uppsala visade han däremot ett mycket stort intresse för många växtdroger. Vi skola nu ägna en liten undersökning åt hans ståndpunkt på dessa båda områden, växtdrogernas och kvicksilvrets. I LINNÉ'S *Materia Medica* från 1749 upptagas 5 växtdroger såsom medel mot syfilis. Dessa äro:

1) Bardana (sid. 132), om vilken han lämnar följande upplysningar:

375. *Arctium*. Fl. Suec. 651.
Lappa major. *Arctium dioscoridis*. Baub. pin. 198.
Loc: Europæ nostræ incarcerationata. Perennis, vulgaris.
Pharm.: *Bardane* Radix, Herba, Semina.
Qual: dulci-subaustera. Sem. amarissima.
Vis: esculenta, diuretica, Sem. purgans.
Usus: Phlogosis, Nephritis, Arthritis, Siphilis, Oedema.
Comp: Eff. bardanæ composita.

2) Coris (sid. 27), om vilken han meddelar:

80. *Coris*. Hort. Cliff. 68. Hort. Ups. 46.
Coris cœrulea maritima. Baub. pin. 280.
Loc. Gallia Narbonensis, Creta. Biennis. mansueta.
Pharm. *Corzoe* Herba, Decoctum.
Qual: amarissima.
Vis: pellens, nauseosa.
Usus: Siphilis.

samt dessutom i sina föreläsningar om syfilis berättar, att »Afrikanerna hafva en ört *Coris* kallad, som är giftig och förskräckligt besk, den kokar morerna och dricka decoctet, som ock något hielper». Samma meddelande har jag konstant funnit i de 7 kollegier öfver »Materia Medica», som jag genomgått.

Såsom exempel vill jag citera ur ett kollegium 1754:

»*So^a Coris*. Rajus säger: at denna örten, är den bäskaste i hela werlden. Icha: berättar ock at *Coris* infunderas i Barbariet och drickes som Thé, äfwen at hon brukas pulfveriserad i Chancre och Siphilitide.»

Ur ett kollegium 1758:

»*So^a Coris monspeliensis*. Rajus säger: att den örten är den bäskaste i hela werlden. Sloane säger, at Morene och slafwarne bruka den för Fransoser; fins wid Algier, hon infunderas som Thé och drickes, äfwen pulfveriserad brukas hon i Chanchre och Siphilitide, hon drifwer starkt och ränsar bloden.»

Ur ett kollegium 1762:

So^a Coris, är ej i bruk; hon växer i sand med lite swart mylla; är starkast till smaken: intensissime amara, ja roten är så betskt, att Rajus, som altid smakade på örterna, spydde deraf, då han smakade på denna. Schaw omtalar att hon brukas i Algier, i decocto el. infuso emot fransoser, och borde hon ägas på Apothequen.»

Samt ur ett kollegium 1762—1763:

»*So^a Coris monspeliensis* sapore intensissime amaro est, adeo ut Rajus qui vegetabilia quaecumque gustare solitus erat cum hanc Corin gustasset vomuerit. Shavius sub iter suum orientale rescivit. hanc infusam Arabum esse remedium catholicum in Siphilitide. Faba ignatii, quæ botanice Strychnos volubilis dicitur, ab insularis Philippinis adfertur, ubi in febribus exacerbantibus et intermittentibus, inqæ morbis soporosis, Asthmate et Ecclampsia egregium medicamen præbet. Hanc Cucurbitifera vocat Pluckenet mantiss. Semen vel faba hæc summe amara est. Præscribitur vel in ∇ (se not 2 sid. 99) vel in ~ (spiritu) vel alio menstruo infusa. Prima dosis vertigine ægrum affligit. Dosis gr. VIII non transcendere debet. Medetur colicæ a viscido, febribus Upsaliensibus h. e. remittentibus, febribus pertinacibus intermittentibus, epilepsiæ, ecclampsie, morbis soporosis, Asthmati, morsibus venenatis, et vermibus. ☿^{is} (pulfvis, se not 13 sid. 98) ejus tollit vermes, infusum autem ceteros morbos. Faba hæc luteo 17^m tingit. Ubique habetur, et bono cum eventu præcipitur.»

Coris omtalas också i korrespondensen mellan LINNÉ och SAUVAGES. Den sistnämnde skriver den ²³/₅ 1753: »Jag ber dig upplysa mig om på vad sätt *Coris* användes emot syfilis.» Härpå svarar LINNÉ den ²⁰/₈ 1753: »*Coris* begagnas såsom dekokt av befolkningen i Barbariet (= Berberiet, Berbaresktaterna) mot syfilis efter vad SHAW meddelar i sitt *Itincrarium per Africam*, som du utantvivel sett. RAJUS berättar, att han av *Coris* endast smakat på roten och på grund av dess ytterliga bitterhet kräkning därav framkallats.»

3) *Guajacum* (sid. 70), om vilket LINNÉ skriver:

207. *Guajacum*: foliis pinnatis: foliolis quatuor obtusis. Hort. cliff. 187.

Pruno vel *Euonymo* affinis arbor, folio alato. Sloan. jam. 2 p. 133. t. 222.

Loc. Jamaica, Hispaniola.

Pharm: *Ligni sancti (Guajaci)* Cortex, Resina, Extractum.

Qual. insipida.

Vis: apericus, mundificans, pellens, vesceralis;

Usus: Siphilis Leucorhoea.

4) *Sassaparilla* (sid. 163), vilken LINNÉ skildrar sålunda:

460. *Smilax* caule angulato aculeato, foliis dilatato-cordatis inermibus. Hort. cliff. 459.

Smilax. viticulis asperis, virginiana, folio hederaceo laevi. Pluk. alm. 348 t. III. f. 2.

Loc.: Virginia, Mexico. Perennis, mansveta.

Pharm: *Sarsae Parille* Radix.

Qual: amicans, glutinosa.

Vis: sudorifera, mundificans.

Usus: Siphilis. Arthritis.

Comp. Decocta lignorum.

5) *Sassafras* (sid. 65), om vilken LINNÉ meddelar:

193. *Laurus* foliis integris trilobisque. Hort. cliff. 154. Gron. vrig. 46.

Cornus mas odorata, folio trifido: margine plano Catesb. carol. 1. f. 55.

Loc.: Pensylvania, Virginia, Florida, arbor, mansueta.

Pharm: *Sassafras* lignum, Cortex, Essentia.

Qual. subdulcis, acris, aromatica, fragrans.

Vis: diaphoretica, sudorifera, pellens, corroborans, mundificans.

Usus: Siphilis, Cachexia, Hydrops, Scabies, Flatulentia, Destillationes.

De tre sistnämnda utgöra såsom ovan nämnts de allmänt använda växtdrogerna och LINNÉ omnämner dem också i sina föreläsningar på flera ställen. Den fjärde av de ovan omnämnda mycket brukliga växtdrogerna, nämligen *Radix Chinæ*, synes LINNÉ icke rekommendera. Han säger i sina föreläsningar »at hon nog renade bloden något litet, men var dock ej souverain». I några av kollegierna över »Materia Medica» omnämnes också china-roten, men därvid anföres endast den kända historien, att kejsar Carl V fick sin syfilis botad med denna drog, varefter dess anseende steg.

De fem ovannämnda drogerna synas varit de enda som LINNÉ till slutet av 1740-talet använt och rekommenderat. Längre fram försökte han emellertid flera, vid vilka ett särskilt intresse är fäst. Av dessa vill jag nu först omnämna *Solanum Dulcamara*.

Denna växt använde BOERHAAVE i Holland och av honom fick LINNÉ kännedom om densamma (se nedan). LINNÉ använde den sedan mycket ofta såsom läkare vid amiralitetssjukhuset i Stockholm, men såvitt man kan döma då icke mot syfilis. I brev till ABRAHAM BÄCK den 21/12 1746 säger han sig hava funnit *Dulcamaran* »serdeles specifique uti

Lochiis retentis, Arthritide vaga, Rheumatismis» och i sin *Materia Medica* 1749 omnämner han densamma (n:o 95 sid. 32) såsom medel mot »Contusio, Rheumatismus, Icterus, Pleuritis, Asthma», men icke mot syfilis.

Det är tydligen först i början av 1750-talet som LINNÉ talar om en antisyfilitisk verkan av denna drog, vilket framgår av hans korrespondens med SAUVAGES. LINNÉ's första brev till SAUVAGES i denna fråga har jag icke kunnat finna, men i sitt svar till LINNÉ av den ¹³/₁₁ 1751 säger SAUVAGES:

»Din ypperliga iakttagelse angående botande av syfilis genom en dekokt av Dulcamara har jag ännu icke haft tillfälle att pröva, men jag har meddelat den åt mina kolleger, att flera må kunna försöka den. Det är ledsamt att du iakttagit endast ett fall.»

Då LINNÉ således vid den tiden icke haft mera än ett fall med denna behandling, så är det tydligt, att det just var efter 1750 som han började använda Dulcamara mot syfilis.

LINNÉ och SAUVAGES avhandla sedan ofta denna fråga i sina brev. Den ¹²/₂ 1752 skrev SAUVAGES till LINNÉ: »Det botemedel mot syfilis, som du har lärt mig, gör underbart god verkan, men mest under hösten. Jag tackar dig hjärtligt», samt den ¹/₆ 1752:

»Dulcamara har av en vän, vilken jag skriftligen meddelat din observation, använts i 2 fall och förträffligt botat syfilitiska sjukdomar, gonorré etc. — — — Min vän MESPLEX skriver, att han under den sistförflutna hösten botat 5 syfilispatienter medelst Dulcamara, men att under innevarande vår Dulcamara icke gjort nytta åt någon enda. Vadan detta? Männe årstiden, våren, hindrar? MESPLEX tror att så är händelsen.» Vidare skriver SAUVAGES den ¹⁸/₄ 1753: »Jag önskar, att jag hade såsom hemlig bevarat din uppgift till mig angående Solanum såsom bot för syfilis. Det är dock endast åt några få personer som jag meddelat den. Medlet har icke så lycklig verkan vid gonorré, men i andra veneriska sjukdomar är det förträffligt.»

I glädjen över dessa underrättelser meddelar LINNÉ sin käre vän ABRAHAM BÄCK i brev av den ¹⁸/₅ 1753:

»Jag har nu fått tredje berättelsen ifrån Frankrike at mitt medel för frantzoser, som jag communicerat med en enda under ed, är försökt i det största Nosocomium och at det curerar prompt frantzoser utan at klicka, utan at göra smärta eller evacuation och at frantzoser cureras på 14 dagar, men gonorrhoea går trögare, än sjelfwa frantzosern, doch säkert. Jag hoppas få præmium, om jag det kan præstera.»

Frågan om Dulcamara och syfilis fortsattes sedan länge i korrespondensen mellan LINNÉ och SAUVAGES. Så skriver den senare ¹⁴/₁ 1756: »Din dekokt av Solanum Dulcamara står långt framför sur mjölk vid syfilis, gonorré etc. enligt nyss anställda försök», samt den ⁷/₈ 1760:

»Genom infusion enbart av Solanum Dulcamara och mjölk har i Nîmes en svår sjukdom botats, som allmänt ansågs vara obotlig. Det var nämligen Syphilis scrophulosa exostosis tibiae, anikilosi cubiti, ulcere caneroso labii, doloribus nocturnis, febris hectica etc. — allt detta i rikt mått. En vanlig läkare har beslutit att meddela allmänheten denna kur och jag har lämnat honom tillstånd därtill, om han blott tillerkänner dig hedern av denna upptäckt.»

LINNÉ skriver till SAUVAGES den ²⁶/₁ 1761: »Jag ber dig säga mig om den bok angående Dulcamara-infusion, som du säger vara under tryckning, redan har utkommit, eller om den snart är att vänta», samt den ²⁸/₈ 1761: »Har den bok, som du skrivit till mig om, handlande om Dulcamara stipites utkommit i tryck?»

I sina föreläsningar över Materia Medica sysselsätter sig LINNÉ mycket med Solanum Dulcamara. Såsom exempel vill jag anföra ur ett kollegium av 1754 följande:

»95° *Solanum. Dulcamara.*

Stipites böra allenast finnas på apotheqven, och ej bladen, ty hon är Frutescens, har en singulaire smak, som är fatuus, det är blandat med bäskt. Stipites karfwas sönder ett lod. lägges i Thekannan och slås kokhett ∇ (se not 2 sid. 99) på, och låter så dragas på ett fyrfat; dosis är 2 tassar. I början är smaken något obehagelig, men man kan då dricka litet i sänder med mjölk, tils man blir wan, och är i högsta måtto mundificans, sköljer och corroborerar vasa. BOERHAVEN säger: at hon är potentior China och Sarsaparilla, det ränsar så bloden, at man ej wet des maka i werlden, drifwer menstrua, urinen, swetten, och gör excrementerna tunna. Usus: Fuller har brukat sitt infusum Traumaticum, när man fallit och fådt blod emellan musclarne, det är swårt at få bort honom, men detta infusum drifwer genom (se not 6 sid. 96), at man nästan kan se grumos. Det har blifwit brukat i långvaraktig podager och ictero, i torrvärk och persipneomonie har det med nytta blifwit brukat, äfwenledes i lochiis retentio då redan feber med delirium varit för hand, då e. gr Puerpera blifwit skrämnd är det oförlikneligit, patienten har blifwit god om 12 timmar. Det recommenderas eljest af medicis i alla morbis inflammatoriis i stället för Radix Senegæ.»

Ur ett kollegium 1758:

»95 *Solanum.* BUCHWALD och BOERHAVEN brukte denna mycket, är det bästa blodrenande som fins, de som hafwa grumlad blod och emot contusioner, stipites böra allenast finnas på Apotheqven, ty hon är frutesans, har en singulaire smak, de karfwas sönder, ett lod lägges i Thé Kanna och slås kokhet vatten uppå, låter det dragas på ett fyrfat; dosis är 2 tassar, i början är det widrigt, men kan blandas med litet mjölk tils man blir wan. BOERHAVE säger att det är potentior radice Chinæ et Sasaparillæ. Det ränsar blod: drifwer menstrua, urin och swett och gör excrementerne tunna. Det brukas med nytta i långvarig podager, torrvärk, Icterus puerperium, lochiis retentis, då redan feber och delirium varit för hand: Då e. gr: puerpera blifwit skrämnd; här är det oförlikneligen godt, och Patienten blifwit god innom 12 timmar. Det recommenderas af Med: i inflammations febrar i stället för radix Senega. Ut i pleuritide och frisen när den slår in, så skall pat: swettas så är han ute, uti Asthmate convulsivo bör han äfwen brukas.

Beskrives även i kollegier från 1760-talet.

I sina efterlämnade självbiografiska anteckningar säger LINNÉ om detta sitt användande av Dulcamara (se AFZELII bok sid. 204): Dulcamaran begynte han först i Sverige att bruka och curerade därmed syphilis och Scorbutus.» Efter omtalandet av ett fall av den sistnämnda sjukdomen fortsätter han: »SAUVAGES har även botat många fall av syfilis med dekokt av Dulcamara, vars bruk han lärt av Linnæus».

Sina samlade erfarenheter om Dulcamara har LINNÉ nedlagt i en gradualavhandling av GEORG HALLENBERG ²⁹/₅ 1771. (Dulcamara præsidia

D.D. Car. v. Linné propositia a Georgii Hallenberg Upsaliæ 1771, avtryckt i Caroli a Linné, Amoenitates academicæ, edidit J. Chr. D. Schreiber, Vol. VIII, Erlangen 1785.) Här rekommenderas Dulcamara mot ischias, reumatism, gulsot, skörbjugg, utebliven efterbörd och menstruation, kontusioner, skabb och syfilis. Angående syfilis omnämner han därvid följande:

»För något över 15 år sedan kom en havande kvinna hit från Stockholm och födde i den största fattigdom, Hennes elände förvärrades oerhört av efterbördens uteblivande, varpå följde feber, yrsel, ryckningar och utslag. Därtill kom, att hon var smittad av syfilis. Men då hon efter högädle herr Präses' (LINNÉ's) ordination fick Dulcamara, så kom efterbörden inom kort och det befanns även att de syfilitiska symtomen på samma gång minskats, och efter upprepat bruk tillfrisknade den sjuka fullkomligt från båda sjukdomarna. Den berömda professor SAUVAGES i Montpellier, som fick veta detta, bekräftade, att detta behandlingssätt ofta, i synnerhet under våren,¹ lämnat gott resultat. Vid gammal syfilis, flygande ledsmärtor, nattliga bensmärtor, stickningar och förlamning har erfarenheten sedermera visat att detta medel gör största gagn. Uteslutande med hjälp av detta medel lyckades SAUVAGES bota en svensk adelsman, som begav sig till Frankrike, då han icke trodde, att det i hemlandet fanns några medel mot de nämnda åkommorna. SAUVAGES blev mycket förvånad häröver och tvekade icke att erkänna, att han hade herr Präses (LINNÉ) att tacka för detta läkemedel.»

Ungefär samtidigt med dessa försök började LINNÉ även att intressera sig för två andra växtdroger såsom antisyfilitiska medel, nämligen *Lobelia* och *Ceanothus*. Historien härom är följande.

PETRUS KALM, professor i ekonomi i Åbo (sedan den ²⁴/8 1747), företog på (genom LINNÉ föranstaltat) uppdrag av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien och åtföljd av trädgårdsmästare LJUNGSTRÖM en resa till Nordamerika under tiden ¹⁶/10 1747—³/6 1751 (hans vistelse i Amerika ¹⁵/9 1748—¹⁶/2 1751) för att uppsöka och till Sverige överflytta för vårt klimat lämpliga nordamerikanska träd och buskar, varvid han besökte huvudsakligast nordligaste delarna av nuvarande Förenta Staterna intill de stora sjöarna och Niagara samt delar av Canada. Under denna sin resa insände han till Vetenskapsakademien en uppsats om *Lobelia* och *Ceanothus*, såsom utmärkta antisyfilitiska medel bland Amerikas indianer, vilken skrift publicerades i akademiens handlingar 1750. Redan i början av sin resa hade KALM fått reda på, huru de vilda indianerna i dessa trakter ådragit sig lues venerica under sina krig med söderut boende folk och hur denna sjukdom den tiden var allmän bland dem, men att de botade den synnerligen lätt. »Ja, fast sjukan vore så inrotad, at den sjuke vore half-ruten, och stank på långt håll, at nästan ingen kunde gå honom när, kan han dock inom kårt tid blifva botad och återställd til dess fullkomliga hälsa, utan at någonsin få återfall, om han icke frivilligt sänker sig deruti. Denna Curen förrätta de Wilde, utan at veta hvad quicksilfver är. Ja de anse denna sjukdom som en af de lättaste att bota.»

Till att börja med var det omöjligt för KALM att få upplysningar om detta läkemedel, emedan indianerna voro intagna »af den vidskeppeliga tancka, at om de upptäcka ett hielpemedel för någon Europé, skal det efter den tiden mista sin kraft». Senare lyckades honom dock detta tack vare hjälp av en överste WILLIAM JOHNSON, som i många år bott bland indianerna och gjort sig ansedd och älskad av dem och med vilken KALM blev nära bekant. Härigenom fick han reda på att av släktet *Lobelia* 5 olika arter kunde användas mot syfilis,

¹ Detta är raka motsatsen till vad SAUVAGES säger i sina egna brev, i vilka han uppgiver hösten såsom gynnsam för behandling med Dulcamara (se sid. 103) och synes mig icke kunna förklaras på annat sätt än genom en missuppfattning av GEORG HALLENBERG.

ehuru dock en var den förnämsta, och han lämnar på den en utförlig beskrivning. Av denna växt kokas en dekokt på rötterna, antingen de färska eller torkade, och av denna dryck får patienten dricka så mycket han tål, mest om morgnarna och först stark, sedan svagare varjämte dekokten även användes till baddningar utvärtes. Under tiden lätt och försiktig diet. Efter 2 eller åtminstone 3 veckor är sjukdomen försvunnen. Om patienten har många sår tillsättes till dekokten rötter av en *Geum*-art samt vid gammal syfilis rötter av en *Ranunculus*-art. En annan indian hade meddelat överste JOHNSON, att han hellre än Lobeliadekokten använde dekokt på rötter av *Ceanothus* eller *Celastrus*. Användningssättet för denna var likartat med det nyss beskrivna och vid äldre fall tillsattes rötter av en viss *Rubus*-art.

En utförlig redogörelse för KALMS upptäckt av *Lobelia siphilitica* och *Ceanothus* finnes också i en gradualavhandling av JOHANN VON COELLN, »Specifica Canadensium», intagen uti CAROLI LINNÆI, *Amoenitates academicae*, Vol. IV. Holmiæ 1759, pag. 524—532.

Detta meddelande från KALM i Amerika till Vetenskapsakademien synes blivit tillställt LINNÉ av akademiens sekreterare P. W. WARGENTIN. LINNÉ synes till att börja med mottagit denna underrättelse med en viss grad av reservation. I ett brev (utan datum men skrivet i oktober eller november 1750) till WARGENTIN skriver han nämligen:

»Tack för communication af Pr. KALMS bref. Det vore en stor sak, om roten hade den effekt, som Auctor håller före, ja fast än der skulle hälften afslås. Det kommer an på prof, tyckes dock ofelbart göra god verkan; jag har gifvit brefvet efter min Herres befallning till ROSÉN.» »Hvarken ROSÉN eller jag lär kunna utlåta oss om ett obekant medikament; det står att försöka, om vår svenska *Lobelia* har samma kraft.» »Nog känner jag örten, men näppeligen tror jag, att någon annan i Europa tager rätt på specien af denna hans beskrifning, hvilken han tyckes gjort så med dessein.»

Men mycket snart synes LINNÉ ändrat åsikt. Så skriver han likaledes till WARGENTIN redan den ¹⁷/₁₂ 1750: »Kalmens decouvert om *Lobelia* är stor och större än jag törs omtala». Samtidigt beskriver LINNÉ med synbar förtjusning KALMS upptäckt i ett brev till professor BERNHARD DE JUSSIEU i Paris:

»Nästa vår skall KALM återvända från Amerika. Han har hos indianerna upptäckt ett högst märkvärdigt läkemedel nämligen ett specifikum mot den veneriska sjukdomen, vilket han prisar som ett aldrig svikande medel. Sjuke, vilka voro nästan uppfrätte av denna sjukdom, blevo inom 10 à 16 dagar fullständigt botade och det utan någon olägenhet eller smärta, under det att många som behandlas med den vanliga kvicksilvermetoden dö under kuren. Detta nya läkemedel däremot botar sjukdomen utan recidiv, utan någon svårighet och nästan utan iakttagande av enskild diet. Detta läkemedel är en infusion på rötterna till *Ceanothus americanus*, till vilken man om sjukdomen är mycket inrotad bör tillägga roten av *Ranunculus fol. subrotundo virginicus*, flore parvo Herm. Lugdh 514 (*Ranunculus abortivus* L.). Emedan roten av nämnda *Ranunculus* angriper magen bör den användas i mycken liten dos. I lindrigare former av sjukdomen förslår rötterna av *Lobelia secunda*, Hort. Cliff. (*Lobelia siphilitica*) i infusion eller svag dekokt, drucken varje dag.»

LINNÉS förtjusning tog sig också ett humoristiskt och skämtsamt uttryck i ett brev till hans gode vän ABRAHAM BÄCK:

»Jag är rädd om Ceanotus, sedan jag fick wetta af KALMEN hans kraft och har befalt trädgårdsmästaren se äfter honom dageligen, på det jag kan vara i stånd att tiena min k.

Broder, om olyckan skulle hända, men jag har ej mer än tre stånd, så snart min Br. blifwer gift, slipper jag den omsorgen.»

Även sin gode vän SAUVAGES synes LINNÉ hava meddelat den märkliga upptäckten, ehuru jag icke kunnat finna detta brev, men det framgår av SAUVAGES' svar den ¹⁵/11 1751:

»Jag har av en vän som kommer från Paris fått en gul fingertjock rot. Den skall vara ett ypperligt botemedel mot syfilitiska sjukdomar. Måne det icke är roten av din *Lobelia Americana*? När kommer din lärjunge KALM tillbaka? När skall jag få tillfälle att göra ett nyttigt bruk av denna rot? — Till stor skada för hela hopen av kirurger, ifall saken förhåller sig så, som herr KALM skriver.»

I sina föreläsningar synes LINNÉ icke hava omnämnt *Lobelia* och *Ceanothus* förr än efter 1760, ty de saknas i kollegierna över *Materia Medica* under 1750-talet men finnas i dessa efter 1760. Såsom exempel vill jag anföra ur ett kollegium av 1762:

»*Ceanotus*, är från norra Amerika, roten är perennij men stjelen faller öfver jorden äriligen af. Colden¹, som är gouverneur der hon växer, har gjort sig med de wilde mycket bekant, fögnat och alltid undfått dem wäl, har af dem fått weta denna. De wilde curera sig prompt för fransoser med decoct af örter, och det endast af 2^{ne}, nemlⁿ denna och *Lobelia*; ty alla *lobelia* äro giftige; *lobelia longiflora* är så giftig; att hon kan döda en häst; och till att curera fransosen fordras giftige saker. Den med roten brukas in infuso el^t decocto, och bör man gå högre och högre up, tils des patienten känner sig angrepen.»

Samt ur ett kollegium 1762—63 (n:o 79, sid. 84):

»*Ceanothus americanus*, quam Colden¹, Gubernator Novæ Iorckæ, a sylvestribus populis rescivit, siphilitidi certissime medetur. *Lobelia siphilitica* eandem virtutem, sed forte debiliorem habet. Obs. omnes *Lobeliæ* venenatæ sunt; et quod siphilitidi tollendæ par est, non potest non veneno scatere. Itaque e re forte esset, nostram *Lobeliam* Dortmannam in siphilitide tentare. Quod ad *Ceanothum* adinet, qui tricomis(?) et ad rhamnum proxime accedit, acquiri et tentari debet. Non multum abest, quin sub di(v)o nostro vigere possit in primis si per hiemem tegatur.»

Liksom LINNÉ meddelade SAUVAGES sina rön om växtdroger, så erhöill han också själv från denne sin gode vän meddelanden om flera andra växtdroger mot syfilis. Så skrev SAUVAGES den ¹⁰/7 1759:

»JAQUIN, en läkare från Leyden, som för 6 år sedan reste till Amerika, säger, att på ön Curacao syfilis botas med saften av en mjölkförande växt, på Martinique åter medelst *Plumeria Alba*, samt den ²⁴ 1765: Från spanska Peru har en rot kallad Calaguata kommit till Montpellier. SEGUIER anser den vara Caraguata *Plumerii* eller *Tillantia*.» Efter beskrifning av denna fortsätter SAUVAGES: »En dekokt av denna rot, en halv uns till ett skålpund vatten, är ett förträffligt svett drivande medel i syfilis och elcosis scrophulosa. Den har med mycken framgång använts i Nîmes och prisas högeligen av spanjorerna i Cadix. Men vad denna rot är det får du upplysa oss om.»

Det synes emellertid icke som om LINNÉ upptagit till försök dessa av SAUVAGES föreslagna växtdroger.

¹ CADEVALADER COLDEN född i Skottland ¹⁷/2 1688, bosatt i Pensylvanien sedan 1708, kväkare, guvernör i New-York, brevväxlade flitigt med Linné.

Bok II i den omnämnda fullständiga upplagan av *Materia Medica* 1763 (se sid. 118 not) upptager från djurriket ett läkemedel mot syfilis, nämligen preparat av huggorm. Preparatet beskrives på följande sätt:

XL. *Coluber scutis abdominalibus* 145, *squamis caudalibus* 36. S. N. 109... *Vipera* Gesn. serp. 124 ... Locus: Europa, Asia ... Pharm. *Viperæ* 1 *exsiccatæ. pulvis, Trochisci, Sal.* 2 Offa, 3 Axungia.

Qual. . . Vis. 1 alexipharmaca, diuretica, restaurans, 2 absorbens . . . Us. 1 *Siphilis, Lepra, Scabies ferina, Ulcus malignum, Venena?* 3 *Ophthalmia* ... Comp. Ther. Androm; *Ungu. de tutia* D. Sloane.

Beskrivningen anger dock icke närmare, huru huggormen preparades och doserades. Emellertid är det med förvåning som vi bland LINNÉ's antisyfilitiska medel kunna konstatera ett preparat, som eljes huvudsakligast tillhörde kvacksalvarnas mystiska område.

I bok III upptager LINNÉ såsom medel mot syfilis endast kvicksilver och beskriver detta sålunda:

XXXVII. *Hydrargyrum nudum* S. N. 21. I . . . *Hydrargyrum nativum* VVall. min. p. 218 . . . Locus: Hungaria ... Pharm. *Mercurius seu Argentum vivum* 1 *depuratum.* 2 *Æthiops miner.* 3 *Mercur. subl. corros.* 4 *dulcis.* 5 *præcipit. alb.* 6 *ruber.* 7 *viridis.* 8 *luteus.* S. *Turpeth. minerale.* 9 *Arcan. corallinum.* 10 *Panacea Lemeriana.*

Vis: sialagoga, anthelmintica. . . . Us Syphilis! Scabies, Insecta, Schirrhus . . . Comp. *Ungu. pediculorum; Empl. de Ranis C. Mercurio.*

Na. 2. *fit. ex.* 1 et *Sulphure*, trituratione . . . 3 *Ex* 1, *agua forti et sale commun. decrepit.* sublimatione . . . 4. *Ex* 2 et *mercur vivo*, tripla sublimatione . . . 5. *Ex* 1 in *aq. forti soluto*, præcipitatione *cum sale muriatico* . . . 6. *priori solutione evaporata, reverberatur residuum* . . . 7. *Ex* 1 et *cupro in aq. forti solutis*, evaporatione et distillatione *cum aceto* . . . 8. *Ex* 1 et *Oleo Vnrioli*, solutione et præcipitatione *cum oleo tartari per deliquium* . . . 9. *Ex.* 6 et *alkohol vini*, qua *drupla* incensione . . . 10. *Ex* 4, *octies repetitæ* sublimatione.

XXXVIII. *Hydrargyrum rubrum pyriticum* S. N. 21. 3 . . . *Hydrargyrum sulphure mineralisatum, minera rubra* VVall. min. p. 219 . . . Locus . . . Pharm. *Cinnabaris Nativa præparata.*

Vis: *Hydrargyri*, sed minus solubilis . . . Us: *antecedentis* . . . Comp. *Specif. Cephalicum.*

Cinnabaris antimonii post destillationem Butyri, aucto. ignis gradu obtinetur; cinnabaris vero factitia a Mercurio vivo et sulphure sublimatur.

Liksom LINNÉ redan i sin receptbok upptog kvicksilvrets användande mot syfilis, så synes han alltså ännu 1763 icke hava övergivit det samma trots sitt livliga intresse för vissa växtdroger. Och ur studiet av de ovan angivna källorna framgår, att han oavslåligt rekommenderade kvicksilvrets användande vid syfilis.

Så gav LINNÉ i sina föreläsningar — enligt vad kollegierna från 1740- och 1750-talen (källskrifterna 2, 3 och 4) överensstämmande visa — sedan han berört *behandlingsens* historia en sammanfattande skildring av sin syfilisbehandling under nedanstående rubrik, vilken jag härmed tillåter mig citera:

Sielfva Processen med Curen:

1° igenom decocter sker curen på följande sätt:

Rec. Inf. Lignum Guajaci respatum $\frac{3}{4}$ (se not 12 sid. 98) XII, hvilket kokas i VI qvarter Kiäll-vatten helt sackta på sackta eld til dess halffparten deraf är inkokadt, då silas spadet af ock detta är det starkaste, så at man här af har förvarat både starkare och svagare. När detta skal brukas och Curen anställes, så skal pat. hålla sig inne i en varm Kammare, då man först gifver honom en god purgation, samt öppna ådern, hvilket ränsar bloden; derpå ger man honom morg. ock afton 1 qvart hvar gång af det starkare decoctet, och efter hvar gång han dricker skal han lägga sig i varma kläder, ock svettas så hett och så länge han någonsin kan tola, ömsar ock emellan hvar gång rena linkläder, både i sängen och på kroppen. Diät måste han noga hålla äta litet i sänder, ock intet mer än 2 gor om dygnet, maten skall vara hel lös ock tunn, lindrig såsom Kycklingar, såppan af dem, miuka skorpor ock söta saker. Hans ordinaira dryck då han törstar får intet annat vara än det svagare decoctet, under allt detta håller man alvum apertam, så at han ingalunda har obstructioner, ock til den ändan gifver man honom en stark purgation hvar 4^e dag; när man således continuerat 3 veckor, så lærer väl både kraften ock giftet vara borta, dock måste man sedan en hel månad continuera, at dricka den svagare decocten; men detta går intet gierna an i våra kalla länder, helst om giftet är långt inrotat i kroppen, då måste han gå på salivation som skier med $\frac{3}{4}$ (qvicksilfver).

2° igenom Salivation sker det på 2 sätt, anten med stricat *e* piller, det förra är svarast ock kostar mäst på i synnerhet om siukdomen avancerat. Först laxerar man en *e* 2 gor ock ingalunda äter skarp, sur eller hård mat, utan den aldralindrigaste, ock äfven några dagar förut dricker anten decoctum ling. Guajaci, eller ock ölost vassla på det kroppen måste bli väl ren, derpå tager man unguentum Neapolitanum som så göres: Mercurium crudum 8 lod, Therebinth. 4 lod, quibus adduntur färskt gåsister 16 unts, *e* också compendieusare $\frac{3}{4}$ (qvicksilfver) 2 lod och färskt svinister 4 lod. Detta hvilketdera man tager skall så länge ock väl blandas til dess qvicksilfret skummar sig. När nu denna smörjan sålunda är väl pprad, håller man pat. i ett varmt rum, der han sätter sig för spisen ock har lösa kläder omkring sig, värmer sig helt väl om fötterna, ock låter honom sielf smörja sig vid fotlederna *e* vristen ock vid knävecken; andra gången smörjer han sig vid handlederne ock armbågarne, låter ock smörjan väl prässas in för elden. Detta smörjande måste ske en gång hvar afton ock morgon, *e* åtminstone hvarannan dag til dess tandkiöttet begynner svulna, tänderna lossna, han blir het i munnen ock det gör ondt i halsen samt vasa salivalia värka ock sedan rinna, när han så begynner spotta skall han spotta 3 à 4 qvarter om dygnet. Är det mindre skall han åter smörjas; obs. (a) Om han har Tophi eller knylor på benen, *e* ock då siukdomen, innan denna cur blir anställd, gådt så långt at han fadt exanthem. så skola de äfven som ock tillika med lederna, som sagt är, smörjas. (b) Skulle han då när han begynner spätta, få diarrhoea så bör den straxt hämmas. Andra sättet är lindrigare ock compendieusare, man tar då $\frac{3}{4}$ (qvicksilfver) dulcis gr. IX ej deröfver, men ett mindre, som det aldrafinaste pulfveriseras på det han måste gå in i bloden, ock giöra den effect man av honom astundar, sedan blandas detta pulfver med det miuka i en sembla ock giöres til piller, hvar af han intager IX gr. om dagen neml^o halffparten om mårgon ock halffparten om afton, ock dricker straxt derpå litet varmt, men sedan får han intet dricka på några timmar; med desse pillers intagande continuerar han til dess tandkiöttet svulnar ock han begynner spotta. Obs. innan han begynner taga in dessa piller skal ådren öppnas, bada några gor *e* laxera, ock diluera det mästa som *e*ke kan. Han måste så väl förut, som efter ock under curen hålla god ock noga diät, neml^o cibus tenuis et mollis *e* g. tunna såppor, löskokta ägg, pankakor, ock äntel^o ackta sig för alt saltacktigt, surt ock hårdt. Detta varar 2 à 3 veckor till dess man tycker at giftet skal vara utspättat, ock då man vil att det skal stanna ger man ett laxativ ock låter honom dricka söt mjölk. NB. Man ser för alting efter om pat. har hectig, obstructiones viscerum, *e* skiörbiugg då är det klart lethalt, om sådant ej hjelpes tillika. Frant-

soserne curera sjukdomen utan spottning dock med samma mercurial smörja, som sagt är, de göra stricaten at smörja med på händer fötter och armar som förr är sagt : dock ackta de ryggen och magen : til dess de se tekn i munnen nemlⁿ at tandköttet sväller då ge de straxt in ett laxativ et purgation sedan fortfara de med smörjandet åter, ock hvar gång tandköttet sväller purgera de. NB några dagar förut innan de anställa denna curen låta de pat. dricka söt mjölk, ock kanske något litet af det miukaste i hvetebröd, det ock under curen måste vara hans diet. Andra curera med rök af ☿ (quicksilfver) sålunda, de giöra en låda uti hvilken pat. sitter innesluten, ock allenast näsan ock munnen äro framme et, också hela hufvudet inuti, lägger man några qvintin Cinober på ett 4-fat, som är glöd uti ock låter honom svettas, fortfar hvarannan dag til des tandkiöttet svulnar, vil man då intet låta honom salivera, så gifver man honom purgation ock söt mjölk. NB innan pat. sättes i lådan öppnar man ådren ock låter honom purgera. Emot Chancker brukas unguent. Basilic cum ☿ dulci,¹ sed mere (rent) sublimat. corrosivo cum ▽ plantaginis etc., unguent. Basil., ungv. camphorat cum ☿.² Till porros ock vårtorne brukas lac. virginale ph. Lond.³ I Gonorrhoea först en god diet sedan Balsamer 2 à 3 droppar på en bit socker morg. ock afton samt purgantia ☿ dulcis, man waxar en tråd eller hweke dem galli (fransmännen) kalla bougie gjort af linne bestrukt med plåster sen sammanrullat till en tjenlig tioklek, att kunna lätt gå in i urethra penis häraf har Le Dran flere slag smörjer honom med ☿^o extincto ock träder in i röret. Annars tiänar ▽⁺is, Solut. sacchari. saturn.⁴ et Decoct herb. Equiseti ad injectiones. Är det sår i halsen decoct. Lignor.,⁴ mel. rosar,⁴ Camphor et alumen fiat Gargarisma.¹ Man brukar ock i Gonorrhoea Aethiops mineralis cum igne 3j afton ock morgon :¹ vil tandkiöttet svulna så purgerar man.

I denna beskrivning, som är ganska överensstämmande i alla tre kollegierna, förekommer intet omnämnande av de ovan omtalade växt-drogerna, som LINNÉ omfattat med speciellt intresse. Man kan vidare tydligt märka en stor likhet mellan denna LINNÉS framställning av syfilis-behandlingen och den i LINDERS bok förekommande.

Såsom medel mot salivationen omnämnas här och förut egentligen endast laxering och mjölkdiet. De av BENEDICTUS OLAVI beskrivna (sid. 72) frambållas icke. Däremot omtalar LINNÉ i sin *Flora Suecica* av 1755, sid. 207, att infusion på *Marrubium vulgare* (n:o 531, fam. Labiata), botat en mer än årsgammal kvicksilversalivation: 'Salivationem ultra annum continuantem in juvene siphilitide laborante et mercurio ab agyrta curato, infuso Marrubio, irritis omnibus, brevi sustuli'. Detta omnämnes av SWEDIAUR i hans bok av 1798 sid. 236. Dess medicinska verkan, bland annat mot merkuriell salivation, omtalas även i PIERRE LAROUSSE, Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle, Paris 1873.

LINNÉS kollegium från 1761 till 1762 (källskrift 7) är i en hel del hänseenden avvikande från de föregående och bland annat är »behandlingen» skriven helt summariskt, men där finnas tvenne mycket korta, anmärkningsvärda tillägg. Den ena lyder: »Enligt en ny metod användes *Mercurius sublimatus*». Hur enkelt detta än låter, så syftar det dock helt säkert på något viktigt. Sublimat var ingalunda något nytt medel

¹ Detta recept omnämnt i LINNÉS Vademecum.

² Se sid. 99 not 6.

³ Se sid. 99 not 7.

⁴ Se sid. 99 not 8.

mot syfilis under denna tid, men en ny behandlingsmetod med sublimat började under mitten av 1700-talet att utbreda sig från Wien. Detta behandlingsmedel var den s. k. Tinctura eller Liqueur van Swieten (i Franrike benämnd Liqueur de van Swieten), bestående av sublimatlösning med tillsats av alkohol eller andra smakförbättrande ämnen. Medlet gavs invärtes. Med detta medel lyckades dess uppfinnare, den förut omnämnde holländaren VAN SWIETEN i Wien, tränga salivationskurerna en smula tillbaka och fick anhängare i de flesta länder. Då LINNÉ under sin vistelse i Holland fått VAN SWIETEN till sin vän, vore det icke märkvärdigt, om han sedermera börjat upptaga dennes ryktbara behandlingsmetod. Helt säkert är det också med hänsyn till VAN SWIETENS tinktur som LINNÉ 1759 skrev till J. ROTHMAN i Växjö: »Emot veneriska sjukdomen brukas nu stadigt tinkturen av mercurio sublimato med ståtlig effekt». Det är väl därför antagligt att LINNÉ från slutet av 1750-talet använt denna metod, men i vilken utsträckning och huru han funnit den, därom har jag icke i mina källor kunnat finna någon upplysning. Efter LINNÉ'S tid, i sista $\frac{1}{4}$ av 1700-talet, synes däremot denna bekväma behandlingsmetod av läkarna börjat rekommenderas i stället för salivationskuren. Så framhålles den i folkskrifterna av ODIELIUS och WADSTRÖM.

Det andra tillägget i nämnda collegium lyder: »*Lobelia syphilitica* framkallar äckel och intages icke utan svårighet». Detta visar hän på att professor KALMS underbara kur mot syfilis icke fördrogs lika lätt av européer som av indianer och att LINNÉ trots sin förtjusning likväl stötte på svårigheter för dess införande här.

Till slut några ord om gonorrébehandlingen, enär den av LINNÉ ansågs som en syfilitisk förändring. Redan i hans receptbok finnas behandlingsregler för denna, men LINNÉ synes under sin praktiktid icke varit belåten med den behandling han då utförde, utan ber i ett brev av den $^{21}/_{1}$ 1740 sin vän SAUVAGES om närmare upplysning i detta hänseende med följande ord:

»Förr har jag i Holland många många gånger bekämpat denna sjukdom, nu förmär jag det knappt längre. Jag har hört att läkarna hos Eder i Montpellier äro utmärkta i att bota den. Jag ber dig för den ömhets skull, som du hyser för mig: Lär mig att bekämpa denna sjukdom, icke medelst en allmän teori, utan medelst ordinationer och metodisk behandling! Gör du detta, så skänker du mig 1000 dukater om året».

Härpå erhöll LINNÉ ett utförligt svar daterat den $^{15}/_{3}$ 1740 av följande lydelse:

»*Gonorrhœa syphilitica* bör iakttagas 1) under inflammationen, 2) under supperationen. 1) Så länge ardor urinæ, smärta och svullnad förekomma, bör dieten vara enkel tenuis) och svalkande. Den sjuke bör begagna mjölkmat, korngrynsemulsion uppmjukande medel av rötterna till Nymphaea, blommorna av Malva och Viola, linfrö. Patienten bör avhålla sig från varma näringsmedel, skarpa diuretica, vin, rörelse, samlag etc. Med iakttagande av denna föreskrivna diet må han åderlätas en och två gånger, ja, om chordata före-

kommer eller phlegmone i testes eller feber, flera gånger. Om aftnarna bör han dricka narkotica i emulsion. Så fortsättes ända till dess flytningen blir mild, vitaktig, sparsam; och man bör icke vidtaga några andra åtgärder eller skynda på för mycket.

2) Sedan phlogosis är stillad och flytningens skärpa mildras bör läkaren arbeta på sårets uttorkande. Därför bör den sjuke såsom föda intaga allenast mjölk eller något liknande och var morgon, innan han dricker mjölk under 10 eller 15 dagar svälja i sirap 20 droppar balsami de copahu, de canada eller annorstädes ifrån, till dess endast några få vita droppar var avsöndras. Under tiden bör han till skydd mot det syfilitiska giftet smörjas på perinaeum, scrotum, etc. med Unguentum mercuriale av 2 delar axungia och 1 del kvicksilver-terpentinextrakt på kvällen i sängen och vid värme. Detta skall göras under 6—10 dagar med 1 till 2 drakmer smörjelse och om såret tål vidröring så bör vecken av ett litet vaxljus indränkt med denna smörjelse, införas i urinröret. Genom denna behandling upphör vanligen gonorrén efter vid pass en månad. Men om den fortfar, så taga vi tryggt vår tillflykt till adstringentia såsom t. ex. följande: Lägg till beredandet av té en halv handfull Equisetum ramosum i 2 till 3 glas vatten, lägg till 20 droppar balsami copahivi att drickas på morgonen. Detta upprepas under en vecka. En gång om dagen tages opiatæ ex karabe av oculi cancrosi, koraller eller andra adstringerande medel. Ävenså injektioner i röret av infusum Equiseti, rosarum rubrarum etc. Patienten skall dricka aqua chalibeata; och så skall han bli frisk. Ibland finnes visserligen en droppe vit flytning envist kvar, men denna kan man lämna åt naturens egen verkan, ty den försvinner av sig själv.»

Brevet slutar med orden: »Om du vill ha uppgift på behandlingen av *syphilis* i dess helhet, så befall! Jag skall giva dig den.» Någon sådan redogörelse finnes emellertid icke i brevsamlingen från SAUVAGES, och LINNÉ synes därför icke hava begärt den. Han tackar nämligen i brev av den ²⁰/9 1740 för meddelandet av gonorrébehandlingen endast med följande ord:

»För metoden att bota gonorré tackar jag högeligen. Jag har gjort några resor under sommaren i entomologiskt syfte. Nu har jag återkommit och skall pröva din metod.

SAUVAGES' behandling av gonorrén överensstämmer enligt vad här av synes tämligen väl med den av LINNÉ förut (se Linnés Vademecum) använda i avseende på dieten samt användandet av emulsioner, balsamiska medel och kvicksilverpreparat. Men dessutom meddelar SAUVAGES användandet av åderlåtningar, narkotiska medel samt bogiebehandling och insprutningar i röret, vilka båda sistnämnda tillägg LINNÉ upptagit i sina föreläsningar.

En fråga, som givetvis är av intresse för vårt ämne, är, huru behandlingen med LINNÉs nya växtdroger utvecklade sig. Att de i Frankrike blevo försökta av SAUVAGES och en del kolleger till honom, hava vi redan hört. Genomgår man den syfilidologiska litteraturen i Europa efter LINNÉs tid, så finner man de nämnda linnéanska växtdrogerna omnämnda på flera ställen icke blott i Frankrike, utan även i andra länder. År 1767 omnämner HEVERMANN i ett arbete, »Mélanges de Réflexions et de Recherches, tendantes a la perfection de la Médecine», att han vid

användandet av *Lobelia syphilitica* mot syfilis fått ett så gott resultat, att han icke tvekade att föredraga *Lobelia* framför själva *Lignum Guajaci*. Ett fördelaktigt omnämnande om *Lobelia* gjordes även av VAN SWIETEN vid ungefär samma tid med följande ord: »Ich habe von einem sehr berühmten und glaubwürdigen Manne erfahren, dass die Wurzel der *Lobelia* ein Mittel abgebe, das die Liebesseuche innerhalb zehen oder höchstens zwanzig Tagen geschwind und sicher heile.» Den man, på vilken VAN SWIETEN här syftade, var givetvis hans vän LINNÉ.

I PROKSCHS stora historiska verk omtalas KALMS ovannämnda uppsats i Vetenskapsakademiens Handlingar 1750, varefter tillägges: »es wurde mancherlei darüber geschrieben», men utan att något omdöme fälldes.

J. A. MURRAY omnämner i sin *Apparatus medicaminum*. Vol. I (1776) sid. 514—516 KALMS upptäckt tack vare JOHNSONS hjälp, dess konstaterande av amerikanaren JOHN BARTRAM i hans arbete »Appendix containing Descriptions virtues et uses of hundry Plants of these northern Parts of America; and particularly of the newly discovered Indian Cure for the venereal Disease»¹ och kurens utförande även med *Ceanothus americanus*. Han omnämner även sid. 424—425 Dulcamaras användande av BOERHAAVE, LINNÉ och SAUVAGES.

SWEDIAUR omtalar såväl 1785 (sid. 308—310) som 1798 (sid. 293—294) både *Lobelia syphilitica*, *Ceanothus americanus*, *Ranunculus abortivus*, *Geum rivale* och *Dulcamara*. Om den förstnämnda säger han att invånarna i norra Amerika bota den veneriska sjukdomen lika verksamt och lika radikalt som vi kunna göra med kvicksilver förmedelst roten av »Cardinale syphilitique (*Lobelia syphilitica* Linn.)» såsom vi hava erfarit av doktor KALM och mera noggrant sedermera av BARTRAM.¹ Han varnar för dess förväxling med *Lobelia longiflora*, beskriver tillredningen av dekokten med tillsatser av *Ranunculus abortivus* och *Geum rivale* vid olika tillfällen samt angiver, att *Ceanothus americanus* kan användas på liknande sätt. Angående *Dulcamara* omnämner han (1785 sid. 310; 1798 sid. 299) bruket av dess dekokt. På ett annat ställe (sid. 326, 1785) talar han om en del särskilt hårdnackade fall och säger därefter: »Det är framför allt för sådana fall, liksom också för andra motståndskraftiga och invetererade fall, som *decoctum lusitanicum* och dekokten på stjälgar av *Dulcamara*, på roten av *Daphne mezereum* och framför allt på roten av *Lobelia syphilitica* förtjäna enligt min åsikt mycket mera uppmärksamhet

¹ JOHN BARTRAM, egendomsägare i Pennsylvanien, kväkare, framstående botanist, f. 1699, d. 1777. Se Bref af och till Carl von Linné. Afdeln. II. Del 1, sid. 165. Han är utförligare skildrad i »National Cyclopaedia of American Biography», varur ett utdrag av FELIX BRYK finnes i Aftonbladet av ²⁵ 1922. Hans arbete om *Lobelia* är beskrivet i CAROLI LINNÆI *Amoenitates academicæ*. Vol. 4, Holmiæ 1759, pag. 513—520, såsom en avdelning, Caput II, av »Specificæ canadensium», benämnt »Bartrami appendix».

än som brukar tilldelas dem.» I receptsamlingen meddelas ett recept för Dulcamara (1798, sid. 417) och ett för Lobelia syphilitica (1798, sid. 417). Den ryktbare GIRTANNER anser i sitt stora verk av 1788 (sid. 399) Dulcamaran såsom ett medel, vilket i hårdnackade veneriska fall ofta gör en förträfflig verkan, föreskriver den såsom dekokt och meddelar två recept på densamma (sid. 455, n:r LXX), samt säger om Lobelia (sid. 400), sedan han omtalat KALMS upptäckt av densamma och dess underbara verkan i Amerika, att med den i Europa hittills endast föga försök blivit anställda. Han meddelar ett recept på tillredande av dess dekokt (sid. 456, n:o LXXIII).

År 1800 skriver engelsmannen JOHN PEARSON i sin bok *Materia Medica*» (sid. 70), att han för flera år sedan gjort försök med dekokt av Lobelia syphilitica, men upphört därmed, enär detsamma förorsakade magbesvär, och han icke kunde iakttaga, att de personer, som använde det, hade någon som helst nytta därav. En stor mängd av denna rot fördes, säger PEARSON vidare (sid. 71), till England vid den tidpunkt, då han använde det på sitt sjukhus »the Lock Hospital» i London, men då intet publicerats om dess verkan, antog han, att andra läkares försök icke visade större framgång än hans egna. I en not tillägger han, att Lobelia syphilitica aldrig förvärvat sig förtroende hos läkarna i Europa.

Han omnämner dessutom VAN SWIETENS ovan citerade fördelaktiga yttrande om Lobelia (sid. 71), vilket han anser tillkommet »upon the authority of one of his respectable correspondents», och giver över uppkomsten av detta yttrande följande förklaring: Denne store man hade adopterat en teori, vilken fordrade såsom ett *conditio sine qua non*, att antiveneriska läkemedel skulle vara evakuerande av något slag; och då han hade lärt av sin vän, att Lobelia syphilitica kunde verka såsom ett kräkmedel, ett laxeringsmedel och ett svett drivande medel, så erkände han det såsom ett antisyfiliticum utan att själv göra ett experiment.

L. V. LAGNEAU talar i sina båda böcker 1818 (sid. 353—354) och 1828 (sid. 173—174) endast om Lobelia syphilitica eller *Ranunculus americanus* (*Cardinale bleu*),¹ men icke om de övriga. Sedan han omtalat KALMS upptäckt av växten i Amerika och beskrivit indianernas sätt att använda den, säger han: »Största delen av de författare, som hava skrivit om syfilis sedan 40 år tillbaka, hava icke underlåtit att säga några ord om denna växts förtjänster, men mycket få hava därmed gjort ett tillräckligt bruk för att i grund känna den. KALM och LINNÉ äro de första, som hava omtalat den såsom havande antisyfilitisk verkan. Sedan han därefter omnämnt HEVERMANNNS ovan meddelade utomordentliga beröm över Lobelia år 1767 fortsätter han: Men efter detta gynnsamma omdöme

¹ Någon förklaring över LAGNEAUS sätt att skriva »eller» mellan Lobelia syphilitica och *Ranunculus americanus* kan författaren icke finna.

har man knappast omtalat detta läkemedel för att bekräfta dess goda verkan; det synes, som om de försök, som hava gjorts med detsamma, icke motsvara den goda förhoppning, som man haft i början. Han meddelar i vardera boken ett recept på dekokt av *Lobelia* (sid. 559, 1818, och 444, 1828).

I sitt stora arbete år 1826 omnämner DEVERGIE (sid. 189—190), att en mängd växter dels utländska, dels inhemska figurerat i de talrika förteckningarna över s. k. antisyfilitiska växter, men vilkas verkan erfarenheten rättvist reducerat till endast irriterande, tonisk, exciterande och adstringerande. Av dessa nämner han särskilt 9 slag, bland vilka befinna sig *Lobelia syphilitica* och *Solanum Dulcamara*.

Ett liknande omdöme påträffas i PROKSCIIS verk. Sedan PROKSCI (sid. 514) påpekat, huru en oerhörd mängd växter genom resandes och naturforskares från vilda, halvilda och främmande civiliserade folk hopsamlade underrättelser fått anseende som antisyfilitiska medel utan att dock egentligen göra någon nytta, så uppräknar han icke mindre än 39 dylika växter, bland vilka befinna sig *Ceanothus americanus* och *Ranunculus abortivus*.

De linnéanska antisyfilitiska drogernas öde blev alltså det att efter en viss tids ryktbarhet under slutet av 1700-talet, då enstaka röster höjdes till varmt försvar för deras goda verkan, under 1800-talets förra hälft alltmera nedkritiseras tillsammans med den långa rad av antisyfilitiska växtdroger, som under de senare decennierna hastigt samlat sig. Och i sällskap med *alla* andra växtdroger, som delvis under lång tid prisats för sin antisyfilitiska verkan, ja rent av höjts till skyarna såsom underbara skatter mot syfilis, förlorade de linnéanska drogerna efter 1800-talets mitt allt anseende om en antisyfilitisk verkan. Numera hör man aldrig talas om användandet vid syfilis av någon annan drog än *Sassaparilla*, och denna endast i vissa undantagsfall och av enstaka läkare. Egendomligt är det i sanning, huru många i århundraden högt prisade växtdroger nu anses värdelösa.

Det är således tydligt, att LINNÉ misslyckades i sin strävan att finna något nytt antisyfilitiskt medel, som överträffade de förut använda. Denna LINNÉ'S strävan för syfilis terapi var icke något för honom särskilt utmärkande. Förbättring av syfilisterapien synes av allt att döma varit en allmän lösen under denna tid. På grund av det stora intresse alla människor hade för den hemska veneriska sjukdomen ansågo sig alla läkare böra göra något på detta arbetsfält, försöka nya växtdroger eller nya behandlingssätt. Och på en tid, då den nämnda sjukdomen ännu icke var kliniskt begränsad eller etiologiskt utredd och då ingen förstod vad terapeutisk forskning är samt icke ens kände läkemedlens giftverkan, så är det helt naturligt, att detta ovetenskapliga jäktande efter nya medel

skulle leda till det terapeutiska virrvarr, som jag ovan sökt framhålla. I nämnda hänseende var därför LINNÉ icke annat än ett barn av sin tid och det var tidsandan som tryckte sin prägel på hans terapeutiska verksamhet.

Ibland synes likväl LINNÉ liksom hava anat det föga rationella i tidens syfilisbehandling. Tydligast framgår detta av ett brev till hans gode vän SAUVAGES den $\frac{8}{8}$ 1759: »Det är ett besynnerligt förhållande med syfilis. Jag skulle nästan tro, att alla gifter bota denna sjukdom». Detta yttrande, som förefaller egendomligt, men i verkligheten representerar konsekvensen av den tidens terapeutiska strävan, står icke isolerat. JACQUES DUPAU i Toulouse skriver i en 1782 utgiven skrift, att syfilis utan tvivel kunde botas av de flesta om icke av alla hittills kända vegetabiliska anti-syfilitica, vilka ju representerade en högst anseelig mängd. Liknande yttrade sig JEAN MITTÉ, men han tillade samtidigt till det redan förut ändlösa antalet antisyfilitiska vegetabilier ytterligare ett tjugotal, vilka han ansåg såsom verkliga botemedel mot syfilis. Det är bara underligt, att trots denna stora mängd verkliga botemedel mot syfilis sjukdomen det oaktat tilltog under slutet av 1700-talet.

Såsom en förklaring till huru uppkomsten av denna stora mängd botemedel mot syfilis varit möjlig vill jag meddela, att syfilis är en sjukdom som å ena sidan är mycket svår att fullständigt och säkert bota, men å andra sidan under vissa tider delvis förbättras av sig själv eller av obetydliga medel. Denna tendens till periodisk självförbättring gör att läkemedlets verkan vid syfilis alltid är ännu svårare att bedöma än vid andra sjukdomar, och att syfilis under alla gångna tider varit en av kvacksalvarnas tacksammaste sjukdomar.

Den undersökning, som vi härmed avslutat, har således icke givit oss någon förklaring därtill, att LINNÉ så hastigt erhöll större delen av den venereologiska praktiken i Stockholm. I motsats till vad mången skulle velat antaga, synes LINNÉ vid början av sin praktik icke varit i besittning av någon ny behandlingsmetod för veneriska sjukdomar, som gjort honom bättre rustad än hans kolleger. Det egentliga terapeutiska framsteget under denna tid, nämligen inskränkandet av kvicksilvrets dos, så att det icke åstadkom någon förgiftning, huvudsakligast representerat av Montpellierskolan och av VAN SWIETEN, synes icke vunnit LINNÉs beaktande, utan rekommenderar han ända in på 1750-talet i sina föreläsningar salivationskurer. De växtdroger, som så fångslade hans intresse, voro säkert intet terapeutiskt framsteg, och för övrigt började han att rekommendera dessa mot syfilis först långt efter sin praktiktid, nämligen på 1750-talet.

Men det är icke anteckningarna om botemedel i receptboken, som skapar en läkares framgång i praktiken, utan en hel del personliga egenskaper. LINNÉ's stora iver att låta sina kunskaper komma till praktisk nytta — något som jag påpekat redan i inledningen till mitt föredrag — bildade givetvis ett kraftigt stimulans för honom vid utövandet av ifråga-varande yrke, och hans sällsynt skarpa iakttagelseförmåga gav honom naturligtvis möjlighet att individualisera sina fall och ordinationerna för dem på ett sätt, som utan tvivel var hans Stockholmskolleger överlägset.

KÄLLSKRIFTER,

som utgjort grunden för arbetet.

- 1) LINNÉ *s. k. Vademecum*. En handskrift av CARL VON LINNÉ, innehållande anteckningar om de olika sjukdomarna och särskilt deras behandling, således huvudsakligast en receptbok för LINNÉ's praktik. Utan årtal för dess sammanskrivande. Möjligen liksom andra receptböcker icke hopskriven på en gång utan praktiska anteckningar gjorda då och då. Såsom ett hjälpmedel för praktiken kan den emellertid antagas vara hopskriven under början av LINNÉ's praktik, d. v. s. 1738—1739 eller också redan tidigare. Förvaras i Uppsala bibliotek.
- 2) CAROLI LINNÆI. Reg. et Medic. Prof. Ups., Allmänna föreläsningar över *Systema Morborum*, håldna åren 1746 och 1747. Handskrivna anteckningar efter LINNÉ's föreläsningar. Utan underskrift. Förvaras i Uppsala bibliotek.
- 3) D.D. CAROLI LINNÆI, Arch. et Equ., Prælectiones Publicæ, sistentes *Pathologiam Nosologicam*, nimum Morborum Classes, Ordines, Genera et Spæcies, cum Genuinis suis characteribus, habiti Upsaliæ anno 1752, Auctæ et emendatæ 1756 et 57 et 58. Handskrivna anteckningar av Isaacus Uddman Hansson. Förvaras i Kungl. biblioteket.
- 4) Ett annat exemplar med samma titel och samma årtal som nr 3, men skrivet av Andreas N. Drangel. Förvaras i Vet.-akad:s bibliotek. Det är fragmentariskt i förhållande till nr 3, så att endast vissa delar där återfinnas.
- 5) CAROLI LINNÆI Equit. de stella pol., Med. et Bot. Prof. etc. Historia Morborum in prælectionibus publicis annis 1756 et 1757. Handskrivna anteckningar av C. D. Ekmark. Förvaras i Uppsala bibliotek.
- 6) *In usum Theologicæ Studiosorum*. Föreläsningar om sjukdomars kännande, hållna privatim i 12 Lectioner af Herr Archiatern och Riddaren Doct. Carl Linnæus höst Termin år 1759. Handskrivna anteckningar.
- 7) *Morborum Genera et species*, ex ore CAROLI VON LINNÉ, Collegio Pathologico, Expensa Upsaliæ Annis 1761—2. Avskrift av ett latinskt handskriftsoriginal tillhörigt Kejsarl. ryska vetenskapsakademiens arkiv. Förvaras i Uppsala bibliotek.
- 8) *Brev till Linné från Boissier de la Croix de Sauvages* i Montpellier, samlade och förvarade i "Linnean Society" i London samt en avskrift av dessa, förvarad i Kungl. universitetsbiblioteket i Uppsala.¹
- 9) *Lettres Inédites de Linné a Boissier de la Croix de Sauvages*, recueillies par M. le Baron D'Hombres-Firmas, publiées par les soins de son fils. Alais 1860. I Uppsala bibliotek.¹

¹ För den översättning från latin till svenska, som i detta arbete varit nödvändig, står jag i tacksamhetsskuld till rektor C. A. BROLÉN i Uppsala.

- 10) CAROLI LINNÆI, *Materia Medica*, Holmiæ Anno 1749.¹ I Kungl. biblioteket.
- 11) A. S. M. *Genera Morborum*, quæ in præside viro nobilissimo et experientissimo Dn Doct. CAROLO LINNÆO pro gradu doctoris publico submittit examini Johannes Schröder ad diem V. december anno 1759, Upsaliæ. Interfolierat exemplar med anteckningar. I Kungl. Biblioteket.
- 12) CARL VON LINNÉ, *Genera Morborum*, Upsaliæ 1763. I Kungl. biblioteket.
- 13) CAROLI A LINNÉ, *Clavis Medicinæ Duplex*, Holmiæ 1766, jämte LINNÉ's egne föreläsningar öfver Clavis Medicinæ, antecknade av c. D. Salomon. Utan årtal. Förvaras i Karolinska institutets bibliotek. — Även utgiven av OTTO HJELT i hans bok Linné såsom läkare och medicinsk författare. Uppsala 1907.
- 14) 7 kollegier öfver LINNÉ's föreläsningar i Materia medica från olika år tiden 1754—1763 och av olika studerande. Förvaras i Uppsala bibliotek.

ANVÄND LITTERATUR

(förutom de ovan angivna källskrifterna).

- 1) AFZELIUS, ADAM, *Egenhändig anteckningar af Carl Linnæus om sig sielf* med anmärkningar och tillägg. Stockholm 1823. Svenska Vetenskapsakademiens bibliotek.
- 2) ALMKVIST, JOHAN, *Kort överblick över utvecklingen av syphilis' behandling*. Hygiea 1918. sid. 1105.
- 3) DEVERGIE, M. N., *Clinique de la Maladie syphilitique*, Paris 1826.
- 4) FRIES, TH. M., *Linné Lefnadsteckning*, Stockholm 1903.
- 5) FRIES, TH. M. och HULTH, J. M., *Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné*, med understöd av svenska staten utgivna af Upsala universitet. Stockholm och Uppsala 1907—1922.
- 6) FORSSTRAND, CARL, *Linné i Stockholm*, Stockholm 1915.
- 7) GIRTANNER, CHRISTOPH, *Abhandlung über die Venerische Krankheit*, Göttingen 1788.
- 8) HJELT OTTO E. A., *Svenska och Finska Medicinalverkets Historia 1663—1812*. Del II. Helsingfors 1892, sid. 299—390.
- 9) —, *Carl von Linné såsom läkare och medicinsk författare*, Uppsala 1907. Intaget i *Carl von Linnés betydelse såsom naturforskare och läkare*, skildringar utgivna av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien i anledning av tvåhundraårsdagen av Linnés födelse 1907.
- 10) KALM, PEHR, *Lobelia, såsom en säker läkedom emot veneriska sjukun*. Kongl. Svenska Vetenskapsakademiens handlingar år 1750. Vol. XI, sid. 280—298.
- 11) LAGNEAU, L. V., *Exposé des Symptomes de la Maladie Vénérienne*, Paris 1818.
- 12) —, *Traité pratique des Maladies Syphilitiques*, Paris 1828.
- 13) LINDER, JOHAN, *Tanckar Om Then Smittosamme Sjukdomen Fransoser Och Salivation Eller Dregel-Curen*. Stockholm 1718. Läkaresällsk:s bibl.
- 14) LINDFORS, A. O., *Linnés dietetik på grundvalen av dels hans eget originalutkast till föreläsningar: Lachesis naturalis quæ tradit dietam naturalem*, och dels lärjungeanteckningar efter dessa hans föreläsningar: *Collegium ductitum*, Uppsala 1907, intagen i *Inbjudning till doktors promotionen i Uppsala Domkyrka den 24 maj 1907*.

¹ Denna bok betecknas såsom »Liber I» och avhandlar endast växtriket. Emellertid finnes en senare fullständig upplaga av 1763, vilken dessutom innehåller ett tillägg under titeln: »Materies Medica Regni Animalis et Mineralis», indelat i »Liber II, De animalibus. et III, De mineralibus». Denna bok, som är ytterst sällsynt, har efter manuskriptets avslutande godhetsfullt ställts till mitt förfogande av konstnären FELIX BRYK.

- 15 LINNÉ, CARL VON, *Dulcamara*, proposita ac Georg Hallenberg 29/3 1771. Utgiven i *Amoenitates academicae* av J. Chr. D. Schreber. Erlangen 1785, Bd. VIII, sid. 63—74.
- 16 LUNDAHL, D., *Uppgift om ofelbara kännemärken, hvarigenom venerisk sjukdom kan med säkerhet igenkännas och skiljas från andra sjukdomar*. Stockholm 1791. Folkskrift.
- 17 MURRAY, ADOLPHUS, *Nonnulla circa Methodum Luis Venere curandæ Meditamenta. præparat pro gradu doctoris* Petrus Dubb. Upsaliæ 1777. Uppsala bibl.
- 18 MURRAY, JOHAN ANDERS, *Apparatus medicaminum*. Göttingen 1776, Vol. I, 1779 Vol. II. Kungl. bibl.
- 19 MÜLLER, ERIK, *Linné och Abraham Bäck*. Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1921, sid. 80—112.
- 20 ODHELIUS, JOH. L., *Underrättelse Huru man i brist af Läkare kan bota sig sjelf för Den farliga Veneriska Sjukdomen*. Stockholm 1775. Folkskrift, utgiven av k. patriotiska sällskapet. Kungl. bibl., Stockholm.
- 21 OLAUS, BENEDICTUS, *Een Nyttigh Läkare Book*. Stockholm 1758. Läkaresällsk:s bibl.
- 22 PALMERG, JOHANNE, *Serta Florea Suecana, eller Swenske Ört-Krantz*, ånyo uplagd och förbättrad af J. B. Steinmejer. Läkaresällsk:s bibl.
- 23 PAULI, SIMONE, *Flora Danica, det er: Dansk Örtbog*. Kiøbenhavn 1648. I Vetenskapsakademiens bibliotek.
- 24 PEARSON, JOHN, *Observations on the effects of various articles of the Materia Medica*. London 1800.
- 25 PROCKSCH, J. K., *Die Geschichte der venerischen Krankheiten*. Bonn 1895.
- 26 SACKLÉN, JOH. FREDR., *Sveriges läkarehistoria*. Nyköping 1822.
- 27 SWEDIAUR, F., *Observations pratiques sur les Maladies Vénéériennes*. Paris 1785.
- 28 —, *Traité complet des Maladies Syphilitiques*. Paris 1798.
- 29 VADSTRÖM, J. A., *Korta underrättelser för Allmoge och Tjenstefolk om orsakerna till Veneriska Smittans Kringspridande, Faran af dess döljande samt Sjukdomens allmänaste kännetecken*. Linköping 1796. Folkskrift. Kungl. bibl., Sthlm.
- 30 —, *Underrättelser Om Veneriska Sjukdomens Botande Till Allmogens Nyttä ulgifue*. Linköping 1797. Folkskrift. Kungl. bibl., Sthlm.
- 31 —, *Anvisning At Känna och bota de så kallade Granlåt-sjukdomar hos båda könen*. Linköping 1797. Folkskrift. Kungl. bibl., Sthlm.
- 32 WELANDER, EDV., *De veneriska sjukdomarnas historia i Sverige*. Stockholm 1905.
- 33 ÄHRLING, EWALD, *Carl von Linnés Svenska arbeten i urval och med noter*. Band I. Stockholm 1879.

HORTUS UPSALIENSIS

NÅGRA ANTECKNINGAR OM DESS ÖDEN UNDER 180 ÅR

AV

ELOF FÖRBERG

NÄR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET GENOM KANSLERNS för Rikets Universitet resolution (av d. 22 juni 1918) erhöll dispositionsrätt till Linnés Hortus upsaliensis,ingo som bekant de till densamma hörande byggnaderna ej genast tillträdas. Linnés gamla bostad innehades nämligen — och innehaves fortfarande — av Director musices, och orangeribyggnaden användes såsom museum för nordiska fornsaker. Sedan museets samlingar under förlidet år överflyttats till Gustavianum kunde emellertid orangeribyggnaden och de båda små växthusen övertagas, och förrättades i sistlidne december månad syn för utredande av, i vilket skick byggnaderna vid tillfället befunno sig. Tack vare en av Grosshandlaren Ivan Traugott skänkt donation av fem tusen kronor har det för sällskapet blivit möjligt såväl att inköpa en salubjuden samling Linnéminnen, som ock att vidtaga förberedande åtgärder för de nämnda byggnadernas återställande i deras Linnéanska skick.

Då Sällskapet sålunda står i begrepp att taga ännu ett steg mot målet: ett fullständigt återställande av det gamla Linnæanum, torde måhända några bidrag till dess ännu oskrivna historia vara av intresse för årsskriftens läsare.

I »Egenhändiga anteckningar om sig sjelf» skriver Linnæus: »1743 blifwer Orangeriet färdigt med bägge sine flyglar, och Trägårdén satt i stånd med många utländska växter, som sedermera åhrligen föröktes igenom de frön, dem Linnæi wänner och allmänna commerce med utlänningar kunde honom skaffa.» Då man nu betraktar den byggnad, som bildar den arkitektoniska bakgrunden till Linnéträdgårdén, har man svårt att föreställa sig, att det är Linnés »Hybernaculum eller orangerie». Med

sin frontespis erinrar den snarare om en envånings svensk herrgårdsbyggnad. Planscherne å sidd. 122 och 129 återgiva byggnadens och trädgårdens ursprungliga utseende 1745 (figg. 1 och 3) och 25 år senare (fig. 2). Dessa planscher äro hämtade ur de båda arbeten, som utgöra våra förnämsta källor för upplysningar om såväl trädgården som byggnaderna nämligen dissertationen »Hortus upsaliensis»¹ och artikeln »Om Academiæ Trädgårdens anläggning, öden och närvarande flor».² Båda äro tydligtvis författade eller åtminstone inspirerade av Linné själv. Om man jämför dessa planscher med fig. 4, som återger byggnaden efter den andra ombyggnaden, och fig. 5, som visar densamma efter den tredje omändringen, så finner man, att mittpartiet är någorlunda oförändrat med undantag för frontespisen (som tillkom först på 1860-talet). Däremot ha de närmast mittpartiet belägna delarna av flyglarna fått de ursprungliga växthusfönsterna ersatta av lodräta murar med vanliga fönster och dörrar. Ur den nyss nämnda dissertationen är även planritningen (fig. 3) hämtad. Som av densamma synes består orangeriet av ett mittparti och tvänne i trubbig vinkel mot detta utgående flyglar. I mittpartiet låg »Frigidariet eller Salen», ett rum av betydliga mått och sex alnars höjd med golv av Ölandssten. Det uppvärmdes av två i nischer stående ganska stora kaminer av krukmakarelera. Utåt trädgården hade salen fyra höga fönster och ett par dubbeldörrar. En mindre dörr ledde till trädgårdsmästarens bostad, som bestod av fem rum, belägna i den högra flygeln. Genom glasfönstret i en andra dörr kunde man se in i »det ständigt grönskande och blomstrande Caldariet».

I Frigidariet, där temperaturen hölls rätt låg (intill + 8°) odlades växter ifrån »södra Europa, Orient och Barbariet» såsom »Lagerbärs-, Citron- och Pomerantsträd» m. fl. Om vårarna flyttades växterna, så snart väderleken det tillät, ut på det framför belägna »Södra kvarteret» av trädgården.

Caldariet beskrives i dissertationen på följande sätt: »I hörnen på nordsidan befinna sig, motsvarande hvarandra, tvenne horisontala eldstäder, i hvilka ved inkastas från väggens yttersida och hvilkas horisontalt liggande pipor sträcka sig ända till södra sidan, hvarefter de gå ut högst uppe genom norra väggen. — — — Caldariets södra sida består uteslutande af sammanfogade fönster, hvilka ega den lutning, — — — som jag ansett vara värd en större uppmärksamhet, emedan caldarium genom denna lutning på fönstren erhåller uteslutande genom solstrålarne en sådan värme, att vår termometer (som har 0 vid vattnets fryspunkt och räknar 100

¹ Översättning av Th. M. Fries: Skrifter af Carl von Linné. IV. Upsala 1908.

² Utkast till Beskrivning om Upsala av J. B. Busser. Upsala 1769.

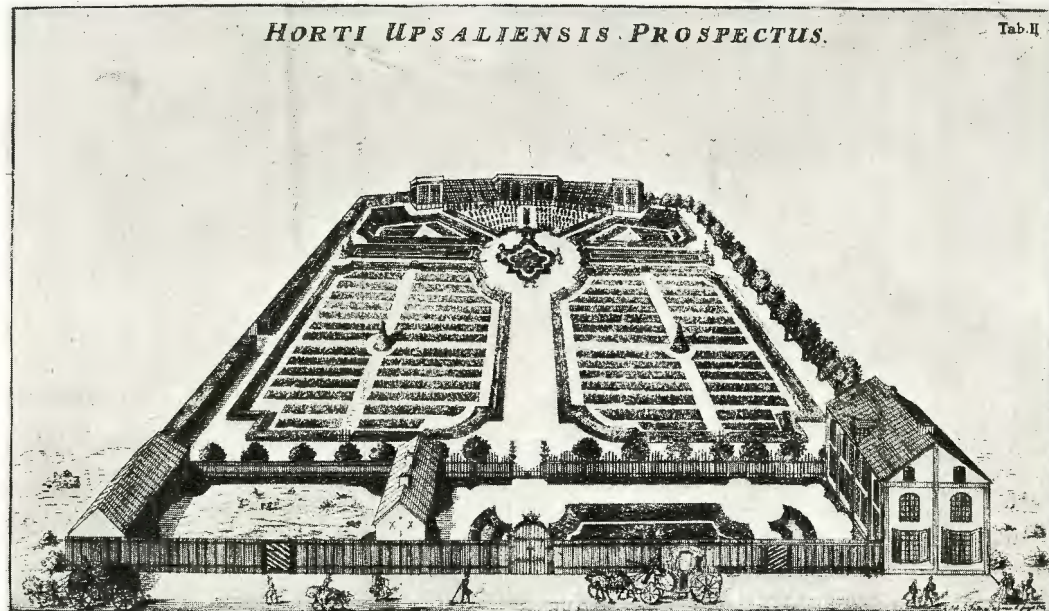

Fig 1. Linnés botaniska trädgård år 1745.

Fig. 2. Linnés botaniska trädgård år 1770.

grader till dess kokpunkt) ofta stiger till 30 grader.»¹ I caldariat förvarades »växter från Ost- och Wästindien». Bland sällsyntheter nämnas *Musa* och *Coffea*.

Ytterst på denna flygel var »Tepidarium eller Holländarnes Aloëkast, som innehåller dels succulenta växter, dels sådana från Goda-Hoppsudden». Caldariets lutande växthusfönster motsvarades i den högra, av trädgårdsmästaren bebodda, flygeln av blindfönster målade på träväggen.

Med hjälp av sina många utländska beundrare och vänner lyckades Linné på otroligt kort tid fylla växthusen med rariteter från alla håll. »Orangeriet står redan så härligt» skriver han 1744 till Bäck, »at jag tors våga det at täfla med alla tyska trädgårdar vid academier». Det dröjde blott ytterligare tre år, tills han såg sig föranlåten anmäla för Konsistorium, att »hvarjehanda rara växter blifwit anskaffade och till sådan myckenhet, at de för trängsel förqwäfja hwarandra», varför han påyrkade, att trädgårdsmästaren skulle få en annan bostad. En sådan har tydligtvis ock anskaffats, ty året därpå blevo blindfönsterna i högra flygeln utbytta mot växthusfönster, lika med caldariets, och förvandlades vaktmästarens rum dels till ett nytt tepidarium och dels till museum.

Linné ägnade trädgården och orangeriet sin ömmaste omvårdnad. Den kärlek, varmed Blomsterfursten omfattade allt och alla i detta sitt rike tog sig ofta rent av rörande uttryck särskilt i talrika bref till hans »kiäreste Broder» Bäck. Vid sidan av sin rent vetenskapliga verksamhet sökte Linné även — i enlighet med den under Frihetstiden rådande utilitarismen — på allt sätt befrämja Sveriges ekonomiska utveckling. Han ville här acklimatisera utländska viktigare handelsväxter, ersätta dyra, utifrån införskrivna läkemedel med inhemska o. s. v.

Men hans intresse räckte även till för samlingarna. I egenhändiga anteckningar skriver han: »1745 får Linnæus i Uppsala Orangeri inrätta ett Museum Rerum Naturalium af de många rara djur, som Cancelleren Gref Carl Gyllenborg gifwit, och af den stora samling Hans Kongl. Höghet (Arffursten Adolf Fredrik) täckts förära. Detta föröker Linnæus dagligen genom sin flit och wänners bistånd, att det blef ett af de härligaste». De studerande fingo här »den fägnad, at i denne samling med egna ögon åskåda *Skallerormen*, som tjuser ickorren, *Kramfisken*, som tjuser meniskan, *Cobran*, som tjuses af Indianerna, — — — *Bleckfisken*, som grumlar watnet som swart bleck, med många ännu sällsammare».

Det ovan angivna året 1745 torde bero på något minnesfel eller

¹ Denna Linnés uppgift torde böra särskilt observeras, enär detta är första gången som Linnés 100-gradiga termometer finnes i tryck omtalad. Påpekas bör dock, att den redan i det 1737 utkomna praktverket »Hortus Cliffortianus» är avbildad på den av Wandelaar graverade titelplanschen. Å Celsius termometer betecknades fryspunkten med 100 grader och kokpunkten med 0 grader.

misskrifning, ty dissertationen *Hortus upsaliensis*, som ventilerades i december 1745, omtalar, att museet då var i prefektens bostad. (Det var i trappa upp i hörnrummet mot Svartbäcks- och Tofve- eller nuvarande Linnégatan.) I »*Vita Caroli Linnæi*» (Egenh. ant. sid. 113) berättigas ock uppgiften och angives år 1748 som det, då samlingarna överflyttades till orangeribyggnaden. I det ofvan omnämnda arbetet av Busser beskrives »museum bakom Tepidarium i Orangeriet». (Härmed menas tydligenvis det nya tepidariet.) Där redogöres även för trädgården och de där och i orangeriet odlade märkvärdigare växterna, för de levande djur, som förvarades i Vivarium, samt för samlingarna, såväl de i museet, som för Linnés egna samlingar. Beträffande dessa senare och deras öfverflyttning till Hammarby, berättar Linné i sina egenhändiga anteckningar, »1769 fulländar han på sin gård, Hammarby, den förlidet åhr begynta byggnaden af ett *museum* på ett högt berg, jämte gården, med härligaste prospect, däruti han sedan hade sina *Herbarier*, *Zoophyter*, *Conchylier*, *Insekter*, *Mineralier*. och dit alla curieuse kommo att se dem».

Några av dessa »curieuse» ha lämnat rätt målande beskrifningar av sina besök hos Linné. Bland dem anföres här blott en, såsom måhända mindre känd, ur D:r Johann Beckmanns *Schwedische Reise in den Jahren 1765—1766*. Först torde böra erinras därom, att Linné, som bekant, hade sin djurgård mitt emot prefektbostaden invid Svartbäcksgatan. Han förvarade där en rätt stor samling djur bl. a. sin favorit sjuppen, som brukade klättra upp på besökande och undersöka deras fickor och om »han fandt något contrabande, sådant neml. som dugde äta, var det straxt confiscabelt». Men även längs den stora gången genom trädgården voro ap- och papegojburar uppsatta på långa stänger med nedanför stående låga bord, på vilka djuren plägade sitta. D:r Beckman berättar nu härom: »Jag kan ej beskrifva den glada ifver, med hvilken Linné uppsökte och visade oss de nya växter, som uppkommit under hans frånvaro och som ännu icke blifvit examinerade. Det var roligt att se huru förtjusta aporna i trädgården blefvo, när de fingo se honom och huru inställsamt Jakon tillropade honom. Då jag en gång gick förbi en af dessa Kakaduor, högg hon fast i min hatt, som jag bar i handen och bet tvärt igenom brättet. Herr Archiatern bad att jag skulle lämna hatten till honom, enär han hellre ville mista hufvudet, än att jag skulle mista min hatt. Herr Archiatern kunde göra med djuren hvad han behagade.» D:r Beckman beskriver därpå en del djur, av vilka några vistades i orangeribyggnaden. Att Linné var mycket intresserad av aporna framgår även av hans brev till Bäck. Så säger han exempelvis (1753) »utan skiemt äro dock inga så rolige, så salsame och differente — — —. Skaparen har gjort werlden till en Theater, der hade fattats mycket, om endast sombliga meniskior skolat spelat Harlekin och ej någor annor.»

Så småningom visade det sig att »naturaliekammaren i Botaniska Orangerihuset war sumpig och fucktig, så att naturaliesamlingen deraf skadas». Somliga föremål förstördes alldeles. Det mesta och värdefullaste förvarades dock i sprit och bevarades sålunda. (En del av dessa Linnéreliker finnas än i dag i Upsala zoologiska museum.) Denna kamp mot sumpigheten och fukten i trädgården och orangeribyggnaden har pågått intill våra dagar.

Som ovan omtalats brukade växterna i frigidariet eller salen utflyttas om vårarna så snart väderleken det tillät. Salen, som var ett mycket stort rum, användes då för »botanices professors föreläsningar och växtdemonstrationer». *Botanices professors föreläsningar och demonstrationer*. huru mycket säga de ej dessa fem ord och vilka mäktiga resultat ha de ej medfört! Volymen ha skrivits och ändå flera komma nog att skrivas däröver. Här må blott erinras om, att det är stolta minnen, som äro förbundna med Linnés föreläsningssal, minnen från en storhetstid i vårt lands kulturhistoria.

I ett brev till Bäck (april 1761) skriver Linné: »Jag föreläser fem timmar dagligen, kl. 8 med danskar, kl. 10 publice, kl. 11 och 12 med ryssar, kl. 2 privatim med svenskar. Onsdagar och fredagar utpinas jag under 3 timmar af korrektur på Fauna. — — — Jag har knapt tid att tänka på mig sjelf, hvarför jag skrifver detta kl. 2 på natten.» Ett sådant jättearbete skulle naturligtvis i förtid slita ut även den starkaste. »Sjelva jernet nötes», säger han själv på tal härom. Ända in på ålderdomen, då hans hälsa började svika, var studerandet av en sällsynt växt det bästa läkemedlet. Så skriver han i ett brev till Du Chesne: »Ingen växt har beredt mig större nöje än den Calceolaria, som du sände mig. O, gode Gud, om Du ville välsigna mig med flere Calceolarieplantor, att jag kunde ha dem i en kruka i mitt fönster, och så finge ha något, hvarmed jag kunde lätta den tilltagande ålderns bördor. Liksom jag i år har gjort med Zigania, så kunde jag då nästa år få studera Dig genom detta vittne om Dig. Men jag begär kanske alltför mycket.» — När slutligen hans krafter och förut okuvliga energi brötos, var det ock slut med trädgårdens glansperiod. Svårigheterna togo alltmer överhand. Fukten härjade alltvärre i orangeribyggningen. När ej längre sällsynta frön och växter sändes därifrån, kommo heller inga andra i utbyte.

Då Linné 1778 slutat sina dagar och efterföljts av sin son såsom vårdare av trädgården, gjorde denne väl ett försök att återskänka densamma dess forna glans, men hans svaga hälsa och inom kort inträffade död gjorde att det stannade vid försöket.

Under hans efterträdare C. P. Thunberg slog trädgårdens ödestimma. Thunberg lyckades nämligen övertala Gustav III att upplåta »den till Slottet härstädes varande Lust Trägård» till plats för en ny botanisk

trädgård och att bekosta flyttningen dit. Att Thunberg ville erhålla en större och bättre plats för den botaniska trädgården är ju lätt att förstå. Och det ländes Gustav III till heder, att han för ändamålet upplät slottsträdgården, likasom att han tillkännagav, att detta gjordes för att hedra Linnés minne. Men svårare är det att förstå, att Linnés gamla världsberömda trädgård skulle behöva förödas så grundligt som då skedde. Om hur det såg ut där, sedan de Linnéska växtskatterna och f. ö. allt flyttbart överförts till den nya institutionen, ha vi en livlig skildring i ett 1813 utkommet arbete »Travels in Sweden during the autumn 1812». Författaren, den engelske vetenskapsmannen, D:r Thomas Thomson, berättar däri, hur han av det svårdefinierbara intresse, som förmår oss att besöka platser, som bebotts av store män, eller där någon historisk tilldragelse timat, drevs att besöka den gamla Linneanska trädgården. Till sin besvikelse fann han blott förstörelse och förfall. I orangeribyggnaden och växthusen voro glasen i fönsterna sönderslagna, växter och alla samlingar bortförda, golven övervuxna av ogräs. En del av Linnés trädgård var förvandlad till potatisland. — D:r Thomson påpekar, att det hade varit av stort intresse, om den gamla trädgården bibehållits även sedan den nya anlagts och slutar med följande kraftiga uttalande: »Bevarandet af hans trädgård och hans anläggningar hade varit en gärd af aktning, till hvilken Linnés snille och hans utomordentliga förtjenster hade berättigat honom. — Men som hvarken tacksamhet eller skamkänsla någonsin existerat hos korporationer, är det ej lönt att vänta vare sig frikostighet eller pietet hos dem.» Rättvisan fordrar dock det erkännandet, att såväl inom som utom det akademiska konsistoriet röster höjdes *emot* denna skövling. Att de ej lyckades göra sig bättre hörda torde ha berott på samma brist på historiskt sinne och pietet, som möjliggjorde försäljningen av Linnés ovärderliga samlingar till England. Den nya Botaniska institutionen invigdes högtidligen på 100-årsdagen av Carl von Linnés födelse. Den gamla trädgården lämnades helt åt sitt öde.

Ett tiotal år senare inträffade dock en vändning till det bättre. En skildring härav torde lämpligast göras genom att meddela några utdrag ur Östgöta nations protokoll för åren 1817—1885, samt ur dess »Protokolls-bok öfver Östgöta Nations byggnader».

Protokolls-boken inledes med en redogörelse för de svårigheter, som vållats därav, att »den alltmör växande talrikheten af Landskapets ledamöter» gjort de hittills förhyrda rummen för trånga och »den ständiga förökningen af hyrorna gjort Nationens hyra ganska anseelig och kännbar». Nationens högst förtjänste inspektör, prof. Jacob Åkerman hade därför väckt förslag om uppbyggande av ett tjänligt nationshus. Men, heter det, »då sedan spordes, att omkostnaderna vid byggandet af ett nytt hus — — — svarande mot Östgöta Nationens kraf och anda, samt

urgamla Östgothiska sedvänjor, skulle nödvändigt belöpa sig vid närvarande dyrhet till en penningssumma, hvartill Nationen — — — ej såg någon utväg, så öfvergafs t. v. denna utvägen». Inspektor fäste då uppmärksamheten på möjligheten att av Consistorii Academico få arrendera det redan betydelsen förfallna, och allt mer och mer förfallande Orangerihuset i forna Linnéanska trädgården.

I en till Rektor och Consistorium Academicum inlämnad ansökan begär så Landskapet att på 30 år få förhyra Orangeribyggnaden, »samt den deromkring liggande area ifrån och med dammarne» och förbinder sig »att anse för sin ovillkorliga pligt att vårda och behålla den nu varande formen af denna för sina stora minnen så märkvärdiga byggnad».

En byggnadskommitté tillsattes, som lät företaga en »ränsning af rummen, golfs upptagning, kakelugnars rödning, m. m., hvilket senare ock den 2 April företogs och fortsattes t. o. m. den 12 April af 2:ne arbetare».

Till rektorsämbetet inlämnades ett »Project till den gamla Orangeribyggnadens reparation». Där i heter det: »Hufvud Corpsen och ändflyglarna bibehållas oförändrade i sitt nuvarande skick, endast i de framåt-sluttande glasfönsternas i de forna Calidariae ställe har Landskapet till byggnadens förskönande ärnat å den främre sidan på den forna stenfoten upföra en Collonade, 6 alnar hög, bärande en Corniche likadan och i fil med den, som befinnes ofvan fönsterna å hufvud Corpsen och ändflyglarna. Pelargången inom denna Collonade skulle å baksidan bildas af en updragen mur, bakom hvilken Conference-rum, Bibliotek, etc. skulle inrättas med fönster åt baksidan. Entablementer öfver fönster och dörrar torde ock pröfvas nödiga till hufvud-Corpsens förhöjande. Afledande vattentrummor tarfvas för at upptorka platsen, at ej träverket må förstöras; för sank och osund att derpå inreda några bättre boningsrum kan lokalen ej tillåta mer än att på sin höjd, om möjligt är, Landskapets vaktmästare därstädes får sitt boställe till byggnadens vakt och ans.

Hvad angår areans försköning torde plantering bakom huset, blomsterkvarters och sandgångars anläggning, häckars ansning samt dammarnas upprepning, nödvändig äfven för vattnets afledande, ej befinnas otjenliga.

Något bestämdt specificeradt kostnadsförslag på dessa reparationer ser sig Landskapet ej i stånd att f. n. upgifva, men efter allmänt öfverlag är det beräknadt till omkr. 2,000 Rd. B:co. Upsala d. 12 Apr. 1817. G. Eriksson, Östgöta Nations n. v. Curator.»

Sedan vederbörligt tillstånd erhållits, »började handtlangare ånyo att genom rengörande af byggnaden bereda möjlighet för de reparationer, de gamla murarna först och främst borde undergå».

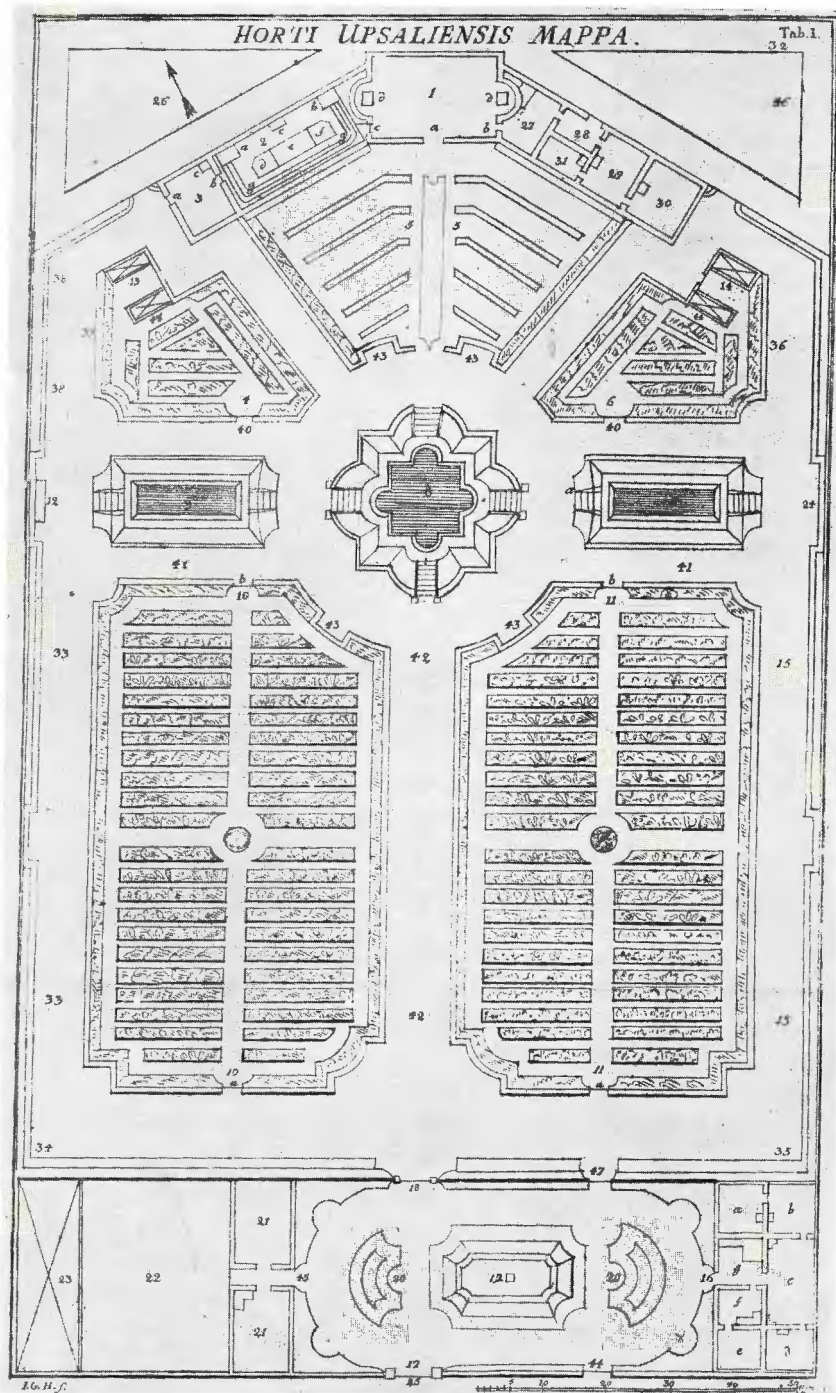

Fig. 3. Plan av trädgården år 1745. — 1 orangeriet; 4 vårkvarteret; 5 södra kvarteret; 6 höstkvarteret; 7 kärddammen; 8 sjödammen; 9 floddammen; 10 perenna kvarteret; 11 annuella kvarteret; 16 Linnés bostad; 20 förgården; 22 djurgården; 25 ingång från Svartbäcksgatan.

Det befanns nu att murarna i allmänhet, till omkring »en alns höjd öfver jordytan, blifvit af fuktigheten alldeles uprötta, hvilket helt och hållet måste nymuras; hvarvid man dock brukade den omtanke, att murarna ända up till sträckstenen utanföre och till golfvet innanföre updrogos och reparerades med sandsten, till förekommande af röta. Dessutom då vattnet, som ej afledt, samlat sig i och öfver grunden och stenfoten, om vintern under sin frysning hade söndersprängt stenfoten på flera ställen, hvarpå muren här spruckit och satt sig, måste större partier af muren ända up mot taket borthuggas och förnyas. Detta var i synnerhet händelsen med framsidorna af båda pavillonerna, hvilka nästan helt och hållet äro nybyggda.» — — — »I Hufvud Corpsen — — — var golfvet — — — lägre än jordytan utanföre, hvarigenom rummet vanligen om vårarna bildade en reservoir för vatten från den kringliggande terreinen, uphöjdes nu till lika höjd som sträckstenen utanföre till undvikande af fuktighet, till hvilket ändamål ock en lufttrumma är af sandsten upmurad rundt kring väggarna innanföre, under planstensfrisen, med draghåll på framsidan och baksidan.»

Trots dessa och en del andra anordningar med stentrummor m. m. synas dessa åtgärder ej ha medfört åsyftat resultat. I ett syneinstrument av 1824 heter det nämligen: »Det år 1817 här inlagda nya golf hade af fukt och röta så angripits och förstörts, att detsamma måst förledet år ånyo omläggas.»

På de s. k. mellanflyglarna borttogos de växthusfönster med karmar etc., som utgjort framsidan av desamma. Den tilltänkta »Collonaden» kom trots »den lofvande skönheten» ej till utförande. Sedan ett förslag till »Arkader» även förkastats »beslöts sluteligen, att — — — låta dessa framsidor utgöras af pelare, mellan hvilka fönster eller dörrar insattes, då härigenom äfven vunnes den åsyftade likheten med ett Orangeri». Man beslöt att utföra dem i form av »utstående pilastrar, hvilka likasom Architraven, frisen och Cornichen byggdes efter den enkla och sköna Toskanska ordningen».

Så gott som årligen vidtagas nya åtgärder mot fukten i byggnaden och på tomten. Nya gruslager påkördes, men oaktat »gazon'en på framsidan blifvit förhöjd», klagas det över »att efter regn en massa vatten samlas på gården och tillträdet till Nationslokalen försvåras, därigenom att landsmännen få vada i de stora vattenpölarne».

1862 får löjtnant Morsing vid Väg- och Vattenbyggnadskåren i uppdrag »att utröna, huruvida det låter sig göra att få byggnaden fuktfri — — — att få rummen varma — — — och derigenom undanrödja all den förstörande inverkan, som fukten åstadkommer på helsan samt murar, golf och tapetsering».

Dessa åtgärder voro verkligen radikala: hela den vid förra ombygg-

Fig. 4. Orangeribyggnaden som Östgöta nationshus.

naden utförda sockeln av sandsten skulle borttagas och muren borthuggas helt igenom till 2 fots höjd. I dess ställe inlades en sockel av gråsten 1 $\frac{1}{2}$ fot hög, som ovanpå bestrykes med ett varmt sammankok av tjära och kalk, härpå innuras med gott hårdbränt tegel. Golven uppbrötos och fyllningen under desamma utschaktades; de nya golven lades så att de kommo 1 $\frac{1}{2}$ fot över den yttre marken; rappningen borthöggs för att väggarna skulle kunna torka fullständigt o. s. v. I samband med dessa arbeten blev taket i samlingssalen förhöjt en aln. Detta skedde dels genom påmurning, dels genom att yttertaket bröts med fall åt två sidor.

Den omgivande terrängen dräneras ånyo, och man anlägger ett »täckdike fyra qvadratfot i genomskärning till Svartbäcken öfver Ladugatan».

Intet hjälper dock. Nya sprickor uppstå i murarna, och det klagas över det bristfälliga skick, vari Nationslokalen så in- som utvändigt befinner sig. Terrängen är så vattensjuk, att sakkunniga t. o. m. avråda från nyplantering efter några nedhuggna pilträn (!) förrän platsen blivit utdikad. Förklaringen till att alla dessa upprepade och omfattande dräneringsarbeten misslyckades är enkel nog. Man begick nämligen det stora felet, att leda hela dräneringssystemets utlopp till Svartbäcken. Då denna vid vårflödena steg, pressades vattnet tillbaka in i trädgården. I ett av protokollen meddelas ock, betecknande nog, att »trumman under byggnaden har tilltärpts till förekommande af fukt».

Frågan om anskaffande av en ny mera tillfredsställande lokal för Nationen blir allt mer aktuell och leder omsider till att i oktober 1885 flyttningen sker till det nyuppförda Nationshuset.

Jag begagnar detta tillfälle att erinra om, att vi stå i stor tack-samhetsskuld till Östgöta nation. Om än dess ledande män ej hade fullt samma uppfattning som vi nu, om vad en pietetsfull restauration innebär, så är det dock ovedersägligt, att utan de omfattande och ganska dyrbara av nationen bekostade reparationsarbeten, för vilka jag i korthet redogjort, hade Linnés gamla orangeribyggnad sannolikt nu ej funnits i behåll. Om vad som kunnat hända, får man en föreställning, då man erinrar sig att enligt en så relativt sent som 1880 av Kungl. Maj:t fastställd ny stadsplan för Uppsala stad, skulle Dragarbrunnsgatan förlängas tvärs igenom trädgården, varvid ej blott tomten skulle styckas i två delar, utan även orangeribyggnaden rivas. Planer på hela områdets bebyggande ha ock vid olika tillfällen varit föreslagna.

Även trädgården blev föremål för Östgöta nations omsorger. Prof. Åkerman hade 1820 på nationen överlätit sitt kontrakt på den del av trädgården, som nationen ej redan förut hade fått dispositionsrätt till. Ofantliga ris- och skräphögar blevo då förflyttade, gångar upptagna och grusade, dammarna ränsade och omskurna efter sina gamla former, varjämte häckar och träd planterades.

Fig. 5. Orangeribyggnaden som museum för nordiska fornsaker.

I § 3 av nyss nämnda kontrakt heter det: »Indelningarne eller Qvarteren, hvilka i anseende till formen ända från Archiatern von Linnés tid bibehållits, sådane de nu befinnas, få till storlek och figur af Arrendatorn ej rubbas, ej heller med sådana köks-växter och rotsaker planteras och besås, hvarigenom Trädgårdens utseende kunde komma att vanprydas och dess fordna ändamål att i hufvudsaklig måtto förändras; fastmer åligger det Arrendatorn at på det sorgfälligaste vårda alla äldre, genom bemälte Archiaters försorg tillkomna och ännu förvarade växter och trån, så att de ej, i brist på tillsyn och skötsel, måtte förloras och utgå.» Dessa bestämmelser följdes ock, åtminstone under den första arrendetiden. Nationen visade stort intresse för sitt nya hem och dess omgivning. I ett protokoll säges sålunda: »Under sommarferierna delade flere Landsmän — lifvade af begär att i allt befordra Nationens gagn och fördel, samt att påskynda den nya födelsen af detta urgamla Vettenskapernas tempel liksom ur sitt stoft och aska till Östgötha Nations ära och berömmelse — Trädgårdsarbeten vid terrainens uprödning och förskönande.»

Så småningom vunno dock de rådande smakriktningarna överhand över pieteten för Linnéminnet. »Berceau'er» anlades, en mängd träd utsynades och fälldes samt ersattes genom omfattande nyplanteringar. I ett protokoll för 1874 heter det: »Beslöts att inkomma med kostnadsförslag till trädgårdens omplantering, helst som Räntmästaren medgifvit att alla angripna träd skulle få nedhuggas, hvarigenom en betydlig inkomst för virket kunde komma Nationen till godo och sålunda arbetet i dess helhet betinga en jemförelsevis obetydlig kostnad.» Sålunda slopades hela den härliga Hårlemanska planen och förvandlades Linnés Hortus till en anläggning i s. k. engelsk parkstil.

Då det gällde att möjliggöra »en betydlig inkomst för virket», varigenom arbetet med trädgårdens totala omändring skulle nedbringas till att »i dess helhet betinga en jemförelsevis obetydlig kostnad», är det väl antagligt att beteckningen »angripna träd» togs i rätt vidsträckt bemärkelse. I vilket fall som helst torde, såsom professor N. Svedelius säger i sin redogörelse för Linnéträdgården 1920,¹ det vara obestridligt, att det numera endast finnes *ett* träd, nämligen den gamla kastanien nära ingången till trädgården, som möjligen kan vara av linnéanskt ursprung.

Efter Östgöta nations avflyttning lämnades den f. d. Linnéträdgården åt sitt öde, tills 1907 Uppsala universitet beredde sig att mottaga sina till Linnés 200-årsfest från alla civiliserade länder inbjudna gäster. Trädgården blev då föremål för en nödtorftig uppsnygning, gångarna upp-togos åter, och dammarnas konturer markerades genom blomsterrabatter.

Det var dock först genom Svenska Linné-Sällskapets ingripande, som åtgärder vidtogos för ett verkligt återställande av Carl von Linnés

¹ Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1921.

en gång så stolta skapelse. För detta genom styrelsens arbetsutskott utförda återställningsarbete ha redogörelser lämnats dels i ett av mig hållet föredrag vid Sällskapets sammanträde i november 1920 och dels av professor N. Svedelius i årsskriften (årgångarna 1921 och 1922).

Blott en sak torde här böra påpekas. I det föregående har upprepade gånger framhållits, att trädgårdens sankt läge redan på Linnés tid vållade stora svårigheter, vilka man ej heller på senare tid, trots det ena dräneringsförsöket efter det andra, lyckats övervinna. Ett oeftergivligt villkor, om ej våra arbeten skulle bliva fruktlösa, var alltså att häva denna olägenhet. Om vi — såsom även föreslogs — skulle ha följt Linnés exempel att fylla på en eller annan meter jord, hade vi ju begravt hela hans trädgård. Genom användande av ett avlopp, som ligger väsentligt lägre, än det förutvarande mot Svartbäcken, lyckades det emellertid att anordna ett dräneringssystem för hela trädgården, vilket medfört synnerligen tillfredsställande resultat. Den förut kalla och våta lerjorden har blivit lätt och lucker, vilket bl. a. visat sig därigenom, att flera växter, som förut blott sparsamt blommat, numera florerat rikligt, varjämte linnéanska växter, såsom Stjärnlöken, talrikt uppträtt och blommat. Ett mycket svårt prov hade dräneringssystemet att bestå vid Fyrisåns översvämningar våren 1922. Under det att även trakter, som ligga högre än trädgården ledo av densamma, förblev Linnéträdgården torr och oskadad.

De enda delar av trädgården, som ännu ej återställts, äro de tre kvarter, vilka ligga närmast orangeriet, enär de vid en blivande restaurering av denna byggnad skulle bliva nedtrampade och förstörda.

Vid den ovan nämnda tillträdessynen å byggnaderna antecknades, att desamma befunno sig i ett särdeles bristfälligt skick. Orangeribyggnaden företedde sättningar, beroende på den dåliga grunden. De båda små växthusen hava sjunkit så, att någon stenfot, om överhuvud sådan funnits, ej är synlig, varjämte byggnaderna luta starkt.

Sedan Kungl. Maj:t medgivit, att Svenska Linné-Sällskapet får deltaga i ett lotteri till ett beräknat belopp av 75,000—80,000 kronor, äga vi förhoppning att dessa minnesrika byggnader skola bliva återställda i ursprungligt skick. Men Svenska Linné-Sällskapet kan först då sägas ha nått sitt mål, när det fått genomföra en *fullständig* restaurering av *hela* det gamla Linnæanum med dess samtliga byggnader och för all framtid bevara detsamma — trädgård och allt — i linnéanskt skick såsom ett levande och varaktigt minne av vårt lands förnämste naturvetenskaplige storman och vad han inom sin Scientia amabilis uträttat. Ett sådant återställande och vårdande torde böra betraktas såsom en pietetshandling, som Sverige är skyldigt ett stycke av sin stoltaste kulturhistoria.

RÅSHULT SÖDREGÅRD

AV

EMIL LINDELL

KRONOBERGS LÄNS JORDEBOK ÅR 1635 ÖVER STENBROHULTS socken upptager *Råshult*¹ delat i ett skattehemman, Norregården, och ett »Kyrke Hemman», Södregården, vartdera såsom »1 [inantal] förmedlat til $\frac{1}{2}$ i alt». I senare jordeböcker nämnes Södregården såsom »Kronohemman», och ingick den såsom sådant från 1647 till reduktionen 1680 i det Torstensonska friherreskapet Virestad.² Först i 1692 års jordebok angives gården såsom »Capplans Boställe». Någon komminister torde dock ej hava bott därstädes, förrän Nicolaus Linnæus, som den 6 mars 1706 firat sitt bröllop, den 17 i samma månad dithflyttade med sin unga maka.³

Huru Södregården dessförrinnan varit bebyggd, har ej kunnat utrönas. Ett odaterat skattelägningsprotokoll från 1600-talet⁴ omförmäler, att »Huussen i Man- som Ladugården — — äro temmeligh wäll hålldna», men nämner ej vilka hus som då funnos.⁵ Antagligt är emellertid, att

¹ Namnet Råshult — eller, som det i äldre tider skrevs, Råfuisshult (1635), Råfvedzhult (1646), Råsshult 1695² och Rååshult 1710³ — torde, enligt benäget meddelande av prof. Elof Hellquist, kunna härledas från ett ord motsvarande det isl. kollektivet hráviði — »tunna träd med mjuk ved» — och har således i fornsvenskan lytt Ravipis-hult; slutändelsen hult (skogsdunge, lund) förekommer synnerligen talrikt i gårdsnamn inom Stenbrohult, såsom redan Linné framhållit i sin skånska resa.

² Enl. 1689 års jordebok var gården anslagen till »infanterioficerarnes aflöning». I 1691 års jordebok kallas gården »infanteribeklädnadshemman».

³ Linnæus var emellertid ej, såsom Rogbergs, Wieselgrens m. fl. beskrivningar över Småland — och prof. Th. M. Fries efter dem — uppgiva, den förste komministern i Stenbrohult. Växjö stifts under utgivning varande Herdaminne upptager nämligen i Stenbrohults komministerlängd 2 kaplaner på 1600-talet, som båda angivas hava bott å kyrkoherdeboställets stomhemman, Djäknabygd. Den senare av dessa, »Herr Peder» eller Petrus Broderzonius, blev sedermera kyrkoherde i Stenbrohult 1662—87 och efterföljdes i tjänsten av sonen Samuel, vars äldre dotter, Christina Broderzonius, blev den första komministerfrun i Råshult.

⁴ Kronobergs läns landskontors arkiv G II D 1 fol. 288.

⁵ För Norregården upptar samma protokoll 2 »sättestugor», den ena gammal.

ett par bondstugor (lågstovor) av den då vanliga Smålandstypen, som Linné skildrat och avbildat i sin skånska resa, funnits, men naturligt nog ej kunnat motsvara en prästmans boställsanspråk, isynnerhet som de tydligen befunnit sig i otillfredsställande skick. Nic. Linnæus, som redan i okt. 1703 blivit sänd till Stenbrohult att vara »hielpepräst» hos kyrkoherden Samuel Broderzonius, hos vilken han med all sannolikhet hade sin bostad före flyttningen till Råshult, fann sig nämligen föranlåten att vid »Probstetinget» i Stenbrohult den 24 maj 1705, på prosten Collianders fråga »om Präste-, Cappelans- och Kläckaregårdar äro lagl. bygda och vid macht håldna?», anföra klagomål över »husen på bostället och dess brist». Protokollet,¹ som Linnæus undertecknat såsom komminister i Stenbrohult, meddelar vidare, att församlingen »låfvade sig willia nästkommande winter hielpat». Prosten Colliander tillägger i sin »Probste Book pro anno 1705», att församlingen lovade sig vilja »med timber och näfwer vara behielpig».

I en tjänsteskrivelse den 15 juni 1710 till prosten Colliander — se Bil. 1 — omnämner Linnæus: »— i varande tid bygde jag en bygningh, med en Sahl, kamar och kiök sampt lofft öffver och kiällar under, men för vatn skull måste den igen kastas, item lagade de andra huus efter nödvändigheten, med täkiande och botande — —».

Då man får förmoda, att församlingen stått fast vid sina löften, kan man antaga, att det var under vintern 1705—06, som Linnæus uppförde nämnda byggning,² och att det sålunda var denna, i vilken han inflyttade i mars 1706, och i vilken i maj 1707 sonen Carl föddes.

För detta antagande talar också, att Linnæus, som den ¹²/8 1708 blivit utnämnd till sin 1707 avlidne svärfaders efterträdare, säkerligen icke efter sin avflyttning från Råshult där uppfört en för den tiden bättre nybyggnad — med sal, kammare, kök etc. — samt att han, om den uppförts under Råshultsvistelsen, sannolikt även om byggnadstiden använt sitt i analoga fall vanliga uttryck »i varande tid, jag där var».

För översiktlighetens skull vid försöket att följa Råshultsstugornas öden lämnas här en komministerlängd för Stenbrohults pastorat fr. o. m. Linnæus med angivna tillträdesår:

Nicolaus Linnæus 1705—1720, kyrkoherde i Stenbrohult 1709—

¹ Vadstena landsarkiv, räkenskaper för Stenbrohults kyrka L. I: 1 (1644—1709).

² Till denna har måhända även använts virket från en äldre, bristfällig sätesstuga, som blivit överflödig, sedan de av Linnæus omnämnda äldre männen avflyttat. Dessa synas vara identiska med de i en »läselängd» för 1692 under Råshult Södregård upptagna bönderna Torsten och Bängt, som även -- vardera med hustru och tvänne barn -- återfinnas i ett register från 1702 (Växjö Domkap. arkiv F II 14).

Efter Linnæi flyttning till Råshult torde således endast 2:ne bostadshus funnits i Södregården: den nybyggda sätesstugan och den äldre byggning, som han upplät åt sin gårdsbrukare Ingemar.

† 1748; Petrus Zelander 1721—† 1725; Erland Nicander 1727—† 1748; Magnus Lagerquist 1750—† 1780; And. Wetterström 1784—† 1805; P. M. Långh 1807—1834; J. E. Meurling 1836—† 1842; O. N. Montelin 1844—1858; S. J. Borgh 1860—† 1869; G. Linnér 1871—1874; Sven Brisér 1874—1884; J. G. Berg 1887—1904, kyrkoherde i Stenbrohult 1904; J. Kroon 1904—1920; G. Virdestam 1920—. De två sistnämnda boende i Älmhult.¹

Linnæus, som medgivits med kyrkoherdebefattningen förena komministraturen, behöll denna till 1720. Under denna tid synas anmärkningar hava förekommit — se Bil. 2 —, att »bostället illa hanterades». Att anmärkningen varit överdriven, framgår av Collianders omdöme vid ett »Probsteting» i Stenbrohult 1712: »Befantz Cappelans bostället Råshult vara behållet och med en ny lada förbättrat».

Zelander efterträdde 1721 sin svåger Linnæus, men avled redan 1725. Hans änka, Maria Broderzonja, som 1726 gifte sig med efterträdaren, Nicander, överlevde även denne. Nicander dog 1748 några veckor efter Nic. Linnæi bortgång och efterträddes 1750 av Lagerquist.

1751 den 30 juli hölls laga husesyn mellan Maria Broderzonja, som hade att svara för boställets hävd och bruk från 1721 till 1750, samt Lagerquist.

Av syneprotokollet² inhämtas, att bostället besiktigats, då Zelander övertog det från Linnæus. Protokoll över denna besiktning, som redan 1751 förgäves efterfrågades, har ej heller senare kunnat återfinnas, lika litet som någon berättelse över den av Nic. Linnæus hållna tillträdesbesiktningen av Råshult.

Av samma syneprotokoll framgår tillika, att intetdera av de 1751 befintliga boningshusen kan hava varit Linnés födelsehem. Båda byggdes nämligen under Nicanders tid, sätesstugan »för 20 år sedan» (1731) och det andra huset »för 15 år sedan» (1736). Nicanders änka skulle också jämlikt synerättens utslag njuta avdrag i sina byggnadsskyldigheter för dessa 2:ne nybyggnader.

Sätesstugan, mangårdens huvudbyggnad, flankerad enl. 1751 års beskrivning av ett hus på sin västra och av gästkammaren på sin östra sida, bör, i likhet med prästgårdsbyggnadernas vanliga förläggning på 1700-talet, hava legat med sin front mot uppkörsvägen. Så befinnes ock

¹ Sedan K. Maj:t genom brev d. 8 dec. 1904 förordnat, att komministern i Stenbrohult skall hava sina bostad i Älmhults köping, är Råshult Södregrård i författningsenlig ordning utarrenderat, senast intill den 14 mars 1927.

² I Växjö Domkapitels arkiv — F III: 7 — förvaras en avskrift, som enligt påteckning föredragits i Växjö Consistorium den 30 aug. 1751, och som å tvenne ställen är under-tecknad med syneförrättarens att döma av den drivna handstilen egenhändiga underskrift. Originalen har möjligen, såsom ofta skedde i dylika fall, lämnats på det synade bostället och har då antagligen förkommit. — En avskrift av denna handling har av dr Lindell överlämnats till Sv. Linné-sällskapets arkiv. — Red.

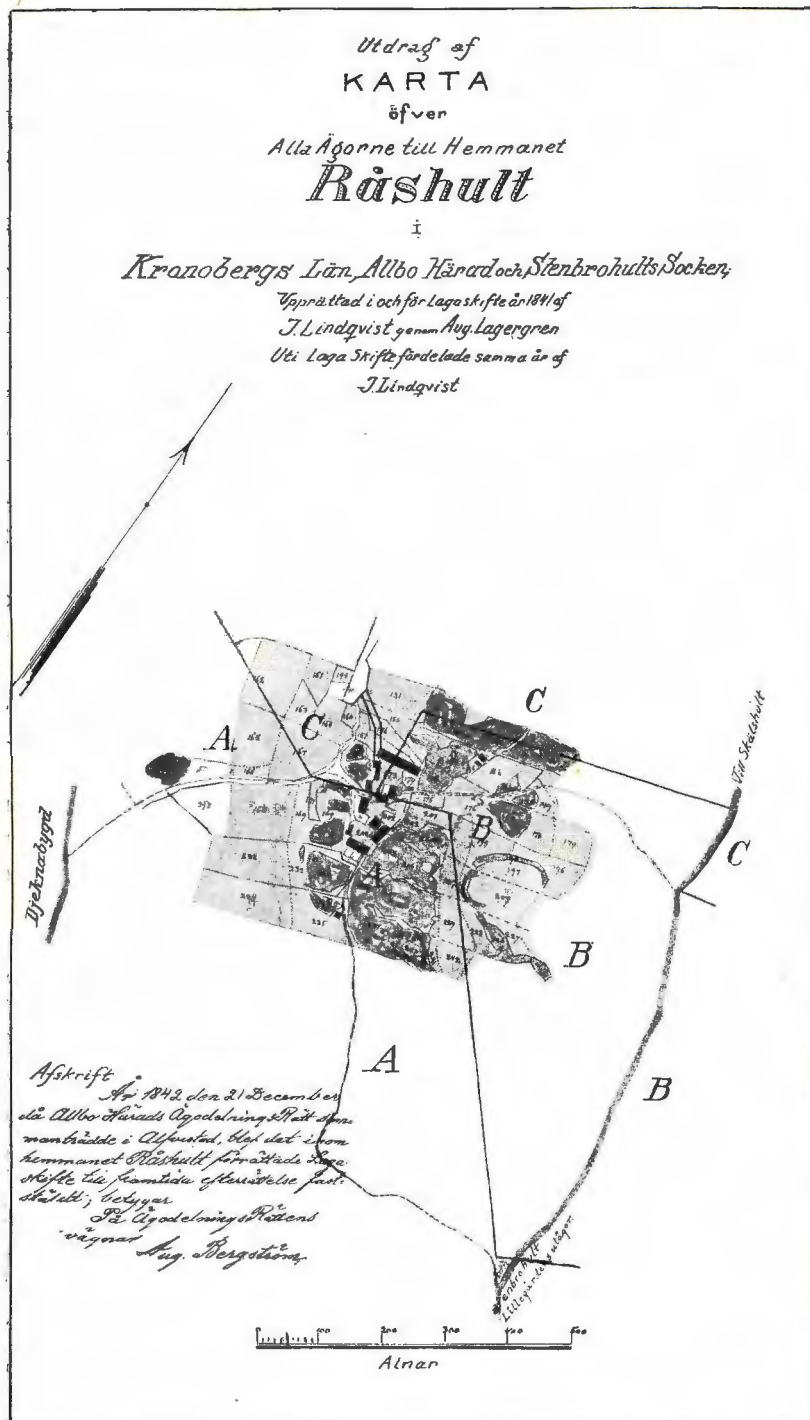

Fig. 1.

hava varit förhållandet. En karta för laga skifte 1841¹ — av J. Lindqvist — upptager Södregårdsvägen gående söderut och sedan vikande sydost fram till gamla landsvägen (fig. 1).

Redan detta talar för att 1731 års sätesstuga kan hava varit identisk med lågstovan å Wetterlings bekanta Råshultsteckning på 1820-talet, något som också fortsatta efterforskningar bekräftat.

Sätesstugan beskrives sålunda: »11 aln: lång $9\frac{1}{4}$ aln: bred $2\frac{3}{4}$ aln: hög med Eke Syllar under, af furutimmer för 20 åhr sedan up bygd til wäggar behållen med 2 fönster lufter och 4 st. fönster och 12 Rutor i hwarje, innanredet behållit som och spis med bakugn. — — Denna stuga med förstugan 4 aln lång — —».

»Öster om stugan», meddelar 1751 års protokoll vidare, »finnes en Gäst Cammare $4\frac{1}{4}$ aln: lång $9\frac{1}{4}$ aln: bred $2\frac{3}{4}$ aln: hög hwilken aldeles är o dugelig och kommer en annan at upbyggas och Wäl inredas — —».

Sätesstugans och förstugans sammanlagda längd var således 15 alnar. Om gästkammaren redan 1751 varit med äldre virke tillbyggd sätesstugan — härför talar, utom benämningen »Cammare», som icke gärna kan beteckna en självständig byggnad, dels likheten i bredd- och höjdmått, dels den omständigheten, att det större måttet $9\frac{1}{4}$ alnar räknas som bredd och icke som längd, vilket givetvis skett i fråga om ett självständigt hus — eller om den först efter utdömandet 1751 tillbyggt såsom förlängning av sätesstugan, erhåller man för denna långstova en totallängd av $19\frac{1}{4}$ alnar.

Ett i Vadstena landsarkiv bland Allbo härads dit överlämnade handlingar anträffat syneprotokoll den 18 juli 1807² upptager en sätesbyggnad av 24 alnars längd. Denna byggnad, till vilken vi senare återkomma, är densamma som nuvarande Råshultshuset.

I samma protokoll återfinna vi emellertid 1731 års sätesstuga, inklusive gästkammare, men nu degraderad till »Drängstufvubyggning», som beskrives sålunda: »20 $\frac{1}{2}$ al. lång, $9\frac{3}{4}$ al. bred, $2\frac{1}{4}$ al. hög indeld til drängstufwa med förstufwa och en kammare, i knuthygge med torftak, samt spis, bakugn och skorsten, golvet odugelt — —». Måtten stämma visserligen ej fullt med de vid 1751 års syn angivna, men skillnaden är dock ej större än att den — fränsett möjligheten att vid syneförrättningen en omkastning mellan bråkdelen i bredd och höjd skett, vilken förefaller desto mera sannolik som höjden $2\frac{1}{4}$ alnar är lägre än den vanliga lågstovehöjden — $2\frac{3}{4}$ alnar — och man dessutom 1751 ifrågasatt att höja 1731 års stuga genom att påhugga ett varv — kan nöjaktigt förklaras av olika mätning, t. ex. beträffande längd och bredd huruvida

¹ Kronobergs läns lantmäterikontor, Stenbrohults socken nr 52. Väderstrecken äro tyvärr felaktigt angivna och böra förläggas såsom å fig. 2 och 3.

² Över av- och tillträdessyn mellan Wetterströms sterbhus och Långh.

måtten tagits från knut till knut eller inom knutarna, och beträffande höjden huruvida måtten tagits från marken eller syllen till taklistens lägsta del eller invid väggen.

En ekonomisk besiktning 1832 talar om drängstugans östra och västra gavlar, och ett syneprotokoll 1836 nämner »drängstugan i norr på gården», därmed bestyrkande dess med Wetterlingska lågstovan analoga läge.

1841 års karta upptar också 1807 års bostadshus i god överensstämmelse med ovan angivna längd- och breddmått samt förlagda på samma sätt som å Wetterlings teckning.

Om lågstovans öde meddelar syneprotokollet 1836:¹

»Drängstugan — — vill ej tillträdaren såsom ett laga hus emottaga såsom alldeles för stor och kostsam att elda samt i öfrigt illa underhållen, utan yrkar han antingen att hon må förändras, så att hon blir ändamålsenlig eller ock att hon må anses såsom Afträdaren enskildt tillhörig. En slik byggnad må indelningshafvaren hålla, om han anser den för sig nyttig och behöflig, men då tillträdaren icke kan åläggas dertill, varder detta hus såsom Afträdarens enskildte ansedt.»

Vid nästa syneförrättning 1843² nämnes ej någon drängstuga. Denna har således blivit bortförd mellan 1841 och 1843, enär den återfinnes på sin plats å 1841 års karta. Den drängstuga, som senare uppfördes såsom vederbörande komministers privata byggnad, blev i sin tur försäld och bortflyttad — stenfoten finnes ännu kvar (fig. 3 k) —, då den siste i Råshult stationerade komministern J. G. Berg flyttade till Stenbrohult. Berg är för övrigt den ende i hela komministerraden, som fått följa den förste Råshultskaplanen, Linnæus, i befordringsväg, därmed avslutande Råshults nära 200-åriga kaplansperiod.

Förut är nämnt, att källare funnits under det av Linnæus uppförda huset, men måst igenfyllas. Då en äldre förfallen källare även påträffats under drängstugan (1807) och detta spelar en viss roll för fastställandet av läget för Linnæi byggning, lämnas härom en redogörelse.

Vid 1751 års syn har man tydligen ej haft vetskap om någon förutvarande källare under sätesstugan. »Kiällare om någon plan finnes tienlig så kan den uppbyggas — —», säger protokollet.

Vid 1807 års syn »anmäldes att källare finnes hafwa varit inrättad under drängstufvubyggningen, rymlig, men nu förfallen, kostar at ånyo upmura och iståndsätta — —». Vid ekonomisk besiktning 1828 an-

¹ Vid av- och tillträdessyn mellan Långh och Meurling.

Syneprotokollen av 1836 och 1843 finnas i Allbo härads arkiv och protokollen över samtliga här nämnda ekonomiska besiktningar i Växjö Domkapitels arkiv.

² Av- och tillträdessyn mellan Meurlings sterbhus och Montelin.

närvarit vid planteringen av den stora lönn, som står vid Råshultsstugans nordöstra hörn, och att man därvid funnit »kol». Med tanke på en eventuell eldsvåda, som nöjaktigt skulle kunna förklara försvinnandet av

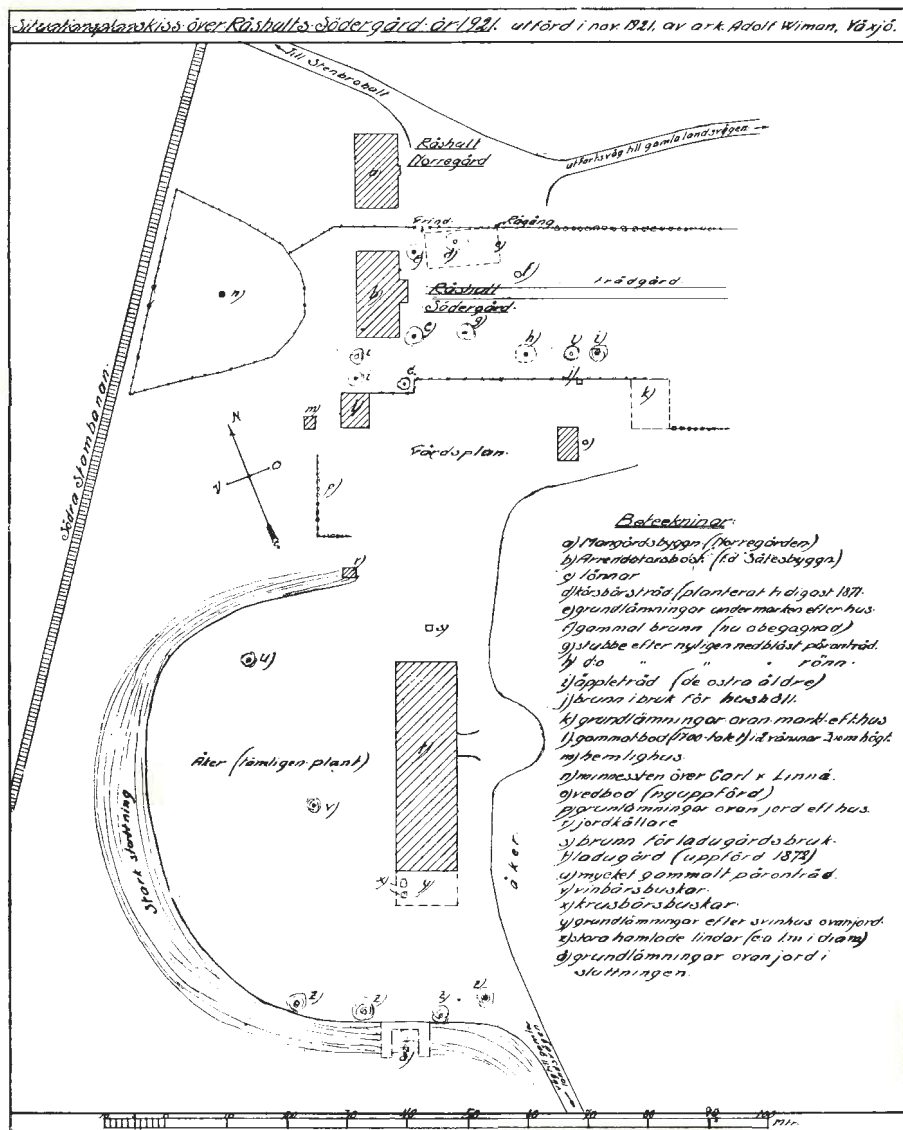

Fig. 3.

Linnæi stuga efter endast omkring 25 års bestånd, blottades enligt arkitekten A. Wimans anvisningar grunden för 1731 års sätesstuga (fig. 2). Man fann härvid ungefär 1 dm. under jordytan hela grundplanen från

väster till den pricktecknade linjen i östra delen täckt av ett 6—10 cm. tjockt brandlager (förbränd jord, kol, rester av kolnat trä). Åt väster har detta brandlager möjligen sträckt sig under hela den mellan Norr- och Södregården senare tillkomna vägen bort mot nyssnämnda lönn, måhända ännu längre västerut. Detta skulle kunna tyda på att även en äldre, västligt om Linnæi stuga beläget boningshus samtidigt blivit lågornas rov och först 1736 ersatts med ett »hus med dubbel våning». Kolen på lönnens plats kunna dock också härröra från Linnæistugan, och 1736 års byggnad har då tillkommit såsom ersättning för en äldre ut-

Fig. 4. Råshult Södregård.

Sept. 1920. A. Nilsson fot.

dömd stuga. Det senare är sannolikare, då Nicander ju ej kunnat under 5 år undvara bostad för gårdsbrukaren.

Det skulle ju varit intressant att undersöka brandens spår västerut, men då detta skulle medfört olägenheter för arrendatorn, nöjde man sig med konstaterande av branden, och sedan man övertygat sig om, att grundlämningarnas yttermått i huvudsak överensstämde dels med den å 1841 års karta angivna byggnaden, dels med de i förutnämnda syneprotokoll angivna måtten på drängstugan, blevo brandtorvorna återlagda och den blottlagda grunden återställd i sitt förra skick, endast med det undantag, att hållarna vid ingången lämnades obetäckta.

Arkitekten Wiman skildrar resultatet av grundens blottande sålunda:

»Av de blottade grundläggningarna, av vilka hörnstenarna a), grundstenarna b) och källarmursdelarna voro särskilt tydliga, kan man med all sannolikhet sluta sig till, att byggnaden varit en lågstova, inredd efter 1700-talssed: stuga med kammare och förstuga, stor murad öppen spis med bakugn (vid norra långsidan å grundläggningarna b) samt därtill kök och källare. Å platsen för denna senare kunde tydligt konstateras, att fyllning med naturlig sten utförts mellan i kallmur av naturlig sten lagda källaremurar, av vilka dock endast hörnpartiet var fullt bibehållet. Marken inom hörnstenarna a) och grundstenarna b) var däremot orörd, endast täckt av ett brandlager. Varför så obetydliga lämningar av de yttre grundmurarna här finnas, beror säkerligen på, att vid denna tid jordfasta grundstenar för syllarna vanligen anbragtes endast vid hörn och å några få andra ställen, ifall källare ej skulle utföras, då däremot de egentliga grundmurarna endast utgjordes av mindre stenar, som lades direkt å marken, och vilka vid planering å platsen efter drängstugans borttagning därför lättare försvunnit.»

Att brandlagret icke härrör från drängstugan (1731 års sätesstuga) utan från en äldre byggnad på samma plats, framgår därav, att naturlig anledning för den förras avlägsnande — såsom förut nämnts — förefanns i Meurlings vägran att mottaga den såsom laga byggnad. En brandolycka vid denna tid (omkr. 1842) skulle ock med all säkerhet varit känd av någon av de de ännu levande 80-åringar med gott minne om Råshult, vilka härom blivit av nuv. komministern i Stenbrohult G. Virdestam tillsporda.¹ »Ingen har hört omtalas någon eldsvåda i Råshult».

Det bör alltså få anses konstaterat, att det var den av Linnæus uppbyggda stugan, som förstördes genom brand. Nytt bostadshus måste skyndsamt uppföras och man fann då naturligtvis bäst och billigast att bygga på den kvarstående grunden, och sålunda tillkom 1731 års sätesstuga, som tillika med gästkammaren fick ersätta den förra stugan. Då Nicander måste ekonomisera, tillbyggdes gästkammaren av äldre virke, därav dess snabba förfall, så att den redan 1751 måste utdömas. Vid bygget 1731 anlades ej någon källare under huset; Maria Broderzonias kände ju svågerns missöde. 1751 hade Linnæi källare fallit i glömska, men upptäcktes senare och återställdes i varje fall efter 1807 års syn, varvid

¹ En av dessa Kristina Germundsson, som utmärkte sig genom snabb uppfattning och säkert minne, har lämnat några detaljer från Råshult, som äro värda att tillvaratagas. Född 1839 i Borshult, 1,8 mil från Råshult, hade hon sin kyrkoväg förbi Råshultsgårdarna. Vid 6 års ålder, alltså 1845, var hon på husförhör i Råshult och minnes mycket väl, huru där då såg ut; hon kan icke erinra sig något hus på gränsen till Norregården, men hon minnes ladugården och den senare drängstugan, där »prästabonnen» bodde — ett hus med gavlarna i norr och söder samt ingång på västra sidan; någon byggnad framför »Linnéstugan», d. v. s. österut från denna, fanns där icke, och ej heller minnes hon någon bod på gården.

brandlagret på källarplatsen borttogs. Som ytterligare bevis för de båda husens läge på samma plats tillkommer, att båda legat å vattensjuk mark samt med gavlarna i öster och väster, »solrätt» enligt den tidens lågstovestil.

Egendomligt är emellertid, att intet omnämnande av branden stått att finna i det stora antal 1700-talshandlingar rörande Stenbrohult och Råshult, som i olika arkiv genomgåts. Varken Nicolaus eller Samuel Linnæus synes hava omnämnt saken, och i de talrika protokollen från prostvisitationerna i Stenbrohult, som finnas i Växjö Domkapitels arkiv, har efter 1712 års uttalande intet anförts om Råshultsbostället, men däremot ofta om prästgårdsbyggnaderna i Stenbrohult — helt naturligt f. ö., enär prästgården var församlingens egendom, medan komministern hade skyldighet att ensam bygga och underhålla boställets hus.

Carl v. Linné själv, som hemkom till julen 1731 — således kort efter den nya sätesstugans uppförande (1731) — och nästan oavbrutet vistades i hemmet till slutet av mars 1732, har, så vitt förf. vet, ej nämnt något om Råshultsförändringarna, som även vid hans Råshultsbesök den 11 aug. 1741 undgått honom. Måhända ej så underligt för övrigt, då Linné, som vid en ålder av föga mera än 20 månader kom till Stenbrohults prästgård, alltid räknade detta hem såsom sitt egentliga »dulce natale».

Linnés brorson, Carolus Linnæus, citerar i sin avhandling »De Paroecia Stenbrohult» (1797) Linnés yttrande vid besöket i Stenbrohult 1749: »Här fant jag foglarna utödde, boet upbrant¹ och ungarne förskingrade, at jag näppeligen igenkände det rum, der jag sjelf blifwit utkläkt», ett yttrande, i vilket Linné tyckes helt hava förgätit sitt Råshult, som han sedt här i werlden aldräförst» (Linnés yttrande vid besöket 1741). Att någon eldsvåda övergått komministerbostället, nämner brorsonen icke.

De i 1751 och 1807 års syneprotokoll upptagna hus, som båda torde ha legat ungefär å den nuvarande Råshultsstugans plats, beskrivas sålunda:

1751. »Ett hus wester om stugan med dubbel wåning för 15 åhr sedan upbyggt, brukas til dagl: Wånings Rum med behållen Spis uti och 2:ne fönsterlufte och 4 fönster — —.»

»Detta hus är 9 $\frac{3}{4}$ al:n långt, 8 al:n bredt och 5 $\frac{1}{4}$ al:n högt med förstugan til 3 $\frac{3}{4}$ al:ns längd och uti förstugan är ett Kiök med Spis afplankat samt trappa upp til öfra rummet, Ett fönster i kiöket. Eljest är alt i behåld uti denna Byggning — —.»

¹ Stenbrohults prästgård uppbrann genom våldeld natten mellan den 19 och 20 april 1746.

1807. »Sätesbyggn., 24 alnar lång 11 al. bred inom knutarne $4\frac{3}{4}$ al. hög af furu och grantimmer i knuthygge med tak af näfver och torf indeld til följande rum: förstufva 9 al. lång 3 al. bred. Stufva mit i byggningen 9 al. lång $8\frac{1}{2}$ al. bred med spis för eldning.

på norra ändan, kök med et afdeldt kontor $2\frac{1}{2}$ al. lång $1\frac{3}{4}$ al. bredt, spis och bakugn.

på söra, två kamrar med en jernugn i bägge, den ena $6\frac{1}{2}$ aln lång $5\frac{1}{4}$ aln bred den andra litet längre af 6 al. bredd — —.»¹

För jämförelses skull bifogas beskrivningen i senaste arrendekontrakt (1919):

»Boningshus av trä, brädfodratt, rödfärgadt och i godt stånd 14,7 m. långt, 7,4 m. bredt och med 4 meter höga sidovägg, under tak av spån, i 2:ne våningar, inredd och fördelad till förstuga, kök och skafferi samt 3 boningsrum på nedre botten, samt 2 rum, 3 kontor och 2 vindar å övre våningen».

Med undantag av höjden, varom närmare här nedan, stämma måtten av 1807 och 1919 liksom rumsindelningen rätt väl överens.

Mellan beskrivningarna av 1751 och 1807 är däremot skillnaden, som synes, högst betydande. Huru och när ändringarna tillkommit, har emellertid ej kunnat med säkerhet utredas. Lagerquist, som tillträdde 1750, dog 1780 och efterträddes 1784 av Wetterström, som dog 1805. En av- och tillträdessyn mellan den förres sterbhus och den senare skulle för kännedomen om Råshultsgårdens utveckling varit av största intresse, men 1807 års syneprotokoll meddelar, »att icke kunnigt är det det någon laga syn varit hållen vid Wetterströms tillträde».

Vid försöket att utröna när och hur ifrågavarande sätesbyggnad tillkommit måste man fråga sig: har 1736 års hus blivit tillbyggt eller ersatt med en ny byggnad?

I förra fallet bör huset hava blivit tillbyggt åt både norr och söder. Till utrönande härav lossades, enligt arkitekten Wimans anvisning, brädfodringen å västra ytterväggens båda mellersta knutar — salens norra och södra mellanväggars hophuggning med ytterväggen —, varvid konstaterades, att ytterväggens timmerstockar äro genomgående å ömse sidor om dessa mellanknutar; så var även förhållandet vid motsvarande undersökning å östra sidan. Hade tillbyggnad skett, borde ju timmerstockarna i denna visa något olika ålder, beskaffenhet och dimensioner mot den äldre byggnadens. Stenfoten å västra långsidan, en på marken liggande enklare gråstensmur, visade visserligen märken, som skulle kunna tyda på, att huset blivit iskarvat vid salen, men dessa märken kunna hava

¹ Då ekonomiska besiktningen 1824 upptager samma yttre mått som 1807 och inredningen också torde varit överensstämmande, erhåller man sålunda även en beskrivning av rumsindelningen i Wetterlings s. k. Linnéstuga.

tillkommit vid en i 1865 års ekonomiska besiktning föreskriven omläggning.

Ehuru även en tradition om en sådan senare tillbyggnad anförts, har den ej kunnat bekräftas vid undersökningen. Det synes därför sannolikt, att 1736 års stuga blivit ersatt med en ny, större byggnad.

Enligt uppgift i Stenbrohults kyrkas anteckningsböcker, citerad i J. Forssanders samlingar till Växjö stifts Herdaminne, var komminister Lagerquist »en nitisk präst — — samt mycket arbetsam». »Han förbättrade bostället», tillägges det, »*uppsatte en vacker byggnad på gården*».

Med denna benämning kan näppeligen avses den bod (sädesbod) med lofft uppå, som enligt föreskrift vid 1751 års syn skulle uppföras och som på Wetterlings teckning bortskymmer östra delen av lågstovan.¹ Ännu mindre kan den syfta på den »Kiölna»,² som skulle byggas med badstuga »uti et Hus» och som antagligen legat i backslutningen bakom ladugården (fig. 3 å). Det torde därför icke vara osannolikt, att Lagerquist, som för sig och sin familj disponerade 1731 års sätesstuga med gästkammare och för gårdsbrukaren 1736 års stuga, på grund av familjens starka tillväxt — 11 barn föddes i Råshult, av vilka 3 söner och 4 döttrar överlevde fadern — behövt större och bekvämare bostadsutrymme och då tagit steget fullt ut och med tillhjälp av den mindre stugans virke på denna plats uppfört en ny sätesbyggnad, medan den äldre, lågstovan, överlåtits åt gårdsbrukaren. Att ombyggnaden skett först under Wetterströms tid är mindre troligt. W., som 1781 gifte sig med en dotter till Samuel Linnæus, dog barnlös; för honom skulle således redan den gamla sätesstugan erbjudit tillräckligt utrymme. Han var f. ö. mycket sjuklig och kan väl därför antagas hava varit mindre benägen för opåkallad byggnadsverksamhet med därav följande olägenheter och kostnader. »I fjorton år var han rörd af slag, gick dock hela tiden uppe, fast än han ingenting kunde uträtta», upplysa förenämnda Forssanderska samlingar.

Om denna byggnads fortsatta utveckling må nämnas: Byggnaden var 1832 reveterad, men 1843 utdömdes kalkrappningen såsom oduglig och huset brädfodrades.

Något år mellan 1843 och 1848 blev stugan — enligt syneprotokoll vid 1848 års ekonomiska besiktning — av Montelin påbyggd till sin nuvarande höjd av 6 $\frac{1}{2}$ alnar höga sidoväggar och c:a 10 alnars höjd till ryggåsen, varigenom erhöles 1 större och 2³ smärre rum i övre våningen,

¹ Denna sädesbod, som förekommer å samma plats ännu på 1841 års karta, förklarades vid synen 1836 »alldeles oduglig och i öfrigt för gården illa belägen. Den måste nu ombyggas å annan tienlig plats — —». Vid 1848 års ekonomiska syn anfördes: »Sädesboden i söder, nybygd — —». Denna bod ger intryck av att numera vara gårdens äldsta hus.

² Stuga, där lin torkas, säd mältas o. s. v.

³ F. n. finnes dock endast ett mindre rum, gavelrummet åt söder.

det större i frontespisen. Det är således huvudsakligen Montelin, som åstadkommit Råshultshusets ändring till dess nuvarande utseende.

Enligt Aftonbladets artikel den 14 juli 1866 om Råshultsmonumentets invigning har dåvarande komministern Borgh lämnat åtskilliga upplysningar, som lätt kunna missförstås. B. uppgav, heter det, »att det kan till fullo bevisas, att komministerbostället stått i mer än 160 år der det nu står, att ingen annan komministergård uppförts i Stenbrohult och att Råshult således måste vara just den plats, der Linné föddes, hvilket af några blifvit bestridt». Med dessa uppgifter vill B. antagligen hävda Råshultshusets äkthet såsom Linnés födelsehem, ty bestridandet kan ju icke hava gällt, att Råshult Södregård är Linnés födelseort. Några bevis har emellertid B. ej anfört.

Avsåg Borgh med förstnämnda uppgift tidslängden för Södregården såsom komministerboställe i Stenbrohult, så är det 1866 fällda uttrycket »mer än 160 år» fullt riktigt, ty redan 1692 års jordebok upptar gården såsom kaplansboställe.

Traditionen om Råshultsbyggnaden såsom Linnés födelsehem synes icke vara obruten. Kyrkoherden i Stenbrohult J. G. Berg har nämligen meddelat: »Jag minnes bestämdt, att komminister G. Linnér vid ett besök hos mig i Råshult omkring 1887—8 på min fråga, om Linné kunde vara född i detta hus — nuv. bostaden —, svarat: nej, det skulle vara i en byggnad, som legat der — utpekad — det vill säga i en låg oansenlig bostad i rät vinkel mot och helt nära nuvarande bostaden invid rågången mot Norregården. Det är ju konstaterat, att en »lågstuga» legat der. Något skäl för sin mening angaf icke G. Linnér.»

Även prof. Th. M. Fries ifrågasätter i sina levnadsteckningar över Linné 1893 och 1903, huruvida den nuv. byggnaden är den, i vilken Linné föddes, men förklarar 1903, att den Wetterlingska teckningen »visar byggnaden oförändrad, sådan den med all säkerhet var, då Linnés föräldrar där voro bosatta». Även förf. trodde på den Wetterlingska stugan såsom Linnés födelsehem, då han, i anledning av ett förslag att av Råshultsbyggnaden skapa en motsvarighet till Linnés Hammarby, just med stöd av de tvivelsmål, prof. Fries uttalat, tillät sig ifrågasätta lämpligheten av förslagets utförande i avsedd utsträckning.¹

Aftonbladet beskriver 1866 Råshultshuset såsom »en liten låg stuga med torftak, innehållande ett större och två små rum på nedre botten, alla mycket låga, samt ett litet kyffe till gafvelrum en half trappa upp».

¹ Stenbrohults nybildade hembygdsförening har emellertid med ungdomlig entusiasm börjat tillvarata minnen från äldre tider, i första hand allt, som kan ställas i samband med socknens största namn. Åt sina samlingar har föreningen tillsvidare skaffat sig utrymme i Råshults forna pastorsexpedition, där bl. a. resterna av Långhs minnestavla över Linné äntligen fått en fristad.

Detta är ju att alltför mycket nedsätta huset, måhända för att få en effektfull illustration till Linnés: »Potest e casa vir magnus exire». 1866 hade huset visserligen ännu torvtak, men hade för länge sedan nått sin nuvarande höjd ute och innan. »Kyffet» en halv trappa upp kan endast hava existerat i refs fantasi, då ciceronen Borgh måste vetat, att övervåningen 1866, liksom vid hans tillträde till Råshult 1860, innehöll ett större rum i frontespisen och åtminstone ett mindre gavelrum. Olikheten mot det verkliga dåvarande utseendet är så stor, att man frestas fråga sig, om icke Borgh, vilken liksom efterträdaren Linnér troligen hört traditionen om en äldre stuga som Linnés föräldrahem, och som säkerligen hört talas om lågstovan och dess bortförande icke fullt 20 år före hans ditkomst, kan hava omtalat lågstovan för referenten, som missförstått eller sammanblandat uppgifterna om de olika sätesbyggnaderna.

Såsom av ovanstående framgår, kan varken den nuvarande arrendatorsbyggnaden eller något av de bostadshus å Södregården, som avbildats å Wetterlings Råshultsteckning på 1820-talet, göra anspråk på en ålder från gårdens Linnæanska tid. För oss alla, för vilka Linnéminnet är dyrbart, skall dock Råshult Södregård fortfarande bliva en kär vallfartsort, ty såsom Linnés förenämnde brorson säger: »Hoc indicasse mihi sufficiat: hic Archiatrum *Linnæum* esse natum, locumque illum tanti hominis ortu esse nobilitatum credo».

Till alla dem, som bidragit till förestående utredning, ber förf. få frambära ett varmt tack, i främsta rummet till lektor Ludvig Larsson, som i råd och dåd varit förf. till ovärderlig hjälp vid arkivforskningarna; vidare till pastor Gotthard Virdestam, som intresserat biträtt vid efterforskningar å Råshultsgården och bland ortens äldre personer; samt till arkitekterna Carl Westman och Adolf Wiman, vilka beredvilligt ställt sin fackkunskap till tjänst.

Växjö domk:s akter 1710 nr 191.

Bil. 1.

Högährevördige Hr Probst.

Gunstige Gynnare.

Uppå högährevördige Hr Probstens h:de skrifvelse aff Skatelöff d. 14. hujus, vill jag efter skyldigheten strax besvara, angående Capellansbostället vid Stenbrohult, Rååshult Södregård: som beboddes af tvänne åldrige män, när jag der till kom, jag hölt synn på gården, ock fan nog bristfallighet, men som de hade kiöpt gården, icke annorlunda än skattejord, bruktes der vid barmhertighet och connivens mehr än Rätten och stränghet. Anno 1706 in Martio kom jag till Rååshult, och der bodde till åhr 1709 i varande tid bygde jag en bygningh, med en Sahl, kamar och kiök sampt loft öfver och kiällar under, men för vatn skull måste den igen kastas, item lagade de andre huus effter nödvändigheten, med täkiande och botande, ängiarna som mycket igen vuxne voro lät jag på tränne ställen rödia. Eeker som stodo förnår åkren lät jag tvänne gångor utsyna, något i sänder; och effter giörligheten vinlade mig om vara en flitig oekonomus, med trääs planterande och annat hvad jag kunne och förmåtte och i varande tid, jag der var, hade jag en bonde i gården hoos mig vid nampn Ingemar, hvilken tillijka med sin Svåger hela gårdzbruket effter mig emottog, med skrifftel. accord på tre åhrs tid. Men för deras fattigdom, nödgades de bägge blifva knecktar, den eene för samma roote såsom lagskrifven, den andre tog legomåhl foro altså de sina färde, och deras hustrur bruka halften af gården. Den andra halfdelen bebor en bonde som kom uhr Agunnarydz sochn Oluf Arfvidson vid nampn, alt för skatt; doch fructar man huru lærer gå, så vähl för den gården, som och merendels hela sochnen, som är belägen så hårt när landzvägen, det jag fattig man, med flere mine grannar, mehr än nog pröfvat när troupparne faret fram. I öfrigt näst gudz troinnerliga anbefallande, jempte tienstödmuik hälsning till högährevördie Hr Probsten med sin högförnämna huusähra, förplichtar iag mig med all respect och vördnad i döden förblifva

Stenbrohult d. 15 Junii

Anno 1710

Högährevördige Hr Probstens

Högst obliigerade tienare

Nicolaus Linnaeus.

Växjö Domk:s prot. 1718 juli 23 (§ 10 sid. 1033—4).

Bil. 2.

Inföll mention om Sacellanien i Stenbrohult, som intet varit besatt, sedan Pastor Nils Linnaeus samma Pastorat tillträdde; och frågade Hr Praeses hwad i Protocollerne om den samma finnes; Swarade lector Mag. David Krok, at när Linnaeus blef Pastor anhölth han med Högwälb. Hr Landzhöfding Cederhielms recommendation, at få behålla capellans bostället och lönen, så länge han hade sina svågrar at draga försorg om, hwilket ock bewillades; och då det Consistorio en gång förekom, at bostället illa hanterades, skrefz til Hr Probsten i Skatelöff, at han ther om skulle inquirera, som ock med swar inkommet, at det då war i bruk.

ETT LINNÉBIBLIOTEK

NÅGRA REFLEXIONER OCH ANTECKNINGAR

AV

JÖRAN SAHLGREN

SAMLARVURMEN, SOM ÄR SÅ AVSKYVÄRD NÄR DET gäller gångbara valutor, är lika älskvärd när det gäller läsbara böcker. I förra fallet binder den ekonomiska värden, som i andra händer kunnat sprida glädje och välstånd, i senare fallet frigör den kulturella värden genom att möjliggöra böckernas tillkomst och spridning.

Ju fler bibliofiler, desto större möjligheter att utge annan litteratur än den, som blott har stundens förströelse till syfte.

Även om bokvurmen är av den sämre art, som blott omfattar gamla böcker, gör den dock nytta. Den sätter ett pris på böckerna och verkar därigenom att de gamla böckerna bli aktade och tillvaratagna.

Det hände förr, och för resten ej så sällan, att hela gamla herrgårdsbibliotek av illiterata arvingar brändes å bålet. Nu händer sådant ej mer, ty alla veta nu, att gamla böcker kunna ha högt antikvariskt värde. Villkoret för en boks bevarande är ej dess intellektuella och kulturella utan dess pekuniära värde. Det är kännedomen om böckernas pris som hindrar deras förstörande.

Den bästa sortens bibliofili är nog den som slår sig på special-samlingar. Samlaren av t. ex. svensk topografi möjliggör i sin mån utgivandet av nya hembygdsskildringar och verkar i sin mån för bevarandet av gamla dylika. Han är en hembygdsvetenskapsforskningens mäcenat.

Den som t. ex. samlar på en levande skönlitterär författares skrifter understöder kraftigt denne författares verksamhet.

Och den som samlar på en avliden författares verk, i original och i översättning, i första och andra upplagor o. s. v. befrämjar genom sitt samlande forskningen över denne författare.

Bokvurmens insats blir sällan vederbörligen uppskattad och erkänd. Ingen tänker på det arbete han nedlägger på kompletterandet av sina samlingar. Ingen ägnar en tanke åt alla de timmar han bläddrar i kataloger och sitter på bokauktioner. När bibliofilen en gång dött, skingras i regel hans bibliotek, och allt det arbete han nedlagt blir därigenom värdelöst. Någon gång händer det att utländska bibliotek övertaga samlingarna i sin helhet. Att de inköpas av svenska institutioner är något som blott i undantagsfall inträffar.

Lyckas hans arvingar någon gång sälja hans bibliotek, få de vara glada om det utgivna kapitalet kan fås igen. Till räntor och betalning för nedlagt arbete räcker ersättningen aldrig.

Ovanstående reflexioner kommo mig i hågen vid ett besök i Sveriges troligen bäst sorterade Linnébibliotek. Jag tänkte dessutom på Linnés eget bibliotek med dess oskattbara manuskript, som på grund av hemlandets oförstånd och brist på uppmärksamhet fick vandra till England. Glädjande nog kunde det dock ej utanför Sverige ha råkat i bättre händer.

Hovtandläkare Elof Förberg, Linné-Sällskapets nitiske upphovsman och befrämjare, har i sitt hem i Stockholm sedan 15 år tillbaka samlat en troligen enastående samling arbeten av och om Linné.

Dessa äro hopbragta under utländska resor, genom rekvisitioner hos flertalet av Europas större antikvariat och genom inrop vid bokauktioner i Sverige och i utlandet. Boksamlingen omfattar c:a 1,200 volymer till största delen i originalband eller smakfulla Hedbergsband. Småskrifter och särtryck förvaras i regel obundna i kapslar. Samlingen upptar ej mindre än omkr. 45 hyllmeter. Liggande folio har då räknats som stående.

Redan bibliotekets yttre skick kan fröjda den mest kräsne bibliofil. De flesta böckerna föreligga i mönstergilla exemplar. Många äro oskurna och de flesta äro fullständigt otummade och fläckfria. Det är en njutning att bläddra i sådana böcker som dr Förbergs exemplar av Hortus Cliffortianus (oskuret, i praktband av Hedberg) eller av Thorntons, Smiths och Millers planschverk, Bussers »Upsala» med planscher i dubbla variant-exemplar o. s. v.

Samlingens huvuddel är ordnad kronologiskt efter J. M. Hulths förträffliga Bibliographia Linnæana. Ett interfolierat exemplar av denna tjänstgör som bibliotekskatalog. Sida efter sida äro efter de olika boktitlarna ett F tecknat i marginalen, vilket betyder, att arbetet i fråga finnes i samlingen. På ett hundratal interfolierade blad har dr Förberg gjort en massa tillägg angående hittills okända arbeten, variantexemplar, o. s. v. I en särskild förteckning äro efter 1907 utkomna arbeten upptagna. Dessa tillägg samt vänliga meddelanden från dr Förberg själv ligga till stor del till grund för detta bidrag.

Särskilda avdelningar bilda:

- 1) Linnébiografier.
- 2) Arbeten av Linnés lärjungar (Sparrman, Thunberg, Kalm, Forskål, m. fl.).
- 3) Samlingsverk och tidskrifter, som innehålla artiklar av eller om Linné som t. ex. *Commentarii de Rebus in scientia naturali* 1752—1803, *Uitgezogte Verhandelingen*, Amsterdam 1757—65, *Acta Literaria et Scientiarum Sveciæ, Upsaliæ* 1732—1750, *Nova Acta Reg. Soc. Ups. fr.* 1773, Vetenskaps Akademiens handlingar och deras tyska upplaga, Hamburg fr. 1749, *Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden*, Neues Hamb. Magazin, Hamb. Berichte von den neuesten gelehrten Sachen 1735, *Stockholmisches Magazin*, *Transactions of the Linnean Society*, *The Lärdas arbeten*, *Lärda tidningar*, *Sv. Mercurius*, m. fl.
- 4) Linnéporträtt (samt förteckning å arbeten, vari sådana förekomma).
- 5) Småskrifter.
- 6) Tidningsurklipp rörande Linné, *Sv. Linné-Sällskapet m. m.* (6 böcker).
- 7) Linnébrev och Linnéautografer. Sedan några brev till Amman, Duchesne och Salvius skänkts till Sv. Linné-Sällskapet, återstå sex brev till Springsfeld, Wrede, van Royen, P. Collinson, de Sauvages samt recept, en rekommendationsskrivelse m. m.
- 8) Bibliografiska anteckningar av dr Förberg: nyupptäckta upplagor och varianter av Natursystem, *Species plantar. m. fl.*, ersättningsblad, förhållandet mellan *Bibliotheca* och *Fundamenta botanica*, mellan *Genera plantarum*, *Corollarium gener. plant.* och *Methodus sexualis*, m. m., utdrag ur tryckta arbeten samt förteckningar över Linnéarbeten i offentliga och enskilda samlingar.

Bland den Förbergiska samlingens många rariteter må särskilt nämnas:

Selectae ex Amaenitatibus academicis Caroli Linnaei, dissertationes . . Graecii 1764 i 8:o, som i detta format blott är känd i ytterligare ett ex., det i British Museum, vars bibliotekarie ansett sitt ex. vara unikt.¹

Reflections on the Study of Nature, Dublin 1786, en upplaga, som ej ens finnes på British Museum och som ansetts vara unik. Enligt meddelande av överbibliotekarien Hulth lär den numera finnas i universitetsbiblioteket i Uppsala och i Chicago(?). (Den förut kända upplagan är tryckt i London 1785.)

Brief over het Kruidkundig samenstel van den Heer Linnæus, Zierikzee 1768, ett ytterst sällsynt separat ur Joh. Basters »Korte Inleiding tot de Kruidkundig». Haarlem 1772. Det enda ex. i Sverige.

¹ Utgivaren L. B(iwald) e S(ocietate) J(esu) har utvalt de dissertationer han ansåg lämpliga för katolsk publik. För dennas skull har han strukit allt som rörde växternas och djurens kön.

Ett ex. av Linnés disputationer bundna i sju samtida band, om vilket en ägare antecknat »så komplett, att icke ens någon enda Tabell eller vignette felas. O. M. U(llgren).» Det innehåller även färglagda planscher och interfolierade tillägg samt en fortsättning till dissertationen »de Cortice peruviano».

Species plantarum, ed. 1 med det ursprungliga trycket å sid. 89—90 och 259—260. (Ex. är försett med J. Alströmers pärmstämpel och namnteckning.)

Då jag kommit in på *Species plantarum*, må det tillåtas mig en liten exkurs.

På detta verk arbetade Linné länge. Som J. M. Hulth påpekat (Sv. Bot. Tidskr. 1912) finnes ett utkast, som visar att Linné redan 1746 var sysselsatt därmed. I ett brev till Bäck (sept. 1746) skriver Linné, att han arbetar med *Species plantarum* från morgon till afton, så att han »nästan där af grånar». Enligt brev till Bäck i okt. 1749 begynner han alldeles slå *Species plantarum* ur tankarna. År 1753 utkommer emellertid detta verk, som Linné själv ansåg som sitt förnämsta. Men ännu under och efter tryckningen av första delen gör Linné ändringar.

Den förste som fäst uppmärksamheten på dessa ändringar är ung-raren Karl von Flatt som i Bot. Centralblatt 1896 omtalar, att han äger ett ex. med sid. 89—90 i två olika ex.

Prof. A. Garcke påvisar med anledning härav i Bot. Centralblatt 1896 att även sidorna 259—260 blivit kasserade av Linné och ersatta av kartong. De nytryckta sidorna 89—90 och 259—60 ha antagligen utdelats tillsammans med andra delen av Spec. plant., som utkom på hösten 1753.

Slutligen har antikvariatbokhandlaren W. Junk, Berlin, visat i en liten broschyr som utkom 1907 att även s. 75—76 funnos i två olika tryck.

Dessa rättelser synas delvis bero på Linnés lärjunge Löfving, som ofta under sin spanska resa 1751—54 insände växter och iakttagelser till Linné (jfr Löflings brev 1—12 juni 1752).

Den beskrivning på *Festuca maritima*, som i nytrycket av s. 75 ersätter *Festuca incrassata*, erinrar i ordalagen i hög grad om Löflings beskrivning av samma växt i brev av 20—31 juli 1752.

I den Förbergiska samlingen finnas ex. av såväl de ursprungliga som de rättade sidorna.

En raritet av liknande slag är också Skånska resan med artikeln om »svedjor», som bekant senare ersatt med en artikel om »gödselen». I samband med denna ändring omtrycktes sid. 23—26, vilket medfört ett par fula tryckfel t. ex. *gartorna* för *gatorna*, *krinliggande* för *kring-*

liggande (s. 23), *Lörfrån* för *Löfträn* (s. 26).¹ Korrekturläsningen av kartongen har tydligen ej varit vidare noggrann.

Ett hittills okänt omtryck finnes i dr Förbergs ex. av Erlangen-upplagan av *Amœnitates*, Vol. X å s. 71—72, 79—80.

Ur dr Förbergs anteckningar, som i flera viktiga punkter komplettera Hulth's bibliografi, må anföras följande:

Enligt Hulth är 2:a uppl. av *Systema naturæ* (1740) *vanligen* följd av *Fundamenta botanica* (2:a uppl. 1740). Så skall i själva verket *alltid* vara förhållandet för att boken skall vara komplett. »Emendanda in *Systemate naturæ*» äro nämligen tryckta å sista sidan av *Fundamenta botanica*.

Ett liknande förhållande är det med *Bibliotheca botanica* 1736 och *Fundamenta botanica* 1736. Dessa två arbeten ha nämligen gemensam tryckfelsförteckning och ha utkommit tillsammans i en volym, en sak som ej anmärkes av Hulth.

Att närmare ingå på dr Förbergs anteckningar rörande en del förut okända upplagor och varianter medgiver tyvärr ej det för denna uppsats anslagna utrymme.

I stället bifogas en förteckning av dr Förberg över sådana arbeten i samlingen, som ej finnas upptagna i Hulth's *Bibliographia Linnæana*. Några av dessa, såsom brevväxlingar, läroböcker m. fl., skulle bliva avhandlade i de avdelningar av bibliografien, som avsetts att komplettera den utkomna delen. Det är att hoppas, att författaren skall komma att på sådant sätt fullända det stora verket. I avvaktan härpå torde måhända förteckningen vara av ett visst värde för dem, som intressera sig för Linnébibliografi.

I samlingen finnas en del handskrifter, av vilka särskilt en torde förtjäna att något utförligare omnämnas. Det är ett ej mindre än 23 digra volymer omfattande manuskript med huvudtitel: »Des Ritters Carl von Linné . . . Vollständiges Pflanzen-System nach seinen Classen, Ordnungen, Gattungen und Arten.» Titelblad och rubriker äro präntade. Det inköptes i München hos L. Rosenthal, och var i hans katalog (110) beskrivet på följande sätt: »Manuscript auf Papier in deutscher Sprache aus den Jahren 1777—88, 23 Bde. Mit zahlr. gepressten Pflanzen. 4. Hldr. Deutsche Uebersetzg. des berühmten Linné'schen Werkes »systema plantarum« (skall vara *Systema naturæ*). »Leider verschweigt der Uebersetzer seinen Namen, obgleich die von ungeheurem Fleisse zeugende Arbeit ihm alle Ehre macht; vielleicht diene diese Handschrift zur Grundlage

¹ I min upplaga av *Skånska resan* ha dessa tryckfel med avsikt avtryckts orättade.

für die Uebersetzung von Christmann u. Panzer, Nürnberg 1777—88 (Vergl. Ebert N:o 12028).» Denna förmodan har befunnits väl grundad. Texten i manuskriptet är nämligen i detalj följd i det tryckta arbetet: »Des Ritters Carl von Linné . . vollständiges Pflanzensystem nach der dreyzehnten lateinischen Ausgabe und nach Anleitung des holländischen Houttuynischen Werks übersetzt und mit einer ausführlichen Erklärung ausgefertigt . . Nürnberg, . . 1777(—88).» De tillägg, som i detta senare här och där förekomma, äro ganska oväsentliga t. ex. »und alsdenn ist der übrigbleibende Saft wie ein dicker Syrup, und sehr geschickt mit Sagomehl vor die Sklaven davon zu machen . .» m. fl. dylika tillägg, som hava litet med botanik och ännu mindre med Linné att göra. För att manuskriptet är det ursprungliga talar vidare, att detta konsekvent har följt Linnés system, under det att bearbetaren i »Pflanzensystem» föredragit Houttuyns, något som å sid. 47 motiveras sålunda: »Und da diese Methode nicht unbequem ist, so wird es nicht undienlich seyn, dieselbe hier bey der nunmehr folgenden (efter Thierreich etc.) Beschreibung der Pflanzen ebenfalls beyzubehalten, um so mehr, da in den Abbildungen und bey den Erklärungen auch der Anleitung dieses Gelehrten mit Nutzen wird gefolget werden.» Uppställningen är alltså olika, men om man slår upp och jämför vart kapitel för sig, skall man finna att handskriften ord för ord blivit följd. I Franz von Paula Schrank's »Nachrichten von den Begebenheiten und Schriften berühmter Gelehrten» meddelar han, att översättningen av Pflanzenreich gjordes »anfänglich von Oelhofen, dann von G. W. Panzer». Man kan alltså gissa på någon av dessa båda såsom manuskriptets upphovsman.

Bland några s. k. kollegiehäften lade jag särskilt märke till en Dietetik. Av lätt förklarliga skäl. Den var nämligen hel och hållen skriven med min mormors morfars hand. Han hette Sven Ingemar Ljungh, var född i Björkö s:n, Jönk. l. 1757, studerade i Uppsala för Linné 1775—77 och dog som landskamrer 1828.

Handskriften är försedd med Hammers exlibris. Titeln lyder:

CAROLI A LINNÉ

Kongl. Archiater, Med. och Botan. Profess. i Upsala, Riddare af Kongl. Nordstjerne Orden, Ledamot af de flästa Lärda Samhällen, Herre till Hammarby, Säfva m. fl.

COLLEGIUM DIÆTETICUM eller FÖRELÄSNINGAR

uti Kundskapen om sättet at bibehålla hälsan, hållna vid Universitetet uti Upsala.

Sven Ing. Ljungh

Handskriften omfattar 696 sidor 4:o. Det låg ju för mig nära till hands att jämföra denna min frändes manuskript med det av Lindfors utgivna Collegium diæticum. Det visade sig ej blott att Ljunghs handskrift på många ställen gav bättre läsarter utan också att i Lindfors' upplaga förekom flera missförstånd. Några exempel må anföras för att visa att denna för medicinens historia så viktiga urkund kan förtjäna utges i en ny upplaga.

Lindfors, s. 4: »Ordsaken til langt lif är först generatio, då grunden lägges til en god natur, genom det man aflas *plena et matura venere*. N.B. Friska föräldrar, *generatio post somnum*, måtteligt climat, intet för warmt.»

Motsvarande ställe hos Ljungh lyder:

»Orsakerna till et långt lif äro 1.) *Generatio* då lägges grunden till en god natur genom det man aflas *plena et matura venere*, af friska föräldrar — *post somnum*. 2.) *Tempererat Climat*, som är intet för warmt ej heller för kalt.»

Att klimatet hör till orsakerna till ett långt liv och ej till generatio är ju tydligt och klart.

Lindfors, s. 4: »Alt hwad wi bäre uti vår kropp och tädan utgår, det är oss sundt, men alt det som ej utgår, det är oss ett giff.»

Stället är tämligen meningslöst. Innehållet framgår av Ljunghs formulering av stället. Han börjar: »Alt hwad wi taga till lifs, som går ut ur kroppen . . .»

Lindfors, s. 5: »I moderlifwet wäxa barnen otroligt, som kan ses deraf at uti ett *ovulo continentur omnia stamina vitæ humanæ*, dock så fina, at ingen menniskja kan dem med blotta ögon beskåda, så at om menniskjan skulle wäxa så mycket på alla de 21 åren, skulle det bli en ofantlig *moles*.»

Stället är förvanskadt och meningslöst. Rätta lydelsen framgår av Ljunghs text:

»I moderlifwet växer barnet otroligt, som ses deraf at på 40 veckor, af *ovulum*, som ju ej är större än en ärt, blifwer en kropp om 16 markers wigt. Uti det samma *ovulo continentur omnia [stamina] vitæ humane*, dock så fina at ingen människa kan med ögonen se dem; så at om en människa skulle wäxa så mycket *proportionaliter* på alla de 21 åren skulle det blifva en ofantelig *moles*.»

Lindfors, s. 5, r. 16 nedifrån läses *gelido*, som ej ger mening. I noten föreslås »*acido*(?)». Ljungh har mycket riktigt det av sammanhanget fordrade *ac(c)ido*.

Om mannaåldern från 28 till 42 år får man hos Lindfors sid. 6 blott veta: »Då är man alfvarsammast. Den tiden varar gemenligen 14 år.» Det viktigaste har fallit bort, som en jämförelse med Ljunghs läsart visar:

»Då är man alwarsam och tjenlig at förestå en sysla, den tiden warar gemenl. 14 år.»

Lindfors, s. 10, läses följande dyrbara passage: »när man skall höra efter något, plägar man holla handen wid örat, at samka så mycket mera ljud. Det kan *mans* (!) äfwen de oskälige djuren, etc.» Sammanhanget ses hos Ljungh: »det kan *man* äfwen *se* på de oskälige djuren etc.»

Styckena »Consuetudo etc.» (Lindfors, s. 20—22) äro hos Ljungh så gott som helt och hållet olika.

Stycket »Varietas» etc. s. 23—24 äro hos Ljungh flera gånger längre.

FÖRTECKNING

ÖVER TILL LINNÉSAMLINGEN HÖRANDE BÖCKER, SOM EJ ÄRO
UPPTAGNA I J. M. HULTHS BIBLIOGRAPHIA LINNÆANA.²

UPPGJORD AV

ELOF FÖRBERG

- Handleiding tot de Plant- en Kruidkunde . . , volgens het zamenstel van
C. LINNÆUS. Nieuwe uitgave met 105 platen. Te Amsterdam. u. å.
In-8°. 14 vol. med 105 handkol. pl. In-8°.
- Recensio critica Araneorum suecicarum, quas descripscrunt Clerckius, Linnæus,
De Geerus. . . Tamerlan Thorell. Upsaliæ 1856. In-4°.
- Gottfr. B. Schmiedleins . . Einleitung in die nähere Kenntniss der Insektenlehre
nach dem Linnæischen System . . 2 Kupfertaf. Leipzig 1786. In-8°.
- Des Ritters Carl von Linné . . vollst. Natursystem . . von Philipp Statius
Müller . . Th. 1—6. Nürnberg, bei Gabriel Nicolaus Raspe, 1773—
1775. In-8°.
- Th. 1. Första uppl. m. fört. å »Druckfehler». Andra utan. Angivande
av förhåll. saknas å titelbladet.
- Th. 2. 1:sta uppl. i tre variant. 2:dra m. tryckfel rättade.
- Th. 3. Två olika upplagor.
- Th. 4. » » »
- Th. 5. » » »
- » 5. + Neue unveränderte Auflage (tryckåret utraderat).
- » 5. + Utg. sep. under titel: Des Ritters Carl von Linné . . vollständiges
Natursystem der Insecten . . von Philipp Statius Müller.
Erster Band 1774. (Nürnberg. Raspe.) Zweiter Band 1775.
- » 5. Även detta sep. i två upplagor.
- » 6: Bd 1.) Två olika uppl. m. olika vign. Tryckfel ändrade i andra
- » 6: Bd 2.) upplagorna.
- Supplements- und Register-Band. Ny uppl. Nürnberg 1789.
- Des Ritters Carl von Linné vollständigen Natursystems Fortsetzung . . von
Dr. Johann Wolf, Nürnberg 1808. (Zweiter Theil.)
- Des Ritters CARL VON LINNÉ . . vollständiges Pflanzensystem . .
- Th. 1—14. Nürnberg bey Gabriel Nicolaus Raspe 1777—1788.
- Th. 3. Omtryckt 1787.
- Th. 14. Omtryck med nytt titelblad. In-8°.

² Av utrymmesskal upptagas här blott arbeten, som tillhöra samlingens *huvuddel*, och
äro boktitlarna så mycket som möjligt förkortade.

- Linneisches Pflanzensystem im Auszuge. Ein Lehrbuch zu Vorlesungen . .
Nebst vierzehn Kupfertaf. Th. 1—5. Nürnberg in der Raspischen-
Buchhandlung 1792—1794. In-8°.
- Die Kennzeichen der Insekten, nach Anleitung . . Karl Linnæus, durch XXIV
Kupfertafeln erläutert . . von J. H. Sulzer . . Zürich 1761. In-4°.
- Icones Plantarum Medicinalium . . (Zorn) (»zum deutschen Linné«). Nürnberg
1779. In-8°.
- Caroli Linnæi Systema naturæ . . Ed. in Lusitania prima . . Conimbricæ
1793—94. In-8°.
- Elements of Natural History . . Systema naturæ of Linnæus. 2 Vol. London
& Edinburgh 1801—1802. In-8°.
- Botanisophia verioris brevis Sciagraphia . . Epicrisis in Clar. Linnæi . .
Georgio Siegesbeck, Petropoli 1737. In-4°.
- Summa Dubiorum circa Classes . . Caroli Linnæi Systemate Naturæ. J. Th.
Klein. Lipsiæ. Gedani 1743. In-4°.
- Ueber einige künstl. Geschl. . . Malvenfamilie . . Urtheile über Linnæische
Geschlechter . . F. K. Medicus. Mannheim 1787.
- Versuch einer . . Nomenclatur über . . Linnæischen Natursystems . . Ge-
schlechter und Arten. Karl Freiherr v. Meidinger. Wien 1787.
- Brief over het Kruidkundig samenstel van den Heer Linnæus. Zierikzee 1768.
- Företal (av Linné) till Dissert. acad. de Præstantia Orbis Sviogoth. . . Carol.
Renmark . . Upsaliæ 6 Jun. 1747.
- Selectæ ex Amaenitatibus academicis Caroli Linnæi, dissertationes . . avxit
L. B. e S. I. Graecii 1764. In-8°.
- An Introduction to Botany . . works of Dr. Linnæus . . 12 copperpl. By
James Lee. London 1760. + 2:dra uppl. 1774 & 3:dje uppl. 1776.
(Tillägnad Linné.)
- Caroli Linnæi . . Species plantar. Ed. I (Facsim. med urspr. text å pag.
75—76, 89—90, 259—60), Junk. Berlin. In-8°.
- Linnés Species Plantarum Editio princ. u. ihre Var. W. Junk. Berlin 1907.
- Caroli Linnæi. Spec. plant. Ed. 2. (Variantexemplar.)
- Caroli Linnæi. Spec. plant. Ed. 3. Vindobonæ 1764. (Variant med tryckfel
rättade.)
- Reflections on the Study of Nature . . Dublin 1786. In-8°.
- Dagbok öfver en Ostindisk Resa, Åren 1750, 51, 52. Af P. Osbeck. Företal
af Carl Linnæus. Stockholm 1757.
- Voyage de Mons. Olof Torée . . publié par M. Linnæus . . Milan, 1771.
- Observations sur les principaux ouvrages et sur la vie de M. Linnæus. Journal
Etranger. Febr. 1758.
- Otia botanica . . Reddidit Prodromum Floræ Leydensis Adr. van Royen . .
Phil. Frid. Gmelin. Tybingæ 1760.
- Comparatio nom. plantar. offic. cum nomin. bot. Linnæi et Tournefortii. Von
C. F. Arensdorff. Berlin 1762.
- Nomenclator Botan. . . Synonymico-Linnæano, & Pharmaceutico-Linnæani.
Hafniæ 1799.
- Institutes of Botany. Translated from Linnæus. By C. Milne, 1771. In-4°.
- A Botanical Dictionary, or Elements of Systematic and Philosophical Botany.
By Colin Milne. London 1805. In-8°.
- Genera Compendiosa Nobiliss. von Linné, Plantarum Fennicarum, P. Kalm-
Hellenius. Aboe 1771.

- Inledning till Djur-Riket, Efter Herr Archiatern och Riddaren Carl von Linnés Lärogrunder af Anders Jahan Retzius. Sthlm 1772. Med företal av Carl von Linné.
- Analytische und bildliche Darstellung des Linnéschen Pflanzensystems . . . von Dr. Emil Drescher. Druck u. Verlag von Th. Fischer in Cassel. u. å.
- Enumeratio Stirpium. . . J. F. Gmelin. Tvbingæ. u. å. In-8°. (Efter Linné.)
- Vom Pflanzenschlafe . . von Franz von Paula Schrank 1792.
- Nikol. Joseph, Edlen von Jaquin Anleitung zur Pflanzenkenntniss nach Linnés Methode. 1:sta uppl. Wien 1785. Andra uppl. Wien 1800.
- A System of Vegetables, . . of the late Professor Linnæus . . By a Botanical Society, at Lichfield. Lichfield . . London 1782. In-8°.
- Horti Elthamensis. Plantarum Rariorum, Icones et Nomina á Joh. Jac Dellenio Additis Denominationibus Linnæanis. Lugduni Bat. 1774. Fol.
- Linnæus System of Botany . . by William Curtis. London 1777. In-4°.
- Linnæus System of Botany, ny upplaga med Curtis portr. I större format och med pressade växter. (Pres.-ex. fr. Miss Curtis.) London u. å.
- Beyträge zur Naturgeschichte von Franz von Paula Schrank. Augsburg 1776.
- Illustratio Systematis Sexualis Linnæi, per Johannem Miller, Londini 1777. 2 Vol i stort fol. 106 okol. och 110 kol. pl. i fol. Portr. av Linné och Miller.
- Joannes Miller. Illustratio Systematis Sexualis Linnæi. Denuo edita . . par M. B. Borkhausen. Adjectis tab. 108. Francofurti ad Moenum. Stor fol. 1804.
- Index Linnæanus in Leonhardi Plukeneti M. D. Opera Botanica (In-4°.)
- Index Linnæanus in Joannis Jac. Dilleni Historiam Muscor. Hamburgi. 1779.
- An Illustration of the Sexual System of Linnæus by John Miller. London 1779. Vol. 1. (Med Linnés portr. o. grav. titelblad.)
- An Illustration of the Sexual System of Linnæus by John Miller, London 1794. Vol. 1 (Med kolor. portr., försättsblad och titelblad). In-8°.
- An Illustration of the Termini Botanici of Linnæus, by John Miller. Vol. II. Grav. titelbl. m. kol. vign. Sold at the Authors House, Lambeth 1789. In-8°.
- A General View of the Writings of Linnæus. By Richard Pulteney. London 1781. In-8°.
- A General View of the Writings of Linnæus. . . Sec. Ed. (m. Linnés portr.) To which is added: The Diary of Linnæus. London 1805. In-4°.
- Revue Générale des Écrits de Linné . . Par Richard Pulteney. Traduit de l'Anglois, Par L. A. Millin de Grandmaison. A. Londres & Paris. 2 vol. 1789. In-8°.
- The Genera Insectorum of Linnæus . . by James Barbut. Londres 1781. In-4°.
- Theoria Generationis et Fructificationis Plantarum Cryptogamicarum Linnæi. . . Auctore Ioanne Hedwig. . . Petropoli 1784. In-4°. Typis Acad. Imper. Scientiarum.
- Materia Vegetabilis Systematis Plantarum . . Philosophiæ Bot. . . Ill. Linnæus . . Nic. Ew. Peréboom. . . Lugdunum Batav. 1787. In-4°. Decad. prim-tertia. Tab. XXX.
- Manuel de Botanique . . Système de Linné . . M. F. Lebreton. Paris 1787. In-8°.

- Démonstrations élément. de Botanique, . . Chevalier Linné. . . (Gilibert) 3 vol. 3:me Ed. A Lyon 1787. In-8°.
- Thirty-eight Botanical plates. Illustrative of Linnæus system. By Thomas Martyn, London 1788. Ny uppl. 1799 & 1817. In-8°. Handkol. pl.
- Dictionario dos Termos Technicos de Historia Natural extr. das Obras de Linnéo, . . Domingos Vandelli . . Coimbra, 1788. In-8°.
- Flora Caroliniana, secundum Systema Vegetabilium perillustris Linnæi digesta . . Auctoræ Thomas Walter. . . Londini 1788. In-8°.
- Ioannis Milleri Systematis Sexualis Linnæani . . Accuravit D. Frid. Guilielm. Weiss. Vol. I & II. Francofurti ad Moenum, 1789. In-8°. Graverade titelblad. 104 pl.
- Synopsis universalis analytica Generum Plantarum . . A. I. G. C. Batsch. Ienæ. 1793. In 4°.
- Floræ Lusitanicæ et Brasiliensis . . et Epistolæ ab . . Carolo a Linné . . ad Domenicum Vandelli Scriptæ. Conimbricæ 1788. In-8°.
- Plantarum Icones hactenus ineditæ plerumque ad plantas in Herbario Linnæano conservatas delineata. Aut. J. Edw. Smith. Fascic. 1, 2 & 3 (i ett band), 75 grav. i fol. Londini 1789. In-fol.
- J. E. Smith. (Icones Pictæ Plantarum) 18 plates — Sowerby. Fol. (Utan titelbl. Ded. Marchioness of Rockingham. Sammanb. med:
- A Description of the Figures of Plants . . Gardener's and Botanist's Dictionary. 180 grav. kol. pl. London 1790. In-fol.
- Collectio Epistolarum quas ad . . scripsit Carolus a Linné. Accedunt Opuscula pro et contra Virum immortalem scripta, extra Suec. rarissima. Edid. Dietericus Henricus Stoeber. Hamburgi 1792.
- Theodorici Leonhardi Oskamp . . Tabulæ Plantarum Terminologicæ, adjecta Systematis Linnæi Explicatione. . . Lugduni Batav. 1793. In-fol.
- Picturesque Botanical Plates of the New Illustration of the Sexual System of Linnæus. By Robert John Thornton. London 1799. Jättefol. Grav. titelblad m. m. Portr. av Linnæus i färger. 30 kol. pl. m. m.
- Temple of Flora or Garden of the Botanist, Poet, Painter and Philosopher. Cupid, Flora, Ceres, and Esculapius Honouring the Bust of Linnæus. 30 kol. grav. pl. (mindre plåtar). (Thornton.) London 1812. In-fol.
- A New Illustration of the Sexual System of Carolus von Linnæus . . A Prize Dissertation on the Sexes of Plants. By Robert John Thornton. M. D. (Ett av titelbladen: A British TROPHY in Honor of LINNÆUS.). Linnés portr. (Hallman-Bartolozzi).
- Part 1: 31 portr. och växtpl. i jättefol. Part second: On the Sexes of plants 20 sid. text och 91 pl. Jättefol.
- The Philosophy of Botany being Botanical and Philosophical Extracts. By Robert John Thornton. 2 vol. 625 pag. i stor fol. London 1810. (4 portr.)
- Elementary Botanical Plates Illustrative of the Science of Botany. . . Intended to Illustrate Botanical Extracts, or the Philosophy of Botany . . By Robert John Thornton. . . London 1810. Stor fol.
- (Vol. 1: Linnés apoteos (grav. Rusell & Opie, Ridley) Linnés portr. (Bartolozzi) 27 portr. av botanister, 76 grav. i fol. av växter m. m.
- Vol. 2: Illustrations of the Sexual System: 86 grav. pl. i stor fol.
- Elements of Botany or an Introduction to the Sexual System of Linnæus . . by R. Hall M. D. London 1802. In-8°.

- Jo. Christ. Cramer D. M. Enumeratio Plantarum quæ in Systemate Sexuali Linnæano eas Classes et Ordines non obtinent. . . Marburgi-Cattorum. 1803. In-8°.
- Elements of Botany . . By R. J. Thornton M. D. Vol. 1: The Sexual System of Carolus von Linnæus . . Vol. 2: Terms of Botany. Vol. 3: Illustrative Plates. (174). London 1812. In-8°.
- Elements of Conchology according to the Linnæan System. The Rev. E. J. Burrow. Ill. by 28 plates. London 1815. In-8°.
- The Classes and Orders of the Linnæan System of Botany. Illustrated by select Specimens of . . plants. (Richard Duppa). London. 1816. 3 Vol. In-8°.
- A Selection of the Correspondence of Linnæus, . . By Sir James Edward Smith. In two volumes. London 1821.
- A Grammar of Botany. Illustr. of artificial as well as natural, Classification, By James Edward Smith. 21 kol. pl. London. 1821. In-8°. Sammanbunden med:
- An Introduction to Physiological and Systematical Botany. By Sir James Edward Smith. Fifth Ed. London 1825. In-8°.
- Botanical Sketches of the 24 Classes in the Linnæan System . . 50 kol. pl. London 1825. In-8°.
- Jussieu's und De Candolle's natürliche Pflanzen-Systeme . . Linné'schen Sexual-System verglichen. . . Carl Fuhlrott. Bonn. 1829. In-8°.
- Elements of the Science of Botany as established by Linnæus. Sec. Ed. London 1809. 2 vol.
- Antonii Laurentii de Jussieu. Introductio in Historiam plantarum. u. o. & å. (Paris 1838). Sammanb. med:
- Taxonomie. Coup d'oeil sur . . Classifications Botaniques, par A. de Jussieu. Paris 1848. In-8°. Sammanb. med:
- Principes de la Méthode naturelle des Végétaux. Par M. A. L. de Jussieu. Paris 1824. In-8°.
- An Introduction to the Study of English Botany. Illustrated by 37 plates. By George Banks. Med Linnés portr. London 1823. In-8°.
- Epistolæ Ineditæ Caroli Linnæi, . . Annis 1736—1793. Ex Litteris autogr. ed. H. C. van Hall. Groningæ 1830. In-8°.
- Caroli Linnæi Epistolæ ad N. J. Jaquin . . C. N. Jos. Eq. a Schreibers C. F. Vindobonæ 1841. In-8°.
- Jani van der Hoeven: Oratio de Aucta et Emendata Zoologia post Linnæi tempora. Lugduni Batav. 1843.
- Caroli a Linné ad Bernardum de Jussieu ineditæ, et mutuæ Bernardi ad Linnæum Epistolæ. A. Gray. Cambridge, Massachusetts. (1853) 1855. In-4°.
- Lettres Inédites de Linné a Boissier de la Croix de Sauvages . . Par M. le Baron D'Hombres-Firmas, Alais, 1860. In-8°.
- Af Linnés Brevvexling: Aktstykker till Naturstudiets Historie i Danmark. Ved J. C. Schiödte. In-8°.
- Carl von Linnés Brevvexling. Förteckning upprättad af Ewald Ährling. Stockholm 1885. In-8°.
- Letteri inedita di Carlo Linnæo a Giovanni Antonio Scopoli. XV Pubblicazione fatta per cura del Museo Civico de Rovereto. Rovereto 1889.
- Francisci a Mygind. Observationes Critico Botanicae, sev Epistolæ ad Linæum scriptæ. . . Carolus de Flatt. Pars prima. P. secunda & Supplementum. Wien 1897. In-8°.

Pflanzen-Atlas nach dem Linné'schen System. . . Vom Julius Hoffman 1901.
Samlingsband innehållande med anledning av Minnesfesten 1878 utgivna
skrifter m. m.

Av Carl von Linné d. y.:

Carol Linnæi Fil. Decas prima Plantarum rariorum Horti Upsaliensis. Stock-
holmiae 1762. Fol.

Caroli v. Linné . . Decas secunda Plantarum rariorum Horti Upsaliensis.
Stockholmiae, 1763. In-Fol.

Caroli C. a Linné . . Plantarum Rariorum Horti Upsaliensis Fasciculus primus
s. Descript. et Figuras Plant. minus cognitarum. Lipsiæ 1767. In-Fol.

(Supplementum plantar. Ed. Carolo a Linné Fil. Brunsvigæ 1781. In-8°.)

Dissertationer: Nova Graminum Genera 1779.

De Lavandula 1780.

Methodes muscorum 1781.

(Såsom ovan nämnts hava arbeten tillhörande avdelningarna 2—8 av
biblioteket och sådana som utkommit efter 1907 ej upptagits i denna för-
teckning.)

VÅRT NYASTE LINNÉMONUMENT.

Den 17 mars 1923 avtäcktes i den nya botaniska trädgården i Göteborg en reproduktion i brons av Walter Runebergs år 1907 modellerade byst av Linné. Monumentet är gåva av Smålands Gille, som samtidigt med avtäckningen firade sitt 50-årsjubileum.

RESUMÉ OF CONTENTS.

Linné's Humour. By Rev. E. MALMESTRÖM. Linné's humour can not be concealed. It shines forth most clearly in his portrait, the one by Roslin painted in 1775, which Linné himself pronounced excellent: »Effigies Roslini optima». It sparkles in Linné's writings and letters. There is no mistaking that it belongs to Linné's nature, and is one phase among many in his rich personality, although not intentionally »cultivated». It is spontaneous. We find also in Linné the presuppositions for humour; a strenuous life, a fundamentally serious, religious view of existence, the power of generalization, and a large fund of natural kindness and happiness.

In considering Linné's humour, one must not confuse with it his drastic manner of expression. There is not always humour in personal remarks. We must seek for Linné's humour in his disposition. We find this disposition »in semine», lying fallow, as it were, already in the preface of the youth of twentythree to his »Fundamenta mea botanica». Later it shows itself fully developed in his descriptions of travel. From his »Journey through Scania» we cite a passage where Linné exposes the vanity which can take possession of the peasant: »When a peasant is driving several pairs (of horses) he shouts loudly, and his neighbours stand in awe of him, but when he is ploughing with a single pair, it is rather quiet in the fields» (p. 174). A similarly intuitive psychological understanding finds its expression in Linné's humorous remarks. His sense of the comical appears when he speaks of certain animals, e. g. apes. To Linné, the ape is nature's clown. »The Creator has made the world a theatre, where much would have been wanting, if only some of humanity were to play the harlequin, and none beside.» Other examples could be cited. Linné's humour is here the humour of situation.

The letters are very enlightening for our subject. One with striking humour is that written on the first of January 1749, to Carl Hårleman, councillor of the royal court. (Bref och Skrifvelser 1: VII p. 141). Here unaffected charm appears in the guise of humour; an intense satisfaction at being allowed to be one's self can be read in every line.

Also the »Nemesis Annotations» contain a naively humorous element.

Irony begins early to play a role with Linné. While a young student he was exceedingly ironical as opponent in a disputation on an academic treatise. In a monography »De Inebrietate» (concerning intoxication), he gives a drastically ironic picture, in which the sharers in a drinking bout are likened to various animals, bull, swine, horse, dog, cock, parrot, cuckoo & ct. Pulteney remarks on the passage in question: »A fable is introduced in a most striking and lively manner, to illustrate the effects of intoxicating liquors on the human

frame and passions.» (A. General View of the Writings of Linnæus, p. 440—1). One should not forget that it is the physician Linné who is here speaking, spurred by social and patriotic sentiment.

The same sentiment is the motive force behind Linné's ironical remarks on foolish manners and fashions in dress, housing, food, and personal hygiene. Linné does not despise the weapon of irony when he makes war against French artificiality: In his lectures on diet he often »caused his students to laugh boisterously over his descriptions of the foolish whims of fashion». Dandies and ladies of fashion in like manner get their coats warmed.

Humour is the unmasker and arch-enemy of humbug (cp. Luther, Shakespeare, Dickens). Humour is the trademark of honesty and strength. As concerns Linné, we may say that his humour grew up from the same spiritual soil as his religiosity. It helped him to overcome causes of irritation, and to find truth in a form consonant with life, and at the same time it became a method of presentation for his creative fancy.

Linné's ironic humour acts to affirm an optimistic faith by making the crooked straight.

Linné's humour is to be associated with his piety, his goodness; irony with his activity in popular education. Both show light and shadow in the picture of his personality.

Docent ERIK NORDENSKIÖLD lectured at the annual meeting of the Linnéan Society on May 25, 1923, on the subject: A Glance at Linné's General Conception of Nature, and at its Sources. The speaker stated that Linné grew up in a parsonage which was characterized by decidedly oldfashioned orthodox views, and that he retained throughout life to a great degree its naive childlike view of nature, i. e.: that everything that occurs, occurs at God's command and under His direction; the earth and all living things were created for the glory of God and the pleasure of man. Another, opposed view of nature struggles within him, the mechanistic conception of the phenomena of existence, advanced among others by Boerhaave, Linné's protector and friend during his stay in Holland. Early in his career Linné defines life as identical with the movement of the blood, and in the later editions of his »*Systema naturae*» he attempts logically to carry out a mechanistic explanation of life. In the twelfth edition of the above mentioned work he placed, close to an ecstatic hymn of praise to the Creator, the following definition of life: »*Vita animalis, Machinae hydraulicae, perpetui Mobilis & Medulla a primordio continuata flagrat vestalis ignis flammula aetherico-electrica, spiraculis sustentanda, in qua incomprehensibilis arbitraria voluntas motrix residet.*» This definition is devoid of clarity and utterly fantastic. It bears witness that Linné had no feeling for the theories of life that occupied his contemporaries, although he had acquired some of the current ideas. But in place of that, through his manifold observations of living-conditions in nature, he contributed in high degree to the extension of humanity's knowledge of the phenomena of life.

Dr. C. FORSSTRAND's lecture at the meeting on May 25, 1922, treats of Danmark parish, near Upsala, where Linné's country place, Hammarby, is situated, and of Linné's neighbours there, especially of their local popular wedding customs which were still prevalent in Linné's time, and were associated with generous provision for food and drink, for dancing and other amusements.

Mr. F. BRYK reports in his article, which appears in German, on the

attitude of Polish botany to Linné's system, and gives an account of some of the prominent Polish botanists at the close of the eighteenth century and the opening of the nineteenth.

The Society's chairman, Professor E. MÜLLER, opened the session of December 8, 1922 with a memorial of the late Dr. ERNST HULTGREN, whose death occurred during the current year. Dr. Hultgren, who was one of the officers of the Society, was a prominent physician in Stockholm and was deeply interested in the work and activities of this organization.

At the Society's session of the eight of December, 1922, Professor ASTLEY LEVIN exhibited a numerous collection of medallions of Linné, and in his comments afforded information which was of great interest both to students of numismatics and of Linné.

Professor J. ALMQUIST, *A Study of Carl von Linné as a Physician. A Contribution to the Study of the History of the Treatment of Syphilis.*

Carl von Linné, who is most widely known as an investigator in natural science, was however a physician by profession. He received the degree of doctor of medicine at twentyeight, and was a professor in medicine from thirtyfour until his death. He seems to have acquired his large practice in Stockholm through his success in the treatment of venereal diseases. Is this possibly the result of Linné's acquisition, during his recently preceding foreign journey, of a more thorough knowledge of these diseases than was possessed by his Stockholm colleagues? Professor Almquist has endeavored to answer this question.

At the period under consideration the investigation of syphilis had indeed shed light on a number of problems that were previously shrouded in darkness, but the treatment of venereal diseases was still in the same backward and confused state as before, and the cures, especially the mercury treatment, often resulted in injury to the patient. In Sweden salivation treatment by means of various mercurial preparations seems to have been the method usually followed by physicians, and mercuric fumigation was especially common among the numerous quacks, who in addition employed divers mysterious remedies. In addition, American herbs were in use and about a dozen decoctions of native plants.

From the investigations which the author has made, based on a considerable number of student notebooks of Linné's lectures, Linné's prescription book, and his own medical works, the following is evident:

- 1) that Linné, more clearly than his colleagues, regarded syphilis as a contagious disease, which he therefore referred to the same group as smallpox and other epidemic diseases.
- 2) that Linné's conception of the nature of contagion was on a much higher plane than that of his colleagues, and that he assumed that it consisted of minute living micro-organisms.
- 3) that Linné therefore also had an entirely correct conception of the communication of syphilis through contact of a diseased with a healthy person.
- 4) that Linné, like his contemporaries, did not have a correct conception of the pathological phenomena of syphilis, and that he classified various dissimilar pathological phenomena under the head of syphilis.
- 5) that Linné was interested in the history of syphilis, that he often lectured on it, and that he accepted without question the American origin of syphilis.

6). that Linné during all this time recommended both mercury and herbal decoctions for the treatment of syphilis. Moreover he regarded Guajac and other herbs which were in high esteem, as less powerful salivation remedies, but at the same time especially safe treatments for syphilis, just as did Linder, whose book Linné seems to some extent to have taken as a model. After 1750 he seems to have hoped to find some new herbal remedy for syphilis, better than all previously known. His hopes centered especially about three plants, namely *Solanum Dulcamara*, *Lobelia syphilitica*, and *Ceanothus americanus*, but even in regard to these, he seems to have cherished nothing beyond hopes. These herbs were thereafter tested by a large number of physicians in various countries in the latter half of the eighteenth century and were praised in certain quarters, but were increasingly rejected during the nineteenth century. Strange to say Linné mentions in his materia medica, part II, such an improbable thing as a preparation of a viper as a remedy for syphilis.

Therefore since Linné stood no higher than his contemporaries either in the diagnosis or treatment of syphilis, one can hardly assume that it was a better training in the theory of syphilis which brought him his success in practice, but we must rather attribute it to his personal qualities, above all to his remarkable powers of observation.

Dr. ELOF FÖRBERG describes Linné's Hortus Upsaliensis and its subsequent fate, and in doing so employs Linné's own words as far as possible. In a few strokes he depicts the King of flowers and the loving attention he devoted to everything in his kingdom. In spite of the northern climate and the marshy soil Linné succeeded in making the Upsala Botanical Garden the most important in the world. But when his strength was broken, the garden's period of greatness was at an end. The report of an eyewitness, the English scientist, Dr. Thompson, informs us how the garden looked after Linné's treasures had been removed to the new Botanical Garden. The later part of the article relates how the Orangery was turned into the clubhouse of the Östgöta Nation. Finally the author expresses the hope that the Swedish Linnean Society might be able to restore completely the entire Linnæanum and to preserve it for all future time in the state it was in during Linné's lifetime, as a worthy memorial of our country's greatest natural scientist and of what he accomplished within his scientia amabilis.

Dr. J. SAHLGREN describes the rich Linnean library of dr. E. Förberg in Stockholm, and dr. FÖRBERG has added a list of those books in the collection which are not mentioned in *J. M. Hulth's Bibliographia Linnæana*.

Dr. E. LINDELL has given an account of the buildings at Råshult-Södregård, the chaplains cottage in the parish Stenbrohult in Småland, where Linné was born the 23rd of May 1707.

On page 166 is a reproduction of the newest Linné-monument: a copy in bronze of the bust, made 1907 by the famous Finnish sculptor Walter Runeberg. This work of art was unveiled in the Botanic Garden of Gothenbourg the 17th of March 1923. It was presented to the town of Gothenbourg by the »Smålands Gille».

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGE- LÄGENHETER.

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1922.

Den ordinarie vårsammankomsten — Sällskapets femte högtidssamman-
komst — ägde rum å Linnés Hammarby den 25 maj. Sammanträdet öpp-
nades av vice ordföranden, professor R. SERNANDER, vilken hälsade Sällskapets
hedersledamot H. K. H. prins EUGEN samt de övriga ledamöterna välkomna.
I sitt anförande erinrade v. ordföranden om att fem år förflutit, sedan Säll-
skapet på denna plats stiftades, och om Sällskapets storartade utveckling un-
der dessa år.

I enlighet med revisorernas förslag beslöt Sällskapet att bevilja styrelsen
och skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för 1921 års förvaltning.
Föredrag hölls av docenten ERIK NORDENSKIÖLD: »En blick på Linnés allmänna
naturuppfattning och dess källor,» varjämte vice ordföranden meddelade några
utdrag ur doktor CARL FORSSTRANDS anteckningar om »Danmarks socken och
några meddelanden om Linnés grannar.»

Efter sammanträdet slut reste ett antal ledamöter till Uppsala, där den
Linneanska trädgården och de i densamma utförda återställningsarbetena de-
monstrerades av hovtandläkaren E. FÖRBERG och professor N. SVEDELIUS.

Sällskapets höstsammankomst hölls i Stockholm den 8 december i Sven-
ska Läkaresällskapets stora sal. Ordföranden, professor E. MÜLLER, öppnade
sammanträdet och hälsade ledamöterna välkomna. Vid de val, som därefter
företogs, återvaldes till ordförande för 1923 professor E. MÜLLER och till
vice ordförande professor R. SERNANDER. De i tur avgående styrelseleda-
möterna doktor C. FORSSTRAND, professor ROB. E. FRIES och professor E.
LÖNNBERG återvaldes för tiden 1923—1925, likasom suppleanten för dem pro-
fessor N. SVEDELIUS för samma tid. Till ordinarie styrelseledamot efter dok-
tor E. O. HULTGREN valdes för år 1923 suppleanten disponent P. BELLANDER
och till suppleant för samma tid professor CHR. AURIVILLIUS. Till revisorer
för 1923 återvaldes professor T. LAGERBERG och jägmästare M. CARLGREN samt
till deras suppleanter bankdirektör M. BILLING och jägmästare C. OLROG.

Ordföranden ägnade den sedan sista sammankomsten bortgångne styrelse-
ledamoten doktor E. O. HULTGREN några minnesord och framhöll den förlust,
sällskapet lidit genom denne intresserade och verksamme medlems frånfalle.
Föredrag hölls av professor J. ALMKVIST med titeln »Studier över Carl von
Linnés verksamhet som läkare. Ett bidrag till syfilidologiens historia», varjämte
professor ASTLEY LEWIN förevisade och lämnade några upplysningar om en
samling Linné-medaljer.

Styrelsen har hållit sammanträden den 21 januari, 29 mars, 8 oktober,
26 november och 8 december. Bland frågor, som varit föremål för dess upp-

märksamhet, må nämnas de fortsatta arbetena på restaureringen och på underhållet av den gamla Linneanska trädgården i Upsala. Under föregående år inlämnade styrelsen till Kungl. Maj:t en underdånig hemställan, att Sällskapet måtte bli delaktigt av de medel, som kunde bli tillgängliga genom första hittills ej för andra ändamål disponerade dragning i det s. k. teaterlotteriet. Styrelsen har nu haft glädjen att se denna sin anhållan beviljad i så måtto, att Kungl. Maj:t medgivit, att ett penninglotteri finge anordnas enligt bl. a. de bestämmelserna, att av behållningen i lotteriet 300,000 kronor skulle tillfalla Konsertföreningen i Stockholm och återstoden Svenska Linnésällskapet. En synnerligen god hjälp har Sällskapet härigenom erhållit för fullföljandet av sina planer på ett fullständigt återställande av Linnés trädgård i dess gamla skick.

Efter därom av styrelsen gjord underdånig ansökan har Sällskapet av Kungl. Maj:t även erhållit ett understöd för år 1922 av 1,500 kronor såsom bidrag till fortsatt utgivande av sin årsskrift.

För å Sällskapets kapitalräkning i Stockholms Enskilda Bank inestående kontanta tillgångar hava under året inköpts Sveriges Städers Hypotekskassas 5-procentiga obligationer för sammanlagt 80,643 kronor 38 öre.

Samlingarna hava — förutom genom de nedan nämnda gåvorna — under året ökats genom inköp å auktion i Bukowskis Konsthandel av en del föremål, som tillhört Linné och som sedermera gått i arv inom den Tullbergiska släkten. Bland dessa nyförvärv må särskilt framhållas Linnés skrivbord. Ifrågasvarande inköp hava möjliggjorts genom privata gåvor, och står Sällskapet därvid framför allt i stor tacksamhetsskuld till grosshandlaren IVAN TRAUOGOTT, som givit ett förnyat prov på sitt intresse för Sällskapets verksamhet. Samlingarnas brandförsäkringssumma har efter de gjorda nyförvärven höjts till 240,000 kronor.

Förteckningen över Sällskapets ledamöter upptog vid årets slut:

- 4 Hedersledamöter,
- 56 Stödjande ledamöter, av vilka 29 tillika äro stiftare av Linnémuseet,
- 90 Ständiga och
- 715 Årligen betalande ledamöter eller tillsamman
- 865 Ledamöter.

Sällskapets inkomster och utgifter framgå av följande

Sammandrag av kassakontot:

<i>Debet:</i>	Kronor
Kassabehållning från 1921	39: 60
Avgifter av ledamöter och gåvomedel ¹	7,641: 85
Statsbidrag till årsskriften	1,500: —
Publikationer och ränteinkomst	2,955: 31
Uttag på bankräkningar	90,997: 16
	Kronor 103,133: 92

¹ Den nedan under »gåvor» omnämnda donationen å 5,000 kronor tillhör 1923 års räkenskaper och förvaltning.

Kredit:

Allmänna omkostnader	3,952: 10
Årsskriften	3,346: 94
Trädgårdens restaurering	3,265: 21
Insättningar å bankräkningar	10,982: 09
Räntor och till samlingarna	873: 89
Inköp av obligationer	80,643: 38
Kassabehållning till 1923	70: 31
	Kronor 103,133: 92

Ingående balanskonto:

Fasta fondens konto	18,600: —	Samlingarnas konto	155,161: 20
Museifondens konto	155,000: —	Trädgårdsåterställandets	
Trädgårdsfondens konto	46,658: —	konto	44,018: 91
Dispositionsfondens konto	37,400: —	Giroräknings konto	1,218: 94
Frivilliga bidrags konto	27,142: 95	Kapitalräknings konto	84,362: 30
		Kassabehållning	39: 60
	Kronor 284,800: 95		
			Kronor 284,800: 95

Utgående balanskonto:

Samlingarnas konto	155,176: 20	Fasta fondens konto	19,400: —
Trädgårdsåterställandets		Museifondens konto	155,600: —
konto	47,284: 12	Trädgårdsfondens konto	46,658: —
Giroräknings konto	3,561: 65	Dispositionsfondens konto	37,400: —
Kapitalräknings konto	2,004: 52	Statsanslags och frivilliga	
Obligationers konto	80,643: 38	bidrags konto	29,682: 18
Kassabehållning	70: 31		
			Kronor 288,740: 18
	Kronor 288,740: 18		

Gåvor under år 1922.

Av Grosshandlare IVAN TRAUGOTT	5,000 kr.
» Professor ROB. E. FRIES	500 »
» Okänd givare	100 »
» Skeppsredaren OLAF ÖRVIG, Bergen: Avskrift av Martin Vahls anteckningar vid Linnés botaniska »Prælectiones privatissimæ» på Hammarby 1770.	
» Professorskan FANNY TULLBERG: ett sidenklädningstyg från Linnéska hemmet.	
» Artisten SVEN KULLE: en gipsplakett modellerad efter Kjellbergs Linnéstaty.	
» Professor ASTLEY LEVIN: särtryck av planscher över Linnémedaljer ur B. E. HVCERT, Minnespenningar över enskilda svenska män och kvinnor (Numismatiska Meddelanden XVII).	

Av Fil. doktor CARL FORSSTRAND: en medalj i brons över Linné, slagen i Lyon av Société Linnéenne de Lyon, och en medalj i silver över Daniel Solander, präglad av Cl. och P. Alströmer.

» Sekreteraren vid Linnean Society, London, Dr. B. D. JACKSON: en förteckning på de i nämnda sällskaps ego befintliga Linné-minnena jämte fyra fotografier av några bland föremålen.

» Redaktör H. WASASTJERNA: »Finska Trädgårdsodlaren» (i fortsättning).

ERIK MÜLLER
ordförande.

RUTGER SERNANDER
vice ordförande.

H. O. JUEL
Upsala universitets ombud.

CARL FORSSTRAND
redaktör för årsskriften.

ROB. E. FRIES
sekreterare.

ELOF FÖRBERG
skattmästare.

P. BELLANDER.

E. HEMMENDORFF.

O. HULT.

J. M. HULTH.

E. LÖNNBERG.

S. MURBECK.

NILS E. SVEDELIUS.

JÖHN ÅSTRÖM.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, av Svenska Linné-Sällskapet utsedda att granska styrelsens räkenskaper och förvaltning under 1922 få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Sällskapets inkomster och utgifter samt ekonomiska ställning framgå av styrelsens berättelse, till vilken vi härmed få hänvisa.

Räkenskaperna äro förda med synnerlig omsorg och reda samt behörigen verifierade. Vi anse oss härmed böra anmäla, att sällskapets å kapital- och giroräkning i Stockholms Enskilda Bank tidigare innestående kontanta tillgångar under räkenskapsåret i överensstämmelse med styrelsens beslut förmånligen omplacerats i Sveriges Städers Hypotekskassas 5-procents obligationer till ett köpvärde av kr. 80,522:50, och hava vi övertygat oss om obligationernas befintlighet i sällskapets kassafack.

Sällskapets samlingar av Linnéana har under året erhållit en värdefull tillökning, för vilken enskilda givare frikostigt ställt medel till förfogande. Samlingarnas värde är i utgående balanskonto upptaget till kr. 155,176:20. Någon fullständig inventarieförteckning och värdering av desamma föreligger ännu icke.

Det är oss angeläget framhålla det stora nit och uppoffrande intresse, varmed i första hand skattmästaren liksom styrelsen i sin helhet vårdat sällskapets angelägenheter.

På grund av revisionen få vi tillstyrka, att sällskapet beviljar sin styrelse och skattmästare full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 15 mars 1923.

TORSTEN LAGERBERG.

MAURITZ CARLGREN.

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1922.

Linnéträdgården har under år 1922 ej undergått några större, i ögonen fallande förändringar, utan arbetena ha i huvudsak inriktats på att föröka och förkovra växtbeståndet.

Den under år 1921 företagna inplanteringen av ett större antal inhemska träd och buskar (jfr årsberättelsen om trädgården i Sällskapetets Årsskrift, V, 1922, sid. 121!) har slagit väl ut. Endast vildapeln uthärdade icke den stränga vintern 1921—22, utan frös bort och kommer att ersättas i år. Sjödammens plantering med vita och gula näckrosor har gått bra till, och har dammen icke heller under året visat några tendenser att läcka.

Den i trädgården verkställda dräneringen funktionerar även till full belåtenhet, vilket särskilt framträder på våarna, då smältvattnet nu hastigt försvinner i stället för att som före dräneringen länge stanna kvar och översvämma landen. Särskilt den norra delen av trädgården besvärades fordom mycket av vatten. Dräneringens effektivitet visades alldeles särskilt tydligt under våren 1922. Trots det höga vattenståndet i Fyrisån under vårflödet i april—maj, då en hel del hus vid Svartbäcksgatan — även sådana mitt emot trädgården — fingo sina källare översvämmade, så märktes detta då alls icke i Linnéträdgården, som dock en gång just övergavs »för det sankt och kalla lägets skull» som D. MÜLLER (Kalendern Svea, 1858) uppger.

Trädgårdens etikettfråga var ännu på försommaren olöst. Alla försök att få en säker kännedom om den etikett-typ, som kunde hava använts på LINNÉs tid, misslyckades. Varken å de kulturhistoriska muséerna eller i planschverk över 1700-talsträdgårdar kunde några säkra upplysningar härom fås. Det återstod då ej annat än att tillgripa en sådan typ, som fyllde åtminstone den fordran, att den kunde verka tidstrogen och ej för anakronistisk. Enligt styrelsens beslut utställdes i trädgården på prov några olika typer — av enbart trä, av trä på järnstolpar samt av skiffer — vilka alla visades vid Sällskapetets vårsammankomst i maj. Härvid tillvann sig en etikett-typ av skiffer de största sympatierna. Dessa skifferetiketter hade lånats ifrån universitetets botaniska trädgård, där sådana fordom varit i bruk, men nu endast i enstaka fall användas vid etiketteringen av större växthusväxter. Varifrån de leda sitt ursprung är icke känt, men enligt tradition äro de mycket gamla, och alldeles uteslutet är det ej heller, att de möjligen rent av härstamma ifrån den gamla linnéanska trädgården. Dessa gamla etiketter äro antagligen förfärdigade av dalslandsskiffer. Skifferetiketten kräver en ingående förbehandling, upprepade spacklingar och målningar, innan namnet kan skrivas, men den är mycket prydlig och hållbar. Under vinterns lopp hava några dylika etiketter fått stå ute för att målningens hållbarhet o. s. v. i snö och slask skulle prövas, och

har provet fallit väl ut. Styrelsen var också alldeles enhällig i sitt beslut att anskaffa skifferetiketter, och under vinterns lopp levererades trädgårdens hela behov (c:a 2,000 etiketter) från Aktiebolaget Grythytte Skifferverk. Först kommer det perenna kvarteret att förse med de nya etiketterna, och är det arbetsutskottets förhoppning, att denna nyetikettering skall kunna medhinnas under sommarens lopp.

Nedanstående bild visar den beslutade etikett-typen av Grythytteskiffer. Den är omkr. 35—40 cm. lång och 9 cm. bred. Namnen äro enligt den linnéanska nomenklaturen efter H. E. RICHTERS Codex Botanicus Linnaeanus (Leipzig 1840). I de fall, där det linnéanska namnet enligt nu gällande nomenklaturregler icke mer är i bruk, har det moderna namnet bifogats i

Fig. 1. Linnéträdgårdens nya växtetiketter av Grythytteskiffer.
Ungefär $\frac{2}{3}$ av nat. storl.

parentes (jfr bilden!). Dessutom återfinnes å etiketten växtens hemland samt den linnéanska klass och ordning, som den tillhör.

Under den gångna sommaren har frösättningen å det annuella kvarteret — av perennerna insamlas ju ej frön — varit ganska dålig på grund av den regniga väderleken, som förhindrade mognaden. »Area annua» lider också starkt av beskuggningen från de omgivande träden längs Linnégatan och kring Linnéhuset. Från omkr. 260 annueller skördades likväl i trädgården eget frö.

En större anslagstavla för allmänheten med ordningsregler, tider för trädgårdens öppnande och stängande o. s. v. har uppsatts vid stora ingången från Svartbäcksgatan.

Under årets lopp har Linné-Sällskapet av Upsala universitet mot moderat hyra fått åt sig upplåtet en liten boställsvåning å tillsvidare 1 rum och kök i den mindre träbyggnaden bakom det gamla orangeriet att användas som

bostad åt trädgårdsförmannen. Härigenom har den stora fördelen numera vunnits, att trädgårdsförmannen har sin bostad i trädgården, varigenom vakt-hållningen högst betydligt underlättats.

Följande gåvor av växter och frön ha under 1922 kommit trädgården till del:

Botaniska trädgården i Upsala genom prof. O. JUEL: 136 kapslar frön samt följande levande växter: *Veronica incana*, *Aconitum variegatum*, *Aralia racemosa*, *Melandrium rubrum*, *Avena elatior*, *Ornithogalum pyrenaicum*, *Lobelia syphilitica*, *Dodecatheon Meadia*, *Nymphaea alba*, *Potamogeton crispus* och *pusillus*, *Gentiana asclepiadea* och *Hippuris vulgaris*.

Bergianska trädgården i Stockholm genom prof. ROB. E. FRIES: 100 kapslar frön.

Göteborgs botaniska trädgård genom prof. C. SKOTTSBERG: 63 kapslar frön.

Botaniska trädgården i Lund genom prof. Sv. MURBECK: 28 kapslar frön av spontana svenska växter.

Överbibliotekarien J. M. HULTH, Upsala: ett 60-tal levande växter från Upland och Västmanland, däribland *Sanicula europaea* (Nåsten), *Achillea Ptarmica* (Berga, Danmarks s:n), *Stratiotes aloides*, *Calla palustris*, *Hottonia palustris*, *Hydrocharis morsus Ranae* och *Utricularia vulgaris* (Knivsta, Säbysjön), *Ranunculus polyanthemus* (Noor), *Orobis vernus* (Noor), *Polystichum Thelypteris* (Rickebasta), *Scutellaria hastaeifolia* (Säby, Knivsta), *Acorus Calamus* (Granebergs udde), *Chimaphila umbellata* (Bergsbrunnaskogen), *Lathyrus palustris* (Knivsta), *Libanotis montana* (Knivsta), *Epipactis latifolia*, *Coeloglossum viride*, *Goodyera repens*, *Daphne Mezereum* och *Crepis praemorsa* från Sala.

Trädgårdsförman R. CARLSSON, Upsala: *Allium sativum*.

Direktör W. WÖHLER, Klintehamn: *Phyllitis Scolopendrium* från Gotland (Stora Karlsön, Korphulet).

Prof. N. SVEDELIUS, Upsala: *Orchis mascula*, *Ononis repens*, *Cirsium acaule* och *Corynephorus canescens* från Skåne (Båstad) samt *Genista pilosa* från Halland (Veinge).

Brukspatron R. OTTERBORG, Upsala: *Saxifraga Cotyledon*.

D:r C. HEDBOM, Upsala: *Saussurea alpina*, *Chamaeorchis alpina*, *Pedicularis septrum carolinum*, *Cornus suecica*, *Gentiana nivalis* och *amarella*, *Aconitum septentrionale*, *Mulgedium alpinum*, *Saxifraga aizoides*, *Salix herbacea*, *Tofieldia borealis*, *Silene acaulis*, *Gnaphalium norvegicum*, *Andromeda hypnoides* och *Diapensia lapponica*, alla från Jämtland.

Docent O. ÖSTERGREN: 30 kapslar frön av jämtländska fjällväxter samt *Habenaria albida* från Jämtland.

D:r ERIK MODIN, Multrå: fröplantor av *Pulsatilla patens* från Ångermanland.

Upsala i april 1923.

NILS SVEDELIUS.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor E. MÜLLER,
ordförande för 1923.

Professor R. SERNANDER,
vice ordförande för 1923.

Vald av Större Akademiska konsistoriet i Uppsala:
Professor H. O. JUEL.

Övriga styrelseledamöter:

Valda för år 1923:

Hovtandläkare E. FÖRBERG, skattmästare, överbibliotekarie J. M. HULTH
och disponent P. BELLANDER.

Suppleant: professor CHR. AURIVILLIUS.

Valda för åren 1923—24:

Lektor E. HEMMENDORFF, livmedikus O. HULT och professor S. MURBECK.
Suppleant: krigsdomare J. ÅSTRÖM.

Valda för åren 1923—25:

Doktor C. FORSSTRAND, redaktör för årsskriften, professor R. E. FRIES,
sekreterare, och professor E. LÖNNBERG.

Suppleant: professor N. E. SVEDELIUS.

Revisorer:

Professor T. LAGERBERG och jägmästare M. CARLGREN.

Suppleanter: bankdirektör M. BILLING och jägmästare C. OLROG.

RÄTTELSE.

Sid. 29, tredje raden uppfifrån, står 26 i st. för 25 maj 1922.

UPPSALA 1923
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

22253